

**Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta**

Rigorózní práce

Aktuální problémy nepodmíněného trestu odnětí svobody

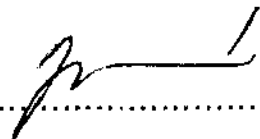
**JUDr. Marie Vanduchová, CSc.
Mgr. Radka Jonášová**

květen 2007

Na tomto místě bych ráda poděkovala Silvii Burešové, knihovnici Krajského soudu v Hradci Králové za její obětavou pomoc při vyhledávání pramenů, JUDr. Marii Vanduchové, CSc., vedoucí katedry trestního práva Právnické fakulty Univerzity Karlovy, za její pomoc a cenné připomínky a v neposlední řadě děkuji i vedení Věznice MS ČR Valdice za zpřístupnění informací o výkonu trestu odnětí svobody ve valdické věznici.

Prohlašuji, že jsem tuto rigorózní práci zpracovala samostatně a že jsem vyznačila prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpala, způsobem ve vědecké práci obvyklým.

V Jičíně dne 16. května 2007

.....

Obsah:

strana:

Úvod	8
 Kapitola 1	
1.1. Trest	10
1.2. Historie trestu odnětí svobody	20
1.3. Historie trestu odnětí svobody na našem území	23
 Kapitola 2	
2.1. Trest odnětí svobody de lege lata	30
2.2. Typy věznic	33
2.2.1. Věznice s dohledem	37
2.2.2. Věznice s dozorem	38
2.2.3. Věznice s ostrahou	38
2.2.4. Věznice se zvýšenou ostrahou	40
 Kapitola 3	
3.1. Programy zacházení	43
3.2. Problematika trestu odnětí svobody z časového hlediska	51
3.2.1. Dlouhodobé tresty odnětí svobody	51
3.2.1.1. Výjimečný trest	56
3.2.2. Krátkodobé tresty odnětí svobody	65
3.3. Zaměstnávání odsouzených	69
3.4. Vzdělávání odsouzených	79
3.5. Specifické zacházení	80
3.6. Ochranné léčení	86
 Kapitola 4	
4.1. Podmíněné propuštění	94

4.1.1. Vývoj právní úpravy podmíněného propuštění v ČR	95
4.1.2. Podmíněné propuštění s dohledem v zahraničí	99
4.1.2.1. Podmíněné propuštění u doživotních trestů	103
4.1.3. Podmíněné propuštění de lege ferenda	106
4.2. Resocializace a postpenitenciární péče	109
Závěr	114
Seznam použité literatury	123
Přílohy	127

Úvod

Trestání je spojeno se společností od dob jejího vzniku. Trestalo se a trestá různě. Jistě budeme všichni souhlasit, že uvěznění nebo-li současnou terminologií trest odnětí svobody je nejpřísnější trest, který lze za trestný čin uložit. S ohledem na skutečnost, že se v této práci zabývám trestem odnětí svobody a jeho výkonem podle právního řádu České republiky, pomíjím možnost uložení trestu absolutního, tj. trestu smrti. Trest odnětí svobody je chápán jako nejpřísnější trest zejména z toho důvodu, že zbavuje lidské individuum osobní svobody, jejího nejcennějšího nehmotného statku.

V celosvětovém měřítku si tento trest prošel mnohými etapami, byl zaměřen na různé cíle a jeho výkon měl vícero podob. V šedesátých až sedmdesátých letech minulého století bylo opuštěno represivní pojetí trestu a trest byl zaměřen výrazně na převýchovu a nápravu pachatelů. Budovány byly nové ústavy přizpůsobené terapeutickému zacházení s pachateli a zaměřené na realizaci různých převýchovných programů. Výsledky působení takového trestu odnětí svobody přinesly velké rozčarování, neboť takto pojatý trest neplnil svůj účel. Pachatelé trestem napravováni nebyli a neohroženě recidivovali. Dochází tedy logicky k opuštění takto téměř krystalicky čistého pojetí účelu trestu a na scénu se vrací trest posílený o represivní prvky, ale nejen to, zpřísňuje se celá trestní politika. To následně vede ke krizi vězeňství (přeplněnost věznic, nepokoje, atd.)

Zdá se, že vše již bylo vyzkoušeno.

Smyslem této práce je zamyslet se nad podstatou trestu odnětí svobody, jeho efektivitou, nad jeho slabými místy a snad navrhnout i nějaká řešení. Problematika trestu odnětí svobody je natolik rozsáhlá, že by přesáhlo rámeček této práce zabývat se všemi aspekty tohoto druhu trestu. Zaměřila jsem se pouze na některé a netroufám si ani říci, že jsou to ty nejdůležitější. Jedno bez druhého nefunguje. Můžeme mít například bezchybně zpracované a individualizované programy zacházení, které nám nejsou k ničemu, pokud nebudeme mít profesionální a stále se vzdělávající příslušníky vězeňské služby. Agresivní či nevhodné chování personálu vůči odsouzeným může být velice zásadní překážkou v resocializaci odsouzených, kteří pak následně nemusí spolupracovat ani s vychovateli či psychology a veškeré resocializační úsilí pak přichází vniveč.

Práce je členěna do kapitol, kdy nejprve je věnován prostor historii trestu vůbec a poté i historii trestu odnětí svobody. Další kapitoly jsou zaměřené na platnou právní úpravu tohoto druhu trestu, problematiku trestů z časového hlediska, programy zacházení, zaměstnávání odsouzených a ochranného léčení v průběhu výkonu trestu odnětí svobody. Nebylo opomenuto ani téma podmíněného propuštění a postpenitenciární péče.

U jednotlivých kapitol jsem si jako příklad z praxe zvolila pro znalost místních poměrů věznici Valdice, na které pro názornost popisuji fungování výkonu trestu odnětí svobody z hlediska těch aspektů, kterým je příslušná kapitola věnována.

1.1. Trest

Trest je výchovným prostředkem. Není však jediným prostředkem sloužícím k záměrné regulaci chování. Mezi výchovné prostředky* dále řadíme ještě **odměny, vysvětlování, přesvědčování a metodu přirozených následků**. V hierarchii výchovných prostředků stojí trest až na posledním místě, neboť tento by měl být použit pouze v případě, že ostatní výchovné prostředky, zejména ty pozitivní, selhaly. Obecně je účelem trestu napravit škodu, zabránit, aby se nesprávné chování opakovalo a co je důležité, zbavit viníka pocitu viny. Lze si těžko představit, jak u zkušených recidivistů budeme trestem usilovat o zbavení pachatele pocitu viny, když tito vinu cítí opravdu vzácně, ale nelze vyloučit, že u určitého promile odsouzených pachatelů bude tento účel trestu opravdu naplněn. Lze s tím však zřejmě počítat pouze u pachatelů, kteří uložený trest akceptují a přijmou jej jako spravedlivý.¹

*Výchovné prostředky můžeme dělit na verbální (poučení, rady, besedy, přednášky), školské (vyučování, výcvik, zácvik, instruktáž), speciální (autorita, dozor, dohled, nátlak, příklad vzor, rozkaz, odměna), spojené s prací, činností a hrou (nácvik, cvičení, ukázka, zvyk, návyk, sport, hra), spojené s kulturními činnostmi (divadlo, film, rozhlas, televize, video, četba, recitace, tanec, malování) a spojené se skupinovou dynamikou (izolace, veřejné mínění, povýšení, zbavení funkce).²

Trest špatné chování jen zastavuje, sám o sobě nic dobrého nebuduje. Tento poznatek by měli mít na paměti nejen tvůrci právních předpisů upravujících výkony jednotlivých trestů, ale i odborníci v praxi,

¹ Černíková, V., Makariusová V. Sociální ochrana. 2. vydání. Praha: PA ČR, 1996, s. 27

² Mařádek, V. Vězeňství. 1. vydání. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2005, s. 67

kteří už na základě těchto předpisů postupují a sestavují například pro odsouzené k trestu odnětí svobody programy zacházení.

Účinky trestu jsou výrazně individuální. U někoho vede trest opravdu ke změně v chování, ale u jiného vede k negativistické reakci a u někoho až k depresi. Platí, že účinek trestu závisí na tom, komu se trest dává, kdo ho dává a jak ho dává. U dětí do určitého věku například platí, že děti trest akceptují, je-li uložen bezprostředně po nežádoucím chování a je-li uložen „milující rukou“, tj osobou, ke které mají děti pozitivní vztah - rodičem, oblíbeným učitelem atd. Takový trest má i největší efekt.³

Každý trest vyvolává negativní emoční reakci, člověk jej vnímá jako odmítnutí jeho osobnosti, vyvolává nelibost, napětí, stavy úzkosti. Potrestaný člověk je v obtížné situaci, vymlouvá se na „ostatní lidi“, má snahu bagatelizovat svůj čin, snaží se uniknout z reality i pomocí drog. Může tak dojít až k poruchám v chování a psychickému selhání. Druh reakce na trest závisí na osobnosti potrestaného, způsobu zvládnání zátěžových situací, sociální zralosti a celé dosavadní životní dráze jedince. Trest má dopad nejen individuální, ale i sociální.⁴

Jak definovat **trest v pojetí trestního práva**? Záleží na úhlu pohledu. Trest můžeme vymezit z hlediska jeho vztahu ke spáchanému trestnému činu, z hlediska cílů, které trest sleduje, z hlediska jeho vykonatelnosti. Obecně je trest jedním z právních následků spojených se spácháním trestného činu a spočívá v tom, že se odsuzované osobě

³ Matějček, Z. Po dobrém nebo po zlém. O výchovných odměnách a trestech. Praha: Portál, 1994, s.26

⁴ Černíková, V., Makariusová V. Sociální ochrana. 2. vydání. Praha: PA ČR, 1996, s. 33

působí určitá újma. Tato újma má podobu zásahu do občanských práv a svobod např. do práva na svobodu pohybu a pobytu (srov. trest odnětí svobody, trest zákazu pobytu), zásah do práva vlastnického (srov. propadnutí věci, propadnutí majetku), zachování listovního tajemství, sdružovacího práva apod. Trest v sobě obsahuje negativní hodnocení trestného činu a jeho pachatele, tzv. mravní odsudek.⁵ Pro trest je charakteristické, že je ukládán výlučně trestním soudem a jeho výkon lze zajistit státním donucením.

Trest však není jediným možným právním následkem spáchaného trestného činu. Vedle trestu nebo místo trestu může být právním následkem spáchaného trestného činu také ochranné opatření, a to zejména v případech, kdy soud uložení ochranného opatření pokládá za nezbytné z důvodu ochrany společnosti před možnými budoucími útoky na zájmy chráněné trestním zákonem. Ochrany společnosti má být dosaženo speciálními reedukačními, psychiatrickými, terapeutickými a resocializačními prostředky, včetně likvidace předmětů spojených s trestnými činy. Ochrannými opatřeními podle ustanovení § 71 trestního zákona jsou *ochranné léčení, ochranná výchova a zabránění věci*. Ochranné opatření lze však uložit i za čin jinak trestný, tj. jednání relativně beztrestné s ohledem na konkrétní okolnosti případu – věk pachatele, přičetnost atd.

Trest nastupuje pouze v případě, že trestný čin a jeho pachatel byli odhaleni, jde o pachatele trestně odpovědného, nedošlo k zániku trestnosti činu a trestu, proběhlo trestní stíhání pachatele a příslušný soud v trestním řízení pravomocně rozhodl o uložení trestu. Dle článku

⁵ Novotný, o., Dolenský, A., Jelínek, J., Vanduchová, M. Trestní právo hmotné – I. Obecná část. 4. vydání. Praha: Aspi Publishing, 2003, s. 270

39 Listiny základních práv a svobod pouze zákon stanoví, které jednání je trestným činem a jaký trest, jakož i jaké jiné újmy na právech nebo majetku, lze za jeho spáchání uložit. Tuto zásadu uvádí v život ustanovení § 27 trestního zákona, které obsahuje taxativní výčet trestů, které lze za trestné činy uložit (tj. trest odnětí svobody, obecně prospěšné práce, ztrátu čestných titulů a vyznamenání, ztrátu vojenské hodnosti, zákaz činnosti, propadnutí majetku, peněžitý trest, propadnutí věci, vyhoštění a zákaz pobytu).

Tresty jsou vedle ochranných opatření právními prostředky k dosažení účelu trestního zákona (§ 2 trestního zákona). Tohoto účelu se má dosáhnout jak pohrůzkou tresty, tak jejich ukládáním a výkonem. Pohrůžka tresty spočívá v tom, že trestní zákon stanoví ve svých skutkových podstatách, která jednání považuje za nežádoucí a společností škodlivá a jaká újma v podobě trestu může nastat po jejich spáchání. Druhy trestů a výše trestních sazeb za jednotlivé trestné činy vyjadřují úsudek o stupni nebezpečnosti a zavržitelnosti jednotlivých činů. V obráceném pořadí představují hodnotovou stupnici společenských zájmů a vztahů chráněných trestním zákonem.⁶

Obecně lze tedy trest charakterizovat jako specifický, zákonem stanovený a státem vynutitelný následek spáchaného trestného činu, který ukládají soudy v trestním řízení a který obsahuje negativní hodnocení trestného činu a jeho pachatele a působí pachateli určitou újmu, jejímž prostřednictvím se sleduje plnění účelu trestu a trestního zákona.

⁶ Šámal, P., Púry, F., Rizman, S. Trestní zákon. Komentář. 5. vydání. Praha: C.H.Beck 2003, s. 163

Účelem trestu je chránit společnost před pachateli trestných činů, zabránit odsouzenému v dalším páchání trestné činnosti a vychovat jej k tomu, aby vedl řádný život a tím i působit výchovně na ostatní členy společnosti (§ 23 trestního zákona). Co je, resp. by mělo být, účelem zejména trestu odnětí svobody se zabývá i Rada Evropy, která zastává názor, že účelem trestu je zejména kultivace návyků odsouzených, osvojování si vhodných sociálních dovedností důležitých pro readaptaci na život mimo vězení, jakož i specifická pomoc a odborné poradenství v průběhu výkonu trestu. V současné době je již zřejmé, že trest nemůže mít pouze plně terapeutický charakter, neboť někteří pachatelé nemohou být z různých důvodů resocializováni.⁷

Trest nepředstavuje odplatu za spáchaný trestný čin. Tím se moderní pojetí účelu trestu liší zejména od historicky nejstarší teorie účelu trestání, a to teorie absolutní. **Teorie absolutní**, neboli odplatná (taliační), vychází ze zásady: „trestá se, protože bylo spácháno zlo“. Podstatou trestu je emocionální uspokojení poškozeného či pozůstalých újmou způsobenou provinilci (nevylučuje se ani případná kompenzace škody). Takovouto funkci trestu lze označit jako vyrovnávací. Tuto teorii vzala za svou klasická škola trestního práva a ze zastánců můžeme jmenovat například Immanuela Kanta a Georga Wilhelma Friedricha Hegela. Tato teorie nespojuje s ukládáním trestu žádné další cíle, trest je chápán pouze jako spravedlivá odplata za spáchaný zločin. Naproti **tomu teorie relativní** již uložením trestu určité společenské cíle sleduje. Trest má odstrašit a napravit. Relativní teorie sleduje uložením trestu zejména to, aby nebylo pácháno zlo. Tato funkce trestu je označována jako regulativní. Tento přístup byl vlastní pozitivistické škole trestního práva a mezi stoupence této teorie patří

⁷ Kratochvíl, V. a kol. Trestní právo hmotné - obecná část. 2. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 1996, s. 253

Cesare Beccaria a Ludwig Feuerbach. K relativním teoriím řadíme teorii zastrášení využívanou hojně v nacistickém Německu za vydatné pomoci krutých trestů a exemplárního trestání. Regulace se zaměřuje méně na jednotlivý čin a jeho hodnocení, více na samotný subjekt a jeho budoucí chování. Je zaměřena do budoucnosti. Teorie chápající trest nejen jako odplatu, ale i jako prostředek zastrášení a nápravy jsou označovány jako **teorie smíšené**. Trest podle platného právního řádu ČR odpovídá pojetí smíšenému, což dokládá nejen ustanovení § 23 trestního zákona o účelu trestu, ale i ustanovení § 31 trestního zákona zabývající se individualizací trestu.⁸

Koncepce zabývající se funkcí trestání mohou být vymezeny i takto: **retributivní teorie (odplatná)** považující trest za přirozený důsledek kriminálního jednání, kdy trest musí znamenat pro pachatele určitou újmu, jejíž citelnost, vyjádřená výší a druhem trestu, má odpovídat závažnosti spáchaného činu; **teorie odstrašení** spatřující význam trestu v tom, že odrazuje pachatele od dalšího kriminálního chování (individuální prevence) a stejný účinek má i na ostatní jedince, kteří se mohou stát potenciálními pachateli (generální prevence); **rehabilitační (nápravná) teorie** spatřující jediný cíl trestání v tom, aby pachateli bylo poskytnuto v rámci trestního řízení a zejména při výkonu uloženého trestu takové odborné zacházení, které potlačí či odstraní příčiny spáchání trestného činu; **eliminační (vylučovací teorie)** spatřující účel trestního postihu v dočasné nebo trvalé izolaci pachatele od ostatní společnosti; tato izolace má být nejen nejcitelnější újmou pro pachatele, ale i nejlepší ochranou pro společnost; **teorie restituční (kompenzační)** zdůrazňující význam odstranění následků trestného jednání a význam náhrady škody, kterou utrpěla oběť trestného činu. Trest podle této teorie má především směřovat k tomu, aby byla obnovena rovnováha v sociálních vztazích porušená trestným činem a aby byly uspokojeny nároky poškozených osob.⁹

⁸ Kratochvíl, V. a kol. Trestní právo hmotné - obecná část. 2. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 1996, s. 254 an. a Novotný, o., Dolenský, A., Jelínek, J., Vanduchová, M. Trestní právo hmotné - I. Obecná část. 4. vydání. Praha: Aspi Publishing, 2003, s. 271

⁹ Karabec, Z., Účel trestání. Kriminalistika č. 2/2000, URL:http://www.mvcr.cz/casopisy/kriminalistika/2000/00_02/karabec.html

Ve starověku byl trest chápán jako odplata (princip talio) za spáchaný čin. Pachatelé byli trestáni rozdílně podle toho, ke kterému společenskému stavu příslušeli. Z trestů patřily mezi nejfrekventovanější pokuty, odplácející tresty (srov. Chamurabiho zákoník) a trest smrti. Židé v trestu spatřovali nejen odplatu za spáchaný čin, ale chápali jej i jako prostředek odstrašení a formu pokání. Ve starém Římě byl trest za porušení zákona vnímán jako nutné zbožné pokání, které obnoví základní božský řád. Mezi tresty, které byly ukládány za porušení zákona patřilo například vyhnanství, poprava, tělesné tresty, vězení či pokuta. V období feudalismu platilo obyčejové, nepsané právo stojící na zásadě „oko za oko, zub za zub“. Tresty byly difamující, mrzačící nebo absolutní (formou stětí, oběšením, rozčtvrcením, zahrabáním za živa, lámáním v kole či upálením). Trest měl především zastrašovat potenciální pachatele před pácháním takových činů a rovněž i zabraňovat pachateli v další „trestné“ činnosti.

K humanizaci trestu a trestání dochází až v době osvícenství, kdy Thomas More kritizuje nepřiměřenost některých trestů v poměru ke společenské nebezpečnosti činů, za které byly tresty uloženy. Charles L. de Montesquieu akcentuje výchovnou funkci trestu a zároveň požaduje vymezení trestných činů zákonem, včetně sankcí, které jsou za trestné činy ukládány. Zřejmě nevýznamnějším představitelem působícím v tomto období na poli trestání je Cesare Beccaria, který byl výrazným odpůrcem krutých trestů, včetně trestu smrti. V účelu trestu viděl především ochranu společnosti. *„Účel (trestu) tudíž není jiný, nežli zameziti, aby viník činil jiné škody svým občanům, a zadržeti ostatní od*

škodlivých činů podobných“ (viz C. Beccaria: O zločinech a trestech, tiskem J.Otty, Praha 1893, s. 41).¹⁰

Základním **účelem trestu** ve smyslu ustanovení § 23 trestního zákona je ochrana společnosti před trestnými činy a před jejich pachateli. Tato ochrana je realizována zejména tím, že *pachatelé je zabráněno páchat trestnou činnost (individuální represe)*, např. tak, že je mu uložen trest odnětí svobody a je tedy izolován od společnosti, nebo je mu zakázána činnost, při které se dopustil trestného činu, apod. *Pachatelé jsou trestem vychováváni k řádnému životu (individuální prevence)*. Tento účel trestu můžeme směle označit za těžiště hlavní funkce trestu. Podstata trestu spočívá primárně v orientaci trestu na změnu chování pachatele v prosociálním smyslu. Naplnění této regulativní funkce trestu ve vězeňství předpokládá uplatňování progresivního výkonu trestu s diferencovaným zacházením s přesně vymezenými skupinami odsouzených, kde existuje pohyb ve směru méně přísného nebo přísnějšího režimu, a to na základě změn chování odsouzeného a při uplatňování gradujících pozitivních podnětů (výhod), neboť očekávat nápravu pachatele na základě pouze represivního působení není zřejmě realistické.¹¹ Tato funkce trestu bohužel nedochází svého stoprocentního naplnění, což dokladují velmi vysoké počty recidivistů mezi odsouzenými pachateli. *Trest působí i na ostatní členy společnosti, tj. na potenciální pachatele (generální prevence)*. Spravedlivé a včas ukládané tresty mohou působit na ostatní občany, varovat je před pácháním trestných činů, přesvědčovat je o tom, že spravedlivý trest je neodvratný nebo alespoň pravděpodobný.

¹⁰ Černíková, V., Makariusová V. Sociální ochrana. 2. vydání. Praha: PA ČR, 1996, s. 20

¹¹ Černíková, V., Makariusová V. Sociální ochrana. 2. vydání. Praha: PA ČR, 1996, s. 27 a 30 an.

Smyslem a účelem trestu v nejobecnějším smyslu je ochrana společnosti před kriminalitou. Účelem trestu ve smyslu ustanovení § 23 trestního zákona je skloubení cílů obecných (ochrana společnosti) a cílů individuálních, jež se promítají ve vztahu k osobě pachatele. Trest zahrnuje jak nesporný prvek represe, tak i moment výchovný, resp. preventivní. Smyslem a účelem jak trestu samého, tak i jeho druhu a výměry, je dosáhnout vyváženosti obou cílů, byť prvek represe ve vztahu k zájmům společnosti chránit sebe samu před pachateli trestných činů je i s ohledem na společenskou nebezpečnost těchto trestných činů hlediskem zásadním. Při stanovení druhu a výměry trestu v konkrétních případech je rozhodování obecných soudů zcela nezastupitelné a Ústavnímu soudu by příslušelo do této oblasti zasahovat pouze za situace, kdy by tato vyváženost v rozhodování byla zcela extrémním způsobem narušena (srov. náleží Ústavního soudu ČR sp. zn. II. ÚS 243/03).

Žádoucí efekt z hlediska generálněpreventivního vyvolá pouze trest spravedlivý. Takovým je trest, při jehož ukládání byly dodrženy dva principy, a to **princip zákonnosti trestání** (tj. dodržení pravidel obsažených v obecné i zvláštní části trestního zákona) a **princip individualizace trestů** (druh, kombinace a intenzita trestu musí odpovídat všem zvláštnostem případu). Mezi kritéria individualizace trestu patří zejména účel trestu, stupeň nebezpečnosti trestného činu pro společnost, možnosti nápravy a poměry pachatele, okolnosti polehčující a přitěžující a konečně zvláštní podmínky pro ukládání jednotlivých druhů trestů.¹² Jednoduše řečeno, trest nesmí být ani přísnější, ani mírnější, než jakého je třeba k ochraně společnosti před trestnými činy. Již C. Beccaria tvrdil, že trest je třeba vyměřovat podle kritéria nejmenšího možného omezení individuální svobody. Takto pojatou individualizaci trestu označujeme jako individualizaci soudcovskou. Naproti tomu penologická individualizace se opírá o příslušná ustanovení zákona o výkonu trestu odnětí svobody a

¹² Šámal, P., Púry, F., Rizman, S. Trestní zákon. Komentář. 5. vydání. Praha: C.H.Beck 2003, s. 236

projevuje se diferencovaným, resp. penitenciárně individualizovaným výkonem trestu odnětí svobody.

Lze shrnout, že trest, který má být maximálně účinný, musí být individualizován (klíčem pro vhodnou individualizaci trestu může být individuální hierarchie hodnot pachatele trestného činu) a musí následovat bezprostředně po trestném činu (časem totiž dochází u odsouzeného k racionalizaci a k sebeomlouvání, v důsledku čehož dochází odsouzený ke správnosti svého jednání a v takové situaci je téměř nemožné, aby trest chápal jako spravedlivý a akceptoval jej).

Výše uvedené zásady trestání, a to princip zákonnosti a princip individualizace, můžeme doplnit další zásadou, jíž se podle platného právního řádu ČR řídí ukládání a výkon trestů, a to **zásadou humanismu**. Podle této zásady nesmí být uložením a výkonem trestu ponížena lidská důstojnost a způsobeny zbytečné útrapy. I při výkonu trestu je třeba zachovat určitý minimální standard základních práv odsouzených. Respektování osobnosti odsouzeného je také nezbytným předpokladem úspěšné převýchovy a resocializace odsouzených. (K této zásadě dále pak srovnej čl. 7 odst. 2 Listiny základních práv a svobod - zákaz ukládání trestů nelidských nebo ponižujících, čl. 6 odst. 3 Listiny základních práv a svobod - nemožnost uložit trest smrti.) Humánní trest lze tedy vymezit jako nezbytně nutnou újmu po nezbytně nutnou dobu, event. doplněnou takovým zacházením s pachatelem, aby trest plnil svoji regulativní funkci.

Někdy jsou tresty děleny na represivní (přísné) a výchovné (mírné jako například krátkodobé tresty odnětí svobody či tresty odnětí svobody s podmíněným odkladem). Toto dělení není správné. Zvláštnost výchovného působení trestu tkví v tom, že tu jde totiž o

výchovu donucením, o nucenou výchovu. Výchovný moment nevylučuje represivní moment, ale naopak je jím podmiňován. Výchovný účel nemůže plnit trest neúměrně nízký. Takový trest naopak může povzbudit ostatní pachatele k páchání dalších trestných činů. Základní podmínkou výchovného působení trestu na veřejnost není, aby byly ukládány mírné tresty, ale aby každý trest odpovídal stupni nebezpečnosti spáchaného trestného činu pro společnost a byl tak spravedlivý a přesvědčivý. Trest, se kterým sympatizuje veřejné mínění, pociťuje pachatel dvakrát tíživě.¹³

1.2. Historie trestu odnětí svobody

Historie uvěznění je dosti nepřehledná, zejména pokud jde o komparativní pohled. Území jednotlivých států byla rozdrobena, „výkon spravedlnosti“ a do toho spadající trestání bylo decentralizováno, neboť náleželo do rukou majitelů panství. Druhy a způsoby výkonu trestů se tedy zákonitě lišily. V evropském kontextu převažuje názor, že původně bylo uvěznění používáno jako zabezpečovací prostředek, tedy jako vazba v nynějším pojetí, či jako nátlak na dlužníky, aby splnili své závazky a byli k dispozici věřitelům.

Určitým předstupněm dnešního trestu odnětí svobody byly nucené práce, tzv. galeje, které byly jako trest ukládány v Evropě na území kolem Středozemního moře kolem roku 1500.

¹³ Novotný, O. O výměře trestu. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1960, s. 44

V křesťanské epoše se začalo používat dočasné umístění ve strohých podmínkách kláštera jako trest pro privilegované společenské vrstvy. Uvěznění obecně probíhalo za velmi krutých podmínek, neboť bylo chápáno jako alternativa k trestu smrti či k jiným fyzickým trestům.

Vlastní počátek vězeňství spadá do 16. století, kdy došlo v Holandsku k zakládání káznic, do nichž byli umístováni tuláci, žebráci a prostitutky za účelem šíření mravní výchovy, elementárního vzdělávání a vedení k práci. Stálými členy personálu těchto káznic byl pastor a učitel. V Londýně byla roku 1553 založena donucovací pracovna Bridewell, kde mohla bydlet chudina, která si svůj pobyt zde musela odpracovat. Z této formy se postupně vyvíjela tzv. nápravná zařízení, kde již byly podmínky poněkud přísnější. V 17. století se začínají stírat rozdíly mezi věznicemi v dnešním pojetí a nápravnými zařízeními tehdejší doby.¹⁴

V koloniální Americe plnilo vězení funkci vazby. Poté, co byl trest smrti poměrně záhy nahrazen (nikoli však ve všech případech) dlouhodobým trestem odnětí svobody nebo doživotním trestem odnětí svobody, bylo po roce 1800 přistoupeno k výstavbě nových věznic v devíti státech. Vězni v té době pobývali společně ve velkých místnostech, kde bylo možno požívat i alkohol. Nevykonávali žádnou pracovní aktivitu, což vedlo k dalšímu kriminálnímu jednání, zejména k výtržnostem, rvačkám apod.¹⁵

¹⁴ Lyons, L. Historie trestu. 1. vydání. Praha: Svojtka & Co., 2004, z originálu *The history of punishment* přeložil Pavel Wurm, s. 112

¹⁵ Lyons, L. Historie trestu. 1. vydání. Praha: Svojtka & Co., 2004, z originálu *The history of punishment* přeložil Pavel Wurm, s. 117 an.

Na konci 18. století vznikl v USA tzv. **pensylvánský vězeňský systém**, který spočíval v přísné samovazbě. Šlo o mimořádně tvrdý způsob výkonu trestu odnětí svobody, který ničil duševní a fyzické schopnosti vězně. V tomto systému vězni nepracovali. Mohli pouze studovat bibli a dojít tak k pokání. Práci odsouzených umožnil až druhý **vězeňský systém** vzniklý rovněž v USA tzv. **auburnský**, neboli systém mlčení. Vězni přes den za přísného mlčení společně pracovali a noci trávili na samovazbách. Přestoupení povinnosti mlčení se trestalo bičem.

V tomtéž století vznikl v Anglii tzv. **progresivní systém**. Jde o výkon trestu odnětí svobody ve třech stádiích. První stádium spočívalo v samovazbě, druhé stádium ve společné práci přes den a v odloučení přes noc a třetí stádium spočívalo v podmíněném propuštění na svobodu. Určitou modifikací tohoto systému byl **irský progresivní systém**, který spočíval rovněž ve třech stupních výkonu trestu. První stupeň výkonu trestu měl ještě dvě fáze. V první fázi dostávali vězni omezené množství jídla a vykonávali nudnou práci na celách. Ve druhé fázi dostávali lepší stravu a i práce byla zajímavější. Ve vězení probíhala i výuka a dokonce i diskusní večery. Ve druhém stupni výkonu trestu vykonávali odsouzení těžké práce i mimo vězení – avšak na čerstvém vzduchu - noci pak trávili odděleně. Poslední stupeň výkonu trestu spočíval v pobytu vězně na otevřeném oddělení s neozbrojeným dozorem, kde dostával větší odměnu za práci a který končil podmíněným propuštěním.¹⁶

Na tomto místě stojí za zmínku Panopticon koncipovaný Jeremy Benthamem. Panopticon byla budova věznice, kde cely byly uspořádány v kruhu kolem ústřední

¹⁶ Černíková, V., Makariusová V. Sociální ochrana. 2. vydání. Praha: PA ČR, 1996, s. 21 an.

strážní věže. Vězňové tedy měli pocit, že jsou pod permanentním dozorem, i když by každá jednotlivá cela nebyla sledována nepřetržitě.

V Evropě byly věznice v rukou soukromníků a prvořadou motivací majitele byl profit. Z tohoto důvodu se majitelé věznice snažili o maximální úsporná opatření, což samozřejmě vedlo k dost výraznému nepohodlí vězňů. Někteří měli ruce spoutáni až osmnáctikilogramovými závažími, nebo byli spoutáni k sobě navzájem, aby bylo možné snížit počet dozorců, neboť v takových krkolomných polohách byla pravděpodobnost útěku vězňů téměř vyloučena. Cely nebyly vytápěny, neměly lůžka ani sanitární zařízení, byly umístěny v podzemí s minimálním přístupem denního světla a čerstvého vzduchu.

Cela nazývaná „Little Ease“ se nacházela v londýnském Toweru a měřila necelých 1,2 m². Byla samozřejmě bez jakéhokoli vybavení či nábytku. Ve francouzských věznicích byly tzv. „sourcières“ (tj. „myší díry“) o velikosti 91 cm² užívané až do 19. století. Nelidské podmínky panovali i v části londýnského Toweru zvané „The pit“, která byla umístěna v základech tohoto vězení pod úrovní přílivu na řece Temži, takže jakmile se blížil příliv, hnala přílivová vlna stovky krys do Pítu a vězňové tak dvakrát denně bojovali s kousajícími hlodavci.¹⁷

1.3. Historie trestu odnětí svobody na našem území

Na našem území byli do první poloviny 18. století vězni drženi v pevnostech, které zároveň pomáhali udržovat a stavět. Takovouto formou vězení byli i Kasematy na Špilberku. Ty byly upravena pro dva typy vězňů: pro zvlášť těžké zločince (lupiče, vrahy) a pro státní vězně

¹⁷ Lyons, L. Historie trestu. 1. vydání. Praha: Svojtka & Co., 2004, z originálu *The history of punishment* přeložil Pavel Wurm, s. 117 an.

čili politické odpůrce režimu. Tito se mohli volně procházet, být spolu v kontaktu a kupovat si jídlo. Těžcí zločinci byli přikováni za ruce a nohy v malých dřevěných kobkách beze světla, v chladu a vlhkosti. V takovýchto podmínkách přežili dva, maximálně však dvacet měsíců. Ostatní vězni spali na šikmých širokých pryčnách, k nimž byli na noc připoutáni. Vyjma těžkých zločinců museli odsouzení pracovat. Stravu dostávali jednou denně (chléb), teplou stravu třikrát týdně.¹⁸

Ještě v polovině 19. století podléhá větší část věznic vrchnostem. K zestátnění věznic došlo až v padesátých letech 19. století, čímž se uvolnila cesta reformám. Od roku 1865 bylo vězeňství podřízeno výhradně ministerstvu spravedlnosti. Rakouský trestní zákon rozeznával trest vězení (za přečiny a přestupky) a trest žaláře (za zločiny). Trest vězení se vykonával ve věznicích okresních soudů, trest žaláře do jednoho roku ve věznicích soudů krajských, resp. zemských a trest žaláře přesahující jeden rok v samotných trestnicích. V té době bylo již poměrně rozpracované disciplinární právo a diferenciací vězňů. Vzdělávání bylo povinné pro trestance, kteří neměli elementární vzdělání, pokud nepřekročili určitý věk. Trestanci byli povinni pracovat. Výtěžek práce vězňů připadl státu. Politickým vězňům byly přiznány některé výhody, zejména nošení vlastního oděvu a rovněž práce pro ně nebyla povinná.

Do první Československé republiky přešlo vězeňství ve stavu velmi zbědovaném. Za první světové války se věznice a trestnice nijak neopravovaly, takže budovy a zařízení byly značně sešlé a mnohdy ani nevyhovovaly nejnútnejším bezpečnostním požadavkům. Po roce 1921 bylo přikročeno k postupné úpravě všech předpisů týkajících se

¹⁸ Matoušek, O. Ústavní péče. 2. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství 1999, s. 30 an.

vězeňství. V této době měla republika 7 trestnic, dále 36 věznic sborových a konečně 338 věznic soudů okresních. Největším nedostatkem tehdejšího výkonu trestu odnětí svobody bylo, že většina odsouzených zde trávila společný čas ve velkých skupinách. Tím samozřejmě vznikal nekontrolovatelný stav, kdy udržet kázeň bylo velmi obtížné a naopak zde byla dána příležitost spíše k „výchově“ odsouzených mezi sebou. V této době dochází k diferenciaci odsouzených podle „jejich povahy“. Odsouzení jsou povinni pracovat, nicméně i zde platí, že političtí vězni pracovat nemusí. V této době se již objevují jakési náznaky „programů zacházení“. Upouští se od pouhého drilu v rámci výkonu trestu odnětí svobody a začíná se na trestance působit výchovně a kulturně.¹⁹

V období před II. světovou válkou bylo na území nynější České republiky 24 věznic krajských soudů a 304 věznic okresních soudů. Věznice krajských soudů zabezpečovaly vedle výkonu vazby rovněž výkon trestu pro odsouzené, kteří si odpykávali tresty do jednoho roku uložené krajskými soudy. Ubytovací kapacita byla velmi rozdílná, od 50 do 800 vězňů. Věznice okresních soudů rovněž zabezpečovaly výkon vazby, ale mimo to se v těchto věznicích vykonávaly tresty uložené okresními soudy (v rozmezí zpravidla od 12 hodin do 1 měsíce). Kapacita těchto věznic byla od 5 do 50 vězňů.

Po roce 1948 dochází k výraznému ovlivnění vězeňství sovětským vzorem a vězeňská zařízení, včetně pracovních táborů slouží

¹⁹ Hájek, S. Současné problémy a reforma českého vězeňství. Československá kriminalistika, 1992, č. 4, s. 349

především jako nástroj politické moci. V podstatě až do roku 1989 lze hovořit o stagnaci vězeňství a o přetrvávání jeho represivní povahy.²⁰

Zásadní změny, které zde probíhaly po roce 1989, se ponejvíce projeví v českém vězeňství v roce 1991, kdy byla vytvořena koncepce rozvoje vězeňství v ČR, která byla postavena na zásadách vyplývajících ze Standardních minimálních pravidel OSN pro zacházení s vězni a dalších mezinárodních konvencí. Těžištěm koncepce rozvoje vězeňství byla jeho humanizace. *„Humanizaci vězeňství nelze vykládat jako změkčování režimu a kázně vězňů. Humanizace ve vězeňství znamená vytváření důstojných, lidských podmínek ve výkonu trestu odnětí svobody. V širším slova smyslu je to soubor činností a opatření, jejichž výsledkem by mělo být začlenění českého vězeňství do řady nejprogresivnějších evropských a světových trendů, vytýčených v minimálně přijatelné podobě Evropskými vězeňskými pravidly. V tomto pojetí humanizaci dominuje garantování lidských práv a svobod všeobecně světově uznávaných. V užším slova smyslu humanizace vězeňství znamená nejen neponižování vězňů, ale především respektování jejich lidské důstojnosti včetně nenarušování jejich osobnostní integrity a sebeúcty. V praxi se humanizace především projevuje diferencovaným zacházením s vězni, snižováním agresivity, nepřátelství ba nenávisti mezi vězni a vězeňským personálem, kladením důrazu na korektnost ve vzájemných vztazích, nepřipouštěním toho, aby mohl vězeňský personál dávat najevo svým klientům v jakékoli formě svou nadřazenost či vytvářet nebo prohlubovat ve vězních jejich pocit bezmocnosti nebo bezvýchodnosti, profesionalizaci práce vězeňského personálu směrem k chápání vězeňské služby jako jedné ze sociálních služeb pro veřejnost,*

²⁰ Hájek, S. Současné problémy a reforma českého vězeňství. Československá kriminalistika, 1992, č. 4, s.351

prokazováním nezbytnosti návaznosti další postpenitenciární péče společností po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Nejpregnantněji by se dala podstata humánního přístupu k vězněným vystihnout latinskou sentencí „primum non nocere“ (tj. „především neuškodit“).²¹

Z význačných osobností věnujících se problematice vězeňství na našem území patří například v 18. a 19. století Josef Sonnefels, autor díla O odstranění mučení, dále pak František Josef Řezáč, kněz žijící v 19. století, který napsal pojednání nazvané O vězeňství, JUDr. Emil Lány působící na přelomu 19. a 20. století na Ministerstvu spravedlnosti, doc. PhDr. Jiří Čepelák, ředitel Výzkumného ústavu penologického a konečně Prof. JUDr. Oto Novotný, význačný penolog působící na Právnické fakultě Karlovy univerzity.

Na tomto místě si neodpustím několik málo slov ke vzniku věznice Valdice. Své původní jméno získala tato věznice v prvních letech své existence po jedné z nejpřísnějších středověkých řeholí, a to po kartuziánech. Kartuziánští mniši žili společně v klášterech, kam neměla přístup žádná světská osoba. Ve 14. století za panování Lucemburků se kartouzská řehole rozšířila ze západní Evropy i do českého království, avšak kláštery kartuziánů, houževnatých odpůrců husitství, během husitských válek zanikly. Během manželství Lukrecie Nakšovské z Landeka a Albrechta Václava Eusebia z Valdštejna byl na přání paní Lukrecie povolán na její panství na Vsetínsku řád kartuziánů. Poté je Valdštejn povolal na své panství a dočasně je usadil v radímské tvrzi u Jičína. V roce 1627 vydal Valdštejn zakládací listinu valdických Kartouzů. Projekt kláštera odpovídal Valdštejnovu bohatství. Plány na výstavbu kláštera zpracoval italský architekt Ondřej Spezza. V letech 1634 a 1639 byl kartouzský klášter vydrancován Sasy a Švédy, ale i císařskými vojsky a přinucen několikrát zaplatit výpalné. Roku 1782 byla valdická kartouza zrušena dekretem císaře Josefa II., neboť podle něho měla církev záviset jen na státní moci, bez jakéhokoli

²¹ Mařádek, V. Vězeňství. 1. vydání. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2005, s. 42 an.

spojení s cizinou. Valdický klášter převzali zvláštní komisaři. Posléze koupil klášter v dražbě kníže Tautmannsdorf, který v budovách nechal zřídít skládky, kanceláře a byty pro vysloužilé knížecí úředníky a nádeníky, což bývalý klášter zachránilo v období 30. a 40. let 19. století před úplným zničením.

V červnu 1857 koupil bývalý klášter erár a určil jej ke zřízení mužské trestnice pro odsouzené na víc než deset let ke ztrátě svobody. Po urychleném rozšíření bývalých mnišských cel byla již 17.7.1857 převezena do Kartouz prvá část těžkých trestanců tehdy rušeného vězení na Špilberku ve vozech s plachtou hlídaných stráží. Byl mezi nimi i trestanec Václav Babinský. Změna bývalého klášterního objektu v trestnici si vyžádala v polovině 19. století rozsáhlé stavební práce. Především byla přestavěna původní vstupní budova, která byla doplněna kaplí nad vstupní branou, dále byla vystavěna pracoviště trestanců, ubytovny personálu trestnice a zařízení zajišťující celkový provoz trestnice. Dne 16.10.1865 všechny věznice převzalo od ministerstva vnitra do správy ministerstvo spravedlnosti. Trest zde v té době vykonávalo 800 vězňů. Ve věznici pracovalo mimo jiné 20 milosrdných sester kongregace Sv. Karla Boromejského.

O disciplínu a způsob výkonu trestu se staral vrchní inspektor trestnice se svými podřízenými. Stát vyplácel na každého vězně 35 krejcarů, přičemž vězni byli povinni pracovat ve prospěch provozu trestnice a pomáhat řádovým sestrám v jejich činnosti.

Počet trestanců vězněných v Kartouzech se postupně snižoval, až se ustálil přibližně na třech stech, které střežil v roce 1906 oddíl 96 vojáků infanterie, spolu s dvěma důstojníky a jedním šikovatelem.²²

Po pádu habsburské monarchie se Kartouzy staly trestnicí pro nepolepšitelné muže, odsouzené k trestu odnětí svobody od jednoho roku až po doživotí. O přímý výkon trestu trestanců se v roce 1928 staralo celkem 96 dozorců. Vězni pracovali v sáčkárně, klempírně, prádelně, niklárně, v dílně truhlářské, natěračské, tkalcovské, pletařské, obuvnické atd. Vězni nesměli samovolně po dílně chodit a měli pilně pracovat. V roce 1938 byl ve Valdicích zřízen Ústav pro choré a mladistvé trestance.

²² Uhlík, J. Od Kartouz k Valdicům. České vězeňství č. 1/96, s. 41 an.

Kapitola 1

V roce 1941 obsadilo prostory samovazby gestapo a zřídilo v nich německou věznici pro naše občany, která zde byla až do roku 1945.²³

²³ Uhlík, J. Valdice republikové a protektorátní. České vězeňství č. 2/96, s. 40 an.

2.1. Trest odnětí svobody de lege lata

Trest odnětí svobody představuje univerzální druh trestu, protože je ho možné uložit za každý trestný čin a kterémukoli pachateli. Jde o trest nejpřísnější, proto zákon předpokládá, že bude ukládán pouze v případě, že mírnějšími druhy trestů nespojenými s odnětím svobody nelze dosáhnout účelu trestu (srov. § 39 odst. 2 trestního zákona). V taxativním výčtu druhů trestů (§ 27 trestního zákona) převažují právě tresty nespojené s odnětím svobody, protože se předpokládá, že větší část pachatelů je méně narušena a není tedy třeba vystavit tyto pachatele vedlejším účinkům trestu odnětí svobody.²⁴

Kritici trestu odnětí svobody namítají, že vedlejší účinky trestu odnětí svobody téměř zpochybňují z hlediska efektivní ochrany společnosti před kriminální recidivou užití tohoto trestu. Výkon trestu se i přes zásady stanovené v zákoně o výkonu trestu (*„trest může být vykonáván jen takovým způsobem, který respektuje důstojnost osobnosti odsouzeného a omezuje škodlivé účinky zbavení svobody, ...“*, *„s odsouzenými ve výkonu trestu odnětí svobody se musí jednat tak, aby bylo zachováno jejich zdraví, a pokud to doba výkonu trestu umožní, podporovaly se takové postoje a dovednosti, které odsouzeným pomohou k návratu do společnosti a umožní vést po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem „ - viz ustanovení § 2 odst. 1 a 2 zákona č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody*) odehrává v extrémních a deviantních podmínkách, které často působí přímo proti úsilí o opětovnou integraci pachatele do společnosti. Jedinec v podstatě společností odmítnutý a uvržený do prostředí, které

²⁴Šámal, P., Púry, F., Rizman, S. Trestní zákon. Komentář. 5. vydání. Praha: C.H.Beck 2003, s. 308

může přijmout jen s obtížemi, nachází často bezvýhradné přijetí ve vězeňské subkultuře.²⁵

Trest odnětí svobody spočívá v dočasném omezení svobody volného pohybu a pobytu odsouzeného pachatele nuceným pobytem ve věznicí a s tím souvisejícím omezením dalších občanských práv a svobod (tj. omezením práva na nedotknutelnost osoby a jejího soukromí, zachování listovního tajemství a tajemství jiných písemností, záznamů a zpráv, práva svobodné volby povolání; po dobu výkonu trestu odsouzenému dále nepřísluší právo na stávku, výkon práva sdružovat se ve spolcích, společnostech a jiných sdruženích, zakládat odborové organizace a výkon práva sdružovat se v nich, právo podnikat a provozovat jinou hospodářskou činnost, právo svobodné volby lékaře a zdravotnického zařízení; odsouzení dále nemohou zakládat politické strany nebo politická hnutí, vykonávat právo sdružovat se v nich a nemohou vykonávat volené a jiné veřejné funkce). Odsouzený pachatel má naopak více povinností jako např. povinnost dodržovat stanovený režim a pořádek, zachovávat kázeň, plnit pokyny příslušníků vězeňské služby, plnit pracovní povinnosti a plnit úkoly vyplývající z programu zacházení (§ 28 odst. 1 zákona o výkonu trestu odnětí svobody).

Rozpětí trestní sazby je stanoveno zvláštní částí trestního zákona zvlášť pro každý trestný čin. Maximální výše trestu odnětí svobody je patnáct let. Tuto hranici nelze při ukládání trestu překročit. Horní hranice trestu odnětí svobody je za každý trestný čin vždy stanovena. V žádném svém ustanovení však trestní zákon nevymezuje nejnižší možnou výměru trestu odnětí v případech, kdy sazby tohoto trestu

²⁵ Karabec, Z., Netík, K. Vězeňství a zacházení s odsouzenými a obviněnými – některé nové přístupy v České republice. Československá kriminalistika, č. 4/1991, s. 295

nemají dolní hranici. Nejmenší možnou časovou jednotkou tohoto trestu je tedy jeden den.²⁶ Negativům krátkodobých trestů (ale i dlouhodobých) bude dán prostor v jiné části této práce.

Za trestné činy, u nichž horní hranice trestní sazby odnětí svobody nepřevyšuje tři roky, lze uložit nepodmíněný trest odnětí svobody jen za podmínky, že by vzhledem k osobě pachatele uložení jiného trestu zjevně nevedlo k dosažení účelu trestu (§ 39 odst. 2 trestního zákona). Zákonodárce, vědom si nevýhod krátkodobých trestů odnětí svobody, výslovně preferuje u trestných činů menší společenské nebezpečnosti tresty nespojené s odnětím svobody a umožňuje uložit nepodmíněný trest odnětí svobody za výše uvedené trestné činy pouze tehdy, pokud by vzhledem k osobě pachatele uložení jiného trestu zjevně nevedlo k dosažení účelu trestu. Preferuje tedy kritérium „osoby pachatele“ před stupněm nebezpečnosti činu pro společnost.

Trest odnětí svobody se vykonává ve věznicích. Výkon tohoto trestu jako jediného, upravuje zvláštní zákon, jímž je zákon č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody. Věznice je zvláštní zařízení určené pro výkon trestu odnětí svobody nebo pro výkon vazby (§ 5 odst. 1 zákona o výkonu trestu odnětí svobody) a k tomuto účelu je vybavené materiálně, organizačně i personálně. Věznice zřizuje a zrušuje ministr spravedlnosti a jejich správu obstarává Vězeňská služba ČR. Věznice může být zřízena i v objektech nespravovaných vězeňskou službou. Střežení dosouzených, dozor nad nimi, metody zacházení s odsouzenými a stanovené podmínky výkonu trestu zajišťuje Vězeňská služba České republiky (§ 3 odst. 1 zákona o výkonu trestu odnětí svobody).

²⁶ Šámal, P., Půry, F., Rizman, S. Trestní zákon. Komentář. 5. vydání. Praha: C.H.Beck 2003, s. 310

Nad dodrřováním právních předpisů při výkonu trestu odnětí svobody je vykonáván dozor státním zástupcem krajského státního zastupitelství, v jehož obvodu se trest vykonává.

2.2. Typy věznic

Trestní zákon rozlišuje čtyři základní typy věznic: s dohledem, dozorem, ostrahou a se zvýšenou ostrahou (tzv. vnější diferenciacce). Rozdíly mezi zmíněnými typy věznic spočívají ve způsobech střežení a v zajištění bezpečnosti. Zákon však umožňuje různé modifikace výkonu trestu odnětí svobody v jednotlivých věznicích. Nebrání se ani tomu, aby v rámci jedné věznice byla zřízena oddělení různých typů, pokud tím nebude ohrožen účel výkonu trestu. Většina věznic má tedy nyní multikategoriální charakter, tzn. že v nich je vykonáván trest odnětí svobody např. jak odsouzenými zařazenými do věznice s ostrahou, tak i odsouzenými zařazenými do věznice s dozorem. Někdy je součástí věznice i vazební věznice. Specializovaní pracovníci vězeňské služby (vychovatelé, speciální pedagogové, sociální pracovníci) jsou však specializováni podle kategorií vězňů jen částečně nebo vůbec ne.

Kromě **vnější diferenciacce** (§ 39a tr. zákona) hovoříme ještě o **diferenciaci vnitřní**, a to podle různých programů zacházení a podle specifik některých kategorií odsouzených.

Pro výkon trestního opatření odnětí svobody u mladistvých, kteří nepřekročili 19. rok svého věku je zřízena věznice nebo zvláštní

oddělení věznice pro mladistvé. Jinak se ovšem i u mladistvých uplatní zařazení do uvedených čtyř typů věznic.

Diferencovaným výkonem trestu odnětí svobody v jednotlivých typech věznic se sleduje, aby méně narušení odsouzení vykonávali trest odděleně od více narušených odsouzených a aby byly vytvořeny příznivé podmínky pro resocializaci a pro realizaci programů zacházení s odsouzenými.

O zařazení odsouzeného do konkrétního základního typu věznice rozhoduje vždy soud a toto jeho rozhodnutí je neoddělitelnou součástí výroku rozsudku, jímž byl nepodmíněný trest odnětí svobody uložen. To však není jediný případ, kdy soud rozhoduje o zařazení odsouzeného do určitého typu věznice. Rozhoduje tak i v případě, kdy odsouzený, jemuž bylo podmíněně upuštěno od potrestání nebo kterému byl uložen trest odnětí svobody s podmíněným odkladem, nevedl ve zkušební době řádný život či nevyhověl uloženým podmínkám, tedy se ve zkušební době neosvědčil a soud nevyužil jiných možností daných mu zákonem (ponechání podmíněného odsouzení v platnosti, prodloužení zkušební doby atd.) Dále pak soud rozhoduje o zařazení pachatele do určitého typu věznice za situace, kdy přeměňuje trest obecně prospěšných prací nebo jeho zbytek, a to když pachatel trest obecně prospěšných prací zaviněně nevykonal. Nakonec soud rozhoduje o způsobu výkonu trestu odnětí svobody v případě, že pachatel nevykonal peněžitý trest. Soud tedy nařídí výkon náhradního trestu (tj. trestu odnětí svobody) a rozhodne při tom o zařazení pachatele do příslušného typu věznice.

Smyslem diferenciacie výkonu trestu odnětí svobody je prohloubení jeho další individualizace, rozsah práv odsouzených však zůstává ve všech typech věznic stejný.

O umístění odsouzených do jednotlivých věznic podle rozhodnutí soudu rozhoduje Generální ředitelství Vězeňské služby ČR. Pro příjem odsouzených se ve věznicích zřizují přijímací oddělení, v nichž se zjišťují možnosti výchovného působení a předpoklady účinnosti trestu u každého odsouzeného. Odděleně se umísťují odsouzení muži od odsouzených žen a dále zpravidla mladiství od dospělých, recidivisté od odsouzených, kteří jsou ve výkonu trestu poprvé, odsouzení za úmyslně spáchané trestné činy od odsouzených za trestné činy spáchané z nedbalosti, trvale pracovně nezařaditelní a odsouzení s poruchami duševními a poruchami chování a s uloženým ochranným léčením (§ 7 zákona o výkonu trestu odnětí svobody).

Byť trestní zákon předpokládá (poslední věta § 39a odst. 1 trestního zákona), že způsob výkonu trestu v jednotlivých typech věznic upraví zvláštní zákon, zákon o výkonu trestu odnětí svobody tak nečiní. Tuto problematiku upravuje vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb. řád výkonu trestu odnětí svobody.

Soud se při zařazování pachatele k výkonu trestu odnětí svobody do věznice určitého typu řídí kritérii, která jsou uvedena v § 39a odst. 2 trestního zákona a mezi tato kritéria patří osoba odsouzeného, jeho kriminální minulost, povaha a závažnost spáchaného trestného činu, za který byl trest odnětí svobody uložen a výměra uloženého trestu odnětí svobody, o jehož výkon jde. Tato kritéria jsou vzájemně kombinovaná tak, aby zařazení pachatele bylo maximálně diferencované. Ustanovení § 39a odst. 3 trestního zákona umožňuje jiné zařazení k výkonu trestu

odnětí svobody, než jaký předpokládá odstavec 2 téhož zákonného ustanovení. Podle tohoto ustanovení *může soud zařadit pachatele do jiného typu věznice, než do které má být podle odstavce 2 zařazen, má-li se zřetelem na závažnost trestného činu a na stupeň a povahu narušení pachatele za to, že jeho náprava bude v jiném typu věznice lépe zaručena. Do věznice se zvýšenou ostrahou zařadí však vždy pachatele, jemuž byl uložen výjimečný trest.* Odchylnka je možná oběma směry a o libovolný počet stupňů, vždy však bude třeba vycházet z účelu trestu obecně i z účelu výkonu trestu v konkrétním typu věznice. Soud tak rozhodne vždy i na základě hodnocení závažnosti trestného činu a stupni a povaze narušení pachatele. Zařazení do mírnějšího typu věznice bude na místě zejména při odstraňování tvrdostí, které by mohly vzniknout striktním uplatňováním formálních podmínek podle § 39a odst. 2 trestního zákona.

Zásadu individualizace trestu je třeba respektovat i při stanovení způsobu výkonu trestu odnětí svobody. Podle této zásady je soud povinen posoudit zařazení pachatele do nápravně výchovné skupiny vždy z hlediska ustanovení § 39a odst. 3 trestního zákona, které umožňuje zařadit pachatele do jiné nápravně výchovné skupiny, než do které by měl být zařazen podle § 39a odst. 2 trestního zákona, má-li soud se zřetelem na závažnost trestného činu a na stupeň a povahu narušení pachatele za to, že bude jeho náprava a převýchova v jiné skupině lépe zaručena (srov. rozhodnutí NS ČR sp. zn. 4 Tz 6/80).

Zařazení k výkonu trestu odnětí svobody podle § 39a odst. 2 popř. odst. 3 trestního zákona platí pouze pro nástup a zahájení vlastního výkonu trestu. V jeho průběhu může původní zařazení doznat změn podle toho, jak trest plní svůj účel, a to na základě chování odsouzeného, plnění jeho povinností a postupu realizace programu zacházení. V případě, že trest svůj účel neplní, odsouzený porušuje své povinnosti nebo se dokonce dopustí ve výkonu trestu odnětí svobody

trestného činu, může soud rozhodnout o jeho přeřazení do věznice s přísnějším režimem. V opačném případě, kdy trest plní svůj účel, odsouzený si svědomitě plní své povinnosti, může soud přefadit odsouzeného do mírnějšího typu věznice.

2.2.1. Věznice s dohledem

představuje nejmírnější režim výkonu trestu odnětí svobody a zachovává odsouzenému relativně nejvíce volnosti. Proto zákon předpokládá, že sem budou zařazováni pachatelé typově nejméně závažných trestných činů, za něž zákon považuje trestné činy spáchané z nedbalosti. Zároveň je tento typ věznice určen pro odsouzené, kteří dosud nebyli ve výkonu trestu odnětí svobody buď vůbec nebo pro úmyslný trestný čin.

V této věznici nejsou uplatněny žádné stavebně technické prostředky střežení. Kontrolu a dohled nad činností odsouzených provádí vychovatelé. Odsouzení se pohybují v prostorách věznice neomezeně. Jsou zařazováni na pracoviště i mimo věznici, kam samostatně docházejí a pracují na pracovištích zpravidla bez dozoru. V mimopracovní době mohou nosit vlastní oděv, zabývat se zájmovými aktivitami a je jim udělován volný pohyb mimo věznici za účelem účasti na sportovních a kulturních aktivitách. Návštěvy mohou přijímat bez dohledu zaměstnance vězeňské služby, v souvislosti s návštěvou lze odsouzenému povolit jednou za dva týdny dočasně opustit věznici nejdéle na dobu 24 hodin.

2.2.2. Věznice s dozorem

je pro odsouzené věznicí s druhým nejmínějším režimem výkonu trestu. Je určena pro pachatele, kterým byl trest odnětí svobody uložen za trestný čin spáchaný z nedbalosti a kteří již byli ve výkonu trestu odnětí svobody pro úmyslný trestný čin nebo pro pachatele, kterým byl uložen tento trest za úmyslný trestný čin ve výměře nepřevyšující dva roky a kteří dosud nebyli ve výkonu trestu odnětí svobody pro úmyslný trestný čin.

Kontrolu nad činností odsouzených provádí vedle vychovatelů také dozorce. Odsouzení se mohou v prostorách věznice pohybovat organizovaně pod dohledem zaměstnance vězeňské služby (odsouzení, u nichž tak rozhodne ředitel věznice, se mohou po věznici pohybovat volně). Odsouzení pracují zpravidla na pracovištích pod nepřímým dohledem pracovníka vězeňské služby. Odsouzenému, u kterého jsou předpoklady, že toho nezneužije, lze povolit volný pohyb mimo věznici za účelem plnění pracovních povinností. V mimopracovní době se mohou odsouzení zabývat zájmovými aktivitami, které mohou být i mimo věznici (avšak za účasti pracovníka vězeňské služby). Návštěvy se konají ve vymezeném prostoru věznice zpravidla bez dohledu vězeňské služby. V souvislosti s návštěvou lze odsouzenému jednou za měsíc povolit opuštění věznice nejdéle na dobu 24 hodin.

2.2.3. Věznice s ostrahou

je určena pro závažnější případy odsouzení k nepodmíněnému trestu odnětí svobody. Ve věznici s ostrahou vykonává trest odnětí svobody jednak odsouzený, který nesplňuje podmínky pro zařazení do

věznice se zvýšenou ostrahou; jednak pachatel odsouzený za úmyslný trestný čin k trestu odnětí svobody nepřevyšujícímu dva roky, jestliže již byl v minulosti pro úmyslný trestný čin ve výkonu trestu odnětí svobody; a dále pachatel odsouzený za úmyslný trestný čin k trestu odnětí svobody převyšujícímu dva roky, bez ohledu na to, zda byl či nebyl v minulosti pro úmyslný trestný čin ve výkonu trestu odnětí svobody. Výjimečně může být do tohoto typu věznice zařazen pachatel odsouzený pro nedbalostní trestný čin, a to na základě postupu dle § 39a odst. 3 trestního zákona.

Ve věznici s ostrahou (i se zvýšenou ostrahou) se již uplatňují nejen stavebně technické prostředky střežení, ale i střežení prostřednictvím strážných na věžích v kombinaci se zabezpečovací technikou, přičemž věznice se zvýšenou ostrahou by měly mít vyšší ohradní zdi a strážní na strážních věžích jsou vyzbrojeni jiným typem zbraní než u věznic s ostrahou.

Odsouzení se ve věznici pohybují organizovaně a zásadně pod dohledem příslušníka vězeňské služby, pracují na pracovištích uvnitř věznice nebo na střežených pracovištích mimo věznici. Zcela výjimečně lze povolit odsouzenému volný pohyb uvnitř věznice při plnění pracovních úkolů. Odsouzení mohou přijímat návštěvy blízkých osob zpravidla pod dohledem zaměstnance vězeňské služby. V souvislosti s návštěvou lze odsouzenému jednou za dva měsíce povolit opuštění věznice nejdéle na dobu 24 hodin.

2.2.4. Věznice se zvýšenou ostrahou

je určena pro nejzávažnější případy odsouzených vykonávajících trest odnětí svobody. Do věznice se zvýšenou ostrahou soud zařadí pachatele, byl-li mu uložen trest odnětí svobody na doživotí, nebo byl-li mu uložen trest jako zvlášť nebezpečnému recidivistovi, nebo byl-li mu uložen trest za zvlášť závažný trestný čin ve výměře nejméně osm let nebo byl-li mu uložen trest za úmyslný trestný čin a v posledních pěti letech uprchl z vazby nebo z výkonu trestu.

Stavebně technické prostředky střežení (oplocení, signální stěny, elektrozávory a kamerový systém) jsou v tomto typu věznic použity v porovnání s předchozími typy věznic v maximálním rozsahu. Odsouzení se ve věznici pohybují zásadně pod přímým dozorem vězeňského pracovníka a na celách jsou uzamykáni. Práci odsouzení vykonávají na pracovištích uvnitř věznice nebo na celách. Odsouzeným není povolen volný pohyb uvnitř věznice ani při plnění pracovních úkolů. Odsouzený může navštěvovat kulturní a společenské místnosti (na základě získání povolení) s ostatními odsouzenými, kteří jsou zařazeni ve stejné skupině vnitřní diferenciaci. Odsouzený může přijmout návštěvu blízké ve vymezeném prostoru, v mimopracovní době a pod dohledem příslušníka vězeňské služby.

Ve věznicích s ostrahou a se zvýšenou ostrahou jsou postupně zřizována krizová oddělení, ve kterých je poskytováno specializované zacházení jedincům s projevy agresivity nebo jinými zvláštnostmi v regulaci chování. K dispozici jim jsou psychiatři, psychologové a speciální pedagogové. Jejich působení na odsouzeného je zaměřeno zejména na překlenutí aktuální duševní nebo interpersonální krize.

Valdická věznice je profilována jako věznice s ostrahou a se zvýšenou ostrahou, kde vykonávají trest odnětí svobody dospělí muži suloženými dalšími tresty, recidivisté a jinak nebezpeční pachatelé soudem zařazení jednak do typu věznice se zvýšenou ostrahou, včetně odsouzených na doživotí, a jednak do typu s ostrahou. Součástí věznice bylo po dobu deseti let i zvláštní oddělení pro výkon vazby, které bylo dne 1.3.2001 zrušeno. Tím se uvolnila ubytovací kapacita jednak pro odsouzené k doživotnímu trestu a jednak pro další odsouzené, u nichž je diagnostikována potřeba zvýšené detence. Včetně tohoto oddělení se 48 místy má věznice kapacitu 1094 míst. Odsouzení jsou ubytováni s ohledem na rozdělení do jednotlivých typů profílace výkonu trestu v pěti odděleních (A,B,C,D,E). Ke dni 31.12.2006 zde bylo ubytováno 1147 odsouzených, což činí 104% ubytovací kapacity.

Ubytovna „A“ je jediným objektem určený k ubytování odsouzených, kde není pevný celový systém uzamykání ložnic. Sociální zařízení nejsou na ložnicích, ale jsou společná v samostatných místnostech. Na tuto ubytovnu jsou zařazováni odsouzení zařazení do věznice s dozorem, odsouzení pracovní zařazení v ústavní kuchyni a odsouzení zařazení v 1. skupině vnitřní diferenciaci věznice s ostrahou. Ubytovna „B“ je vyčleněna pro odsouzené zařazené do věznice s ostrahou, kteří mají příznánu II. a III. skupinu vnitřní diferenciaci. Součástí této ubytovny je i Školské vzdělávací středisko. Ubytovna „C“ slouží pro odsouzené, kteří nebyli zařazení do ubytovny A,B,D,E. Ubytovna „D“ je v rámci vnitřní diferenciaci vyčleněná pro ubytování odsouzených v typu věznice se zvýšenou ostrahou. Jsou zde umístěni odsouzení za nezávažnější trestné činy. Na ubytovně „E“ jsou umístěni odsouzení k doživotním trestům a odsouzení umístěni ve zvýšené ostraze ve 3. a 4. skupině vnitřní diferenciaci. Toto oddělení je specifické svým zesíleným stavebně technickým zabezpečením.

Pro odsouzené je zřízeno jednak nástupní oddělení, jednak dvě oddělení výstupní (jedno pro odsouzené zařazené do věznice s ostrahou a jedno pro odsouzené zařazené do věznice se zvýšenou ostrahou), kam jsou odsouzení zařazováni před propuštěním, dále krizové oddělení a specializované oddělení pro odsouzené s poruchou osobnosti. Součástí věznice je i lůžková část ošetrovny, kde je odsouzeným poskytována zdravotní péče na úrovni městských nemocnic.

Zákonodárce zvolil pro jednotlivé typy věznic označení, které by se dalo nahradit přiléhavějším. Místo věznic s dohledem, dozorem, ostrahou či zvýšenou ostrahou bychom hovořili o ústavech otevřených, polootevřených či uzavřených tak, jak je tomu v mnoha evropských státech. Takovýto název by měl větší vypovídací hodnotu, neboť by nebyl jen synonymem pro stupeň zajištění vnější bezpečnosti, ale i pro režim v takových ústavech (resp. věznicích).

Určitou inspirací pro české vězeňství by mohlo být například Dánsko. Zde jsou základní formou výkonu trestu odnětí svobody tzv. polootevřená oddělení, kde odsouzení zahajují svůj trest odnětí svobody. Podle svého chování postupují buď do oddělení otevřeného či naopak uzavřeného. Vězni (mimo těch v uzavřeném oddělení) mají klíč od místnosti, kde jsou ubytováni. Věznice jsou poměrně úzce propojeny s místní komunitou. Nečiní se zde rozdíly mezi dlouhodobými a krátkodobými tresty. V oknech nejsou mříže a odsouzení mají vlastní oblečení. Vězni si mohou celu dovybavit televizí, elektrickými holicími strojky, rádiem i nábytkem. Volno mají od 15,00 – 21,00 hod. Jediným trestem za útěk z takového zařízení je přemístění do uzavřeného oddělení. Sami odsouzení pak přiznávají, že se jedná o velmi těžký způsob výkonu trestu odnětí svobody, neboť každý den podstupují náročnou zkoušku své zodpovědnosti a sebeovládání. Tyto ústavy nedisponují žádnými zařízeními proti uprchnutí. Nejsou zde ani ozbrojené strážce, ani jiný personál určený k ostraze.

3.1. Programy zacházení

K dosažení účelu výkonu trestu odnětí svobody stanoví věznice pro každého odsouzeného program zacházení jako základní formu cílevědomého a komplexního působení na odsouzeného (§ 40 odst. 2 zákona o výkonu trestu odnětí svobody). Program se nezpracovává v případech, kdy odsouzený má vykonat trest nebo jeho zbytek ve výměře nepřesahující tři měsíce.

Hlavním cílem programu zacházení je výchovně působit na odsouzené a připravovat je na návrat do civilního života, aby se stali plnohodnotnými členy společnosti a odstranili ze svého života páchaní trestné činnosti. Programy zacházení jsou základním prostředkem resocializační činnosti uskutečňované v průběhu výkonu trestu odnětí svobody. Věznice by měla sestavit takové programy zacházení a vytvořit takové prostředí*, které by pozitivně podpořily změnu systému hodnot jednání odsouzených osob. Kvalitní výchovné programy jsou předpokladem snižování recidivy. Při tvorbě programu zacházení je třeba vycházet z podmínek věznice, skladby odsouzených a personálních možností.

* Prostředím rozumíme materiální podmínky života odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody, tj. vězeňskou architekturu včetně podmínek ubytování odsouzených, prostředky k upokojování jejich základních potřeb (stravování, hygienické podmínky, ošacení, lékařská péče), zařízení sloužící k trávení volného času (tělocvičny, sportovní zařízení pod širým nebem, knihovny, půjčovny novin, časopisů a společenských her), výrobní prostory a podmínky pro pracovní činnost odsouzených obecně, do jisté míry i systém ostrahy apod. Prostředí by mělo poskytovat prostor pro kultivaci osobnosti a chování odsouzených a osvojování a upevňování základních

postojů a dovedností nutných pro život mimo vězení.²⁷

Po přijetí odsouzeného do věznice je sestaven v nástupním oddělení pro každého odsouzeného výchozí optimální individuální program zacházení. Vypracování programu zacházení provádí tým specialistů, a to na základě tzv. penitenciární diagnózy a klasifikace odsouzeného. Ta by měla vycházet zejména z vyšetření intelektových schopností, struktury osobnosti se zaměřením na vývoj jedince v procesu socializace, na typ interpersonálního chování v zátěžových situacích a odolnost vůči psychické zátěži, na předpoklady pro další rozvoj osobnosti v oblasti zájmů a zálib, na problematické rysy osobnosti a návyky v chování, na zjištěné drogové závislosti či závislosti na alkoholu, z rozboru kriminogenní situace a motivace trestné činnosti a její zaměřenosti, z poradenství zaměřeného na volbu povolání, z profesních předpokladů, z potřeby vzdělávacích aktivit, ze zjištěných zájmů a zálib pro volnočasové aktivity a ze zmapování aktuálních sociálních problémů. Program zacházení obsahuje konkrétně formulovaný cíl působení na odsouzeného, kterým je očekávaný posun v jeho hodnotové orientaci, vyjádřitelný jeho chováním a jednáním, metody zacházení s odsouzeným směřující k dosažení cíle, kterými jsou aktivity pracovní, vzdělávací, speciálně výchovné a zájmové a dále je součástí programu zacházení způsob a četnost jeho hodnocení. Souhlas s programem stvrdí odsouzený svým podpisem.

²⁷ Karabec, Z., Netík, K. Vězeňství a zacházení s odsouzenými a obviněnými – některé nové přístupy v České republice. Československá kriminalistika, č. 4/1991, s. 289

Adekvátní programy zacházení jsou prvním krokem k tomu, aby pracovníci věznic skutečně rozlišovali mezi jednotlivými odsouzenými a svůj přístup k nim podle toho individualizovali.

Mezi aktivity programu zacházení patří **pracovní aktivity**, jejichž smyslem je vést odsouzené k získávání vhodných pracovních návyků a dovedností, **vzdělávací aktivity**, které umožňují odsouzeným dokončit základní školní vzdělání, vyučit se či zaučit se v některém z oborů, absolvovat rekvalifikační kurz, ale i studovat na střední škole, **speciální výchovné aktivity**, které jsou zaměřeny jednak na osvojování si sociálních dovedností, ale také na pomoc při řešení problémů převážně sociálních či psychických*, **zájmové aktivity**, jež jsou určeny pro rozvoj kulturních, sportovních, jazykových a rukodělných zájmů, a konečně **oblast utváření vnějších vztahů**, která je představována snahou o udržení jednak pozitivních sociálních vztahů a jednak co nejčastějších kontaktů se životem na svobodě, s rodinou, přáteli, s pracovními či společenskými institucemi, církvemi.

* Ve věznici Odolov je v rámci výchovných aktivit prováděna s odsouzenými kromě individuální psychoterapie i skupinová relaxace s hudbou. O tuto aktivitu je velký zájem. Náplň tvoří klasická relaxace, koncentrace na dech a autogenní trénink. Na konec každého setkání je připravena krátká imaginace. Praktikují se i relaxace v přírodě. Dalším speciálním výchovným postupem využívaným v Odolově je sportovní terapie. Ta probíhá individuální formou, většinou cvičením v posilovně, nebo formou kolektivních sportů. Obojí má bezesporu pro některé odsouzené významné terapeutické účinky a těší se mezi odsouzenými velké oblibě.²⁸

²⁸ Vacek, E. Ekonomika, zaměstnávání a pozitivní motivace odsouzených. Beseda s pracovníky věznice Odolov. České vězeňství č. 2/98, s. 8

Pokud si odsouzený nezvolí některou z navržených alternativ programu zacházení, zúčastní se alespoň minimálního programu zacházení stanoveného vnitřním řádem věznice. Základem tohoto minimálního programu jsou pracovní aktivity odpovídající zdravotnímu stavu odsouzeného.

Programy zacházení se vyhodnocují pravidelně vždy v určitých termínech. Ve věznici s dohledem a dozorem a ve výstupních odděleních věznic s ostrahou a se zvýšenou ostrahou se programy zacházení vyhodnocují jednou za dva měsíce, ve věznici s ostrahou jednou za tři měsíce, ve věznici se zvýšenou ostrahou jednou za šest měsíců. Při hodnocení se program vždy aktualizuje v souladu s vývojem osobnosti odsouzeného a změnami v jeho chování a jednání. Hodnocení úspěšnosti plnění programu je základním podkladem pro návrh na přeřazení odsouzeného do věznice jiného typu.

Plnění programu zacházení, chování a jednání odsouzeného má vliv na možné přeřazení odsouzeného do jiné prostupné skupiny *vnitřní diference*. Tyto skupiny jsou zpravidla tři, případně čtyři a zařazení či přeřazení odsouzeného do některé z nich skýtá možnost určitých výhod či naopak nevýhod pro odsouzeného. Z praxe je možné vypozaovat, že i když mnozí odsouzení splňují podmínky pro přeřazení do výhodnější prostupné skupiny vnitřní diference, chtějí nadále zůstat ve své skupině vnitřní diference, neboť zde si již zvykli a bojí se změny být lepší.

Všechny skupiny vnitřní diference jsou vzájemně vnitřně prostupné. Při přeřazování odsouzeného do 1. až 3. diference skupiny je prostupnost mezi jednotlivými skupinami možná po splnění stanovených pravidel ve vnitřním řádu věznice pouze o jeden stupeň.

V první diferenciační skupině jsou odsouzení, kteří plní aktivně program zacházení, příkladným způsobem si plní své povinnosti a nemusí být ze strany výchovných pracovníků k plnění těchto povinností nabádáni. Ve druhé diferenciační skupině jsou zpravidla zařazeni odsouzení, kteří si program zacházení plní, neporušují vnitřní řád věznice a nemají zásadnější kázeňské nedostatky. Třetí diferenciační skupina je skupina těch odsouzených, kteří program zacházení neplní, odmítají se podrobovat vnitřnímu řádu věznice a dopouštějí se kázeňských přestupků. Do čtvrté diferenciační skupiny může být odsouzený zařazen z kterékoli diferenciační skupiny okamžitě, pokud ve výkonu trestu odnětí svobody spáchal úmyslný trestný čin za použití násilí ve směru k personálu nebo spoluvězněným osobám nebo se opakovaně pokusil o útěk z výkonu trestu.

Ze strany odsouzených patří mezi nejoblíbenější aktivity programu zacházení oblast utváření vnějších vztahů (kontakt s rodinou), dále pak vzdělávací aktivity (jazykové kurzy, práce na PC) a pracovní aktivity. Nejméně oblíbené jsou speciální výchovné aktivity (např. sociálně-právní poradenství) a pouze o jeden stupeň oblíbenější jsou paradoxně zájmové aktivity. Z výzkumu Institutu pro kriminologii a sociální prevenci prováděného v letech 2001 – 2003 bylo bohužel zjištěno, že převážná většina vězňů vnímá programy zacházení jako povinnost.

V rámci programů zacházení jsou realizovány pro odsouzené i velmi zajímavé projekty, pokud je tedy na ně čas a personální kapacita. V Českých Budějovicích se s odsouzenými z předvýstupního oddělení například chodí na fotbal, kde je jim povolena konzumace jednoho piva. Takováto aktivita je zatím koncipována jako odměna. Na takovéto aktivity bohužel chybí dostatek financí.

Kromě aktivit uvedených v programu zacházení může odsouzený v době vymezené vnitřním řádem upokojuvat své potřeby využíváním knihovny věznice, odběrem tisku, knih a publikací, podílet se na vydávání vlastního časopisu odsouzených, sledovat rozhlasové a televizní pořady, účastnit se dalších aktivit vzdělávání a zájmové činnosti zprostředkovaných věznicí. Při zprostředkování těchto aktivit vedoucích k upokojování potřeb odsouzených, je věznice povinna využívat co nejširší škálu forem, metod a prostředků s důrazem na ty, které vyžadují aktivní přístup odsouzených.

Určitá specifika vykazují programy zacházení ve výstupních odděleních. Na výstupních odděleních jsou umístěni odsouzení posledních šest měsíců před očekávaným skončením výkonu trestu. Zde jsou programy zacházení zaměřeny na konkrétní přípravu odsouzených pro samostatný způsob života na svobodě. Součástí programu je vždy *prohloubení vztahu odsouzeného k rodině*, včetně informací a praktického nácviku řešení možných reakcí členů rodiny na setrvalou přítomnost a jednání člověka, kterého dříve znali jen sporadicky, *příprava na řešení sociálních problémů*, včetně informací a praktického nácviku umění žádat o pomoc, jednat s úředníky, čekat, zvládat pocit neúspěchu, bezmoci či zdlouhavých a zdánlivě bezúspěšných postupů, *intenzivní kurz základních právních občanských vztahů* (seznámení se s nájemními a dalšími občanskoprávními smlouvami, pracovními smlouvami, půjčkami), poučení o odpovědnosti občana a informování odsouzeného o aktuální politické, hospodářské a kulturní situaci v ČR, *teorie, praxe a nácvik sebeobslužných činností* (úklid, příprava stravy, praní, žehlení osobního prádla, úprava lůžek, ložnic, samostatné naplňování časového režimu dne, *teorie, praxe domácího hospodaření*, rozpočtu, nákupu, praktické seznámení se současnými cenovými relacemi a hotovými penězi,

seznámení se s moderními způsoby úhrady (platební a kreditní karty), *zajištění platných osobních dokladů*, informace o dopravě a nácvik zvládání praktických dopravních situací, informace a praktický nácvik zvládání úskalí prvních okamžiků a dnů po propuštění, *praktický nácvik společenského chování, sociálně-právní poradenství*.

Delší cílené výchovné působení prostřednictvím programu zacházení má na chování vězňů pozitivní vliv. Nelze však říci, že by programy zacházení splňovaly svůj účel stoprocentně. Bohužel výsledkem všech resocializačních snah je často přijetí pouze vnějších modelů chování, které odsouzeným pomáhají v hladkém průběhu každodenního vězeňského režimu. O nápravě odsouzených to však nesevřídčí vůbec nic. Na efektivitu programů zacházení mají vliv podmínky věznice, úroveň odborného personálu a samozřejmě individualita a snaha vězně chtít něco změnit. Nedostatečný počet pracovníků, přeplněnost věznic, nedostatek prostor pro uskutečňování resocializačních programů vyvolává tendence spíše zdůrazňovat kázeň a pořádek, než hledat metody zacházení. Z již zmiňovaného průzkumu Institutu pro kriminologii a sociální prevenci vyplývá, že pokud by se zvýšila možnost zaměstnávat ve výkonu trestu odnětí svobody více odsouzených, mohla by se zvýšit i úspěšnost jejich resocializace.

Do budoucna je třeba zaměřit se více na prvovězně, snažit se o zdokonalování a variabilitu náplně programů zacházení, o zvyšování odborné úrovně vězeňského odborného personálu a nezapomínat být vzorem pro druhé, zvláště pak pro některé vězně, kteří nikdy neměli ve své blízkosti vzor férového a slušného jednání.

Ve Věznici Valdice se realizují různé aktivity v rámci programů zacházení, a to v závislosti na typu věznice, do které byl odsouzený zařazen, potažmo ubytovny, ve

keré je odsouzený umístěn. Na ubytovně „A“ se realizují tyto aktivity - v oblasti sportovního zaměření se jedná o kroužek minikopané, nohejbalu, kondičního tělocviku, stolního tenisu, líného tenisu a šachu. Tyto sportovní aktivity jsou také zároveň jedny z prioritních, jelikož při této činnosti dochází k uvolnění agresivity, která se v systému výkonu trestu odnětí svobody zákonitě kumuluje. Další je oblast zájmového zaměření v kroužcích výtvarném, modelářském, zahradnickém, hudebním, modelářském a řezbářském. Ve Valdicích se také zaměřují na oblast vzdělávací, která probíhá zejména v rámci školského vzdělávacího střediska - možnost doplnění si základního vzdělání i vyučení se ve dvouletém, popřípadě tříletém učebním oboru obrábění kovů a dále formou speciálních aktivit prováděných na ubytovnách odsouzených (kroužky cizích jazyků - anglického, německého, španělského a francouzského, kurzy výchovy k občanství, sociálně právní poradenství, kurzy drogové problematiky, vědomostní soutěže, kvízy, besedy k vybraným tématům aj.). Na ubytovně „B“ mohou odsouzení navštěvovat mimo výše uvedené ještě kroužek křížovkářský, poslechový a relaxační. Na ubytovně „C“ je možno v oblasti zájmové činnosti navštěvovat kroužek modelářský, akvaristický, chovatelský a základy práce na PC. Programy zacházení odsouzených na ubytovně „E“ probíhají individuální formou, což nic nemění na tom, že i tito odsouzení se mohou věnovat sportovním aktivitám (ve čtyřech speciálních místnostech v suterénu budovy E a na čtyřech venkovních vycházkových dvorech), relaxačním a pracovním aktivitám (lepení obátek po dobu pěti hodin denně). Této skupině odsouzených bylo umožněno navštěvovat i počítačový kroužek, včetně využití tzv. Play Station.

Mimo výše uvedených aktivit mají odsouzení možnost navštěvovat oddílovou knihovnu a v čase stanoveném týdenním plánem pedagoga mohou také sledovat televizní pořady a filmy na videokazetách vybraných pedagogem.

Ve věznicí je na oddělení výkonu trestu zřízena funkce lektor - instruktor, jehož základním úkolem je realizovat individuální a skupinové, zájmové a sebeobslužné, podle odbornosti a kvalifikace i terapeutické, zejména rukodělné, sportovní a tělovýchovné, umělecké a kulturní činnosti s odsouzenými.

3.2. Problematika trestu odnětí svobody z časového hlediska

Délka času strávená ve věznicích je jedním z hlavních faktorů ovlivňujících dosažení účelu trestu (tj. zejména naplnění očekávání oněch pozitivních změn v chování u odsouzených). Bohužel zde neplatí žádná jednoduchá matematika. Neplatí, že čím delší trest, tím větší šance na napravení pachatele. Neplatí však – bez dalšího - ani princip opačný.

3.2.1. Dlouhodobé tresty odnětí svobody

Při výkonu trestů odnětí svobody převyšujících dobu pěti let vystupují do popředí penitenciární problémy spojené s dlouhodobou izolací odsouzených osob od vnějšího světa, s negativními vlivy vězeňského prostředí a s adaptací na vězeňskou subkulturu. Odsouzení ztrácí svobodu, materiální i nemateriální statky, heterosexuální vztahy, bezpečí a dochází k omezení vlastní autonomie. V českém vězeňství je užíván pojem „dlouhodobé tresty“ pro tresty nad 10 let²⁹, tresty převyšující 5 let jsou jako „dlouhodobé“ označeny Radou Evropy, která je takto vymezila pro účely Doporučení Rec (2003) č. 23 Výboru ministrů členským státům týkající se vedení vězeňských správ v oblasti dlouhodobých a doživotních trestů.

U dlouhodobých trestů odnětí svobody vystupuje do popředí zejména eliminační funkce trestu spočívající v izolaci odsouzeného od

²⁹ Netík, K., Netíková D. Vybrané kapitoly z forenzní psychologie pro právníky. Univerzita Karlova. Praha: Karolinum, 1994

společnosti. Byť jsou dlouhodobé tresty odnětí svobody ukládány za závažné až nejzávažnější trestné činy, nesmíme se spokojit s uložením dlouhodobého trestu odnětí svobody jako dostatečného prostředku ochrany společnosti. I dlouhodobý trest odnětí svobody jednou skončí a odsouzený se dostane zpět do společnosti. Pachatelé, kteří vykonali trest odnětí svobody delšího trvání, jsou psychicky poznamenáni, nepřípraveni na svůj návrat do společnosti, neboť v průběhu výkonu trestu vyhasínají žádoucí vzorce chování, objevují se neurotické poruchy, ve velké většině případů dochází rovněž k rozpadu rodiny či ke zpretrhání rodinných vazeb atd. O následcích dlouhodobého uvěznění bude ještě hodně řečeno. Pomineme-li výše uvedené, dalším negativem dlouhodobého trestu odnětí svobody je opominutí osoby poškozené trestným činem, neboť takovýto trest není obvykle vhodným prostředkem ke kompenzaci způsobené škody. Dlouhodobé tresty, zejména pak tresty výjimečné uložené na dobu 15 – 25 let a na doživotí trvale limitují volnou ubytovací kapacitu věznic a výkon těchto trestů je spojen se značnými náklady při nezbytné péči o přestárle vězně.

K vězeňské populaci vykonávající dlouhodobé tresty odnětí svobody můžeme toliko uvést, že byť podíl osob odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody mezi všemi odsouzenými osobami v ČR klesá, podíl dlouhodobých trestů odnětí svobody mezi všemi nepodmíněnými tresty zůstává přibližně stejný, a to mezi 4 – 5%. Odsouzení k dlouhodobým trestům odnětí svobody se dopouštěli a byli odsouzeni k tomuto trestu zejména pro trestnou činnost majetkovou. Nejčastěji je zastoupen trestný čin krádeže, trestný čin krádeže vloupáním, porušování domovní svobody a poškozování cizí věci. Poté se značným odstupem následovaly trestné činy násilné povahy, a to trestný čin loupeže, ublížení na zdraví a vraždy. Poměr odsouzených

mužů a žen je zhruba 90:1. Podíl recidivistů je více jak čtyřicetiprocentní.³⁰

Dlouhodobé uvěznění představuje zásah do psychiky odsouzeného, ovlivňuje jeho prožívání, chování i motivaci. Mezi problémy, které se objevují u dlouhodobě vězněných osob, patří vyhasínání sociálně žádoucích vzorců chování, které jsou v podmínkách uvěznění neadaptivní. Dochází ke ztrátě aktivity a iniciativy, osobní odpovědnosti, k celkové apatii a závislosti na trestní instituci, zužuje se zájmové pole a osobnost odsouzeného sociálně degraduje. Tyto negativní změny v prožívání odsouzených, které jsou trvalejšího rázu, působí proti resocializačním snahám. Pravděpodobnost selhání v řadě podstatných sfér sociálního života – v profesi, v partnerském a občanském životě – se zvyšuje s délkou uvěznění.

Účelu trestu odnětí svobody, jímž by v případě dlouhodobého trestu odnětí svobody mělo být uplatňování tzv. korektivní socializace, tj. příprava odsouzeného pro život na svobodě, je dosahováno cílevědomým a komplexním působením na odsouzeného, a to prostřednictvím programů zacházení.

V rámci zacházení s dlouhodobě odsouzenými je třeba vycházet z progresivního výkonu trestu, v němž významné místo při zacházení s odsouzenými patří pozitivním sankcím. Psychologické přístupy a psychoterapie by měli být nedílnou součástí programů zacházení. Součástí programů zacházení musí být i sociální, psychologická a pedagogická poradenství zaměřená na individuální problémy jedince. Takovéto nasměrování programů zacházení je zvláště důležité zejména

³⁰ Karabec, Z. a kol. Dlouhodobé tresty odnětí svobody. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2004, URL: www.ok.cz/iksp/docs/300.pdf, s. 9

tehdy, je-li třeba zvládnout a zabezpečit aktuální intervence u odsouzených v psychické krizi.³¹

Programy zacházení mohou být účinné, pokud jsou odsouzení dlouhodobě motivováni a ochotni tyto programy přijímat. Programy u doživotně odsouzených by neměly být zaměřeny obecně na změny v chování (to lze jen obtížně u jedinců s poruchou osobnosti, kterými odsouzení častou jsou). Tyto programy mohou zahájit pozitivnější vztah mezi odsouzeným a personálem ve smyslu přijímání odpovědnosti a integrace do vězeňského prostředí s přípuštěním si růstu osobnosti.³²

Programy zacházení by měly být zpracovávány co nejdříve po nástupu do výkonu trestu, a co je zvláště důležité, na jejich přípravě se mají aktivně podílet také jednotliví vězni. Toto samozřejmě platí obecně i pro odsouzené ke kratším trestům odnětí svobody. Je třeba zvažovat i míru nebezpečnosti jednotlivých vězňů a konkrétní rizika, které představují a plánovat proto také opatření k omezení nebo eliminaci těchto bezpečnostních rizik. Takováto opatřování by měla být průběžně vyhodnocována a dle výsledků případně i modifikována.

Jak již bylo výše uvedeno, mezi nejoblíbenější aktivity programů zacházení patří ze strany odsouzených udržování kontaktů s vnějším světem, tj. zejména s rodinou a osobami blízkými, nebo-li tzv. extramurální programy. Z výzkumu Institutu pro kriminologii a sociální prevenci prováděného v letech 2001-2003 je patrné, že tyto kontakty

³¹ Kohoutek, M. Zacházení s odsouzenými k dlouhodobým a doživotním trestům. České vězeňství č. 2/96, s. 6 an.

³² Karabec, Z. a kol. Dlouhodobé tresty odnětí svobody. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2004, URL: www.ok.cz/iksp/docs/300.pdf, s. 49

napomáhají hladšímu průběhu výkonu trestu. Je třeba tedy tyto programy podporovat a rozvíjet. Do budoucna by bylo vhodné upravit možnost navštěvovat odsouzené osobami blízkými, ale nejen jimi, v maximální možné míře a rozšířit tak stávající možnost přijetí návštěvy v rozsahu pouhých 3 hodin v průběhu jednoho kalendářního měsíce. Pokud u odsouzeného neprobíhají pravidelné návštěvy příbuzných, je možno využít služeb sociálních pracovníků a dobrovolníků neziskového sektoru, kteří mají zájem na zlepšení takových vztahů. V další úrovni znovunavazování kontaktů s vnějším světem je vhodné uvažovat o možnosti vytvořit podmínky (zejména bezpečnostní), v jejichž rámci se odsouzení k déletrvajícím trestům odnětí svobody mohou účastnit pod nezbytným dozorem pracovních a vzdělávacích aktivit mimo věznici.³³

U mnoha dlouhodobě vězněných osob nutno bohužel konstatovat, že výkon trestu neplní svůj účel, spíše naopak. Negativní účinky takového uvěznění upevňují kriminální zaměření osobností vězněných a proto po vykonání trestu jsou tito pachatelé pro společnost stále stejně nebezpeční jako před uvězněním (někdy i více) a po propuštění z věznice bezprostředně pokračují ve své kriminální kariéře. U dlouhodobě vězněných osob se lze velmi často setkat s duševními poruchami, např. neurózami a psychózami jako důsledkem uvěznění a tyto duševní poruchy samy o sobě po propuštění z věznice ztěžují začlenění takto postižené osoby do jakéhokoli sociálního prostředí.

Dlužno dodat, že tam kde by se daly očekávat problémy, problémy nejsou. Byť jsou mezi odsouzenými k dlouhodobým trestům odnětí svobody i pachatelé závažných trestných činů násilné povahy, v podmínkách výkonu uloženého trestu tito odsouzení zpravidla

³³ Karabec, Z. a kol. Dlouhodobé tresty odnětí svobody. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2004, URL: www.ok.cz/iksp/docs/300.pdf, s. 51

nepředstavují zvýšené riziko pro vězeňský personál nebo pro spoluvězně. Představují naopak paradoxně stabilizující prvek ve věznici, neboť mají zájem na klidném, a pokud možno snesitelném plynutí času při výkonu trestu.

3.2.1.1. Výjimečný trest

Mezi dlouhodobé tresty odnětí svobody řadíme logicky i trest výjimečný. Výjimečným trestem je jednak trest odnětí svobody nad 15 let až do 25 let a jednak trest odnětí svobody na doživotí. Pro uložení tohoto trestu stanoví trestní zákon taxativní souhrn předpokladů, které musí být splněny, aby bylo možné tento druh trestu uložit. Zákon rovněž obligatorně upravuje i způsob výkonu tohoto trestu. Pachatel, kterému je tento trest ukládán, musí být zařazen k jeho výkonu do věznice se zvýšenou ostrahou. Výjimečnost tohoto druhu trestu jako nejpřísnějšího trestu, který lze uložit, spočívá i v odlišných podmínkách pro přeřazení pachatele do jiného typu věznice a pro podmíněné propuštění z výkonu trestu.

Trest odnětí svobody nad 15 až do 25 let může být uložen buď tehdy, kdy stupeň nebezpečnosti spáchaného trestného činu pro společnost je velmi vysoký a nebo za situace, kdy možnost nápravy pachatele je obzvlášť ztížena. Zároveň však v obou případech musí být splněna podmínka, že trestní zákon ve své zvláštní části uložení tohoto trestu výslovně dovoluje.

Trest odnětí svobody na doživotí, někdy označován jako sociální trest smrti nebo trest smrti na splátky, je v rámci trestního práva ČR nejpřísnější sankcí. Již Cesare Beccario, autor díla O zločinech a

trestech, tvrdil, že „člověk se méně bojí smrti než úplné doživotní ztráty svobody“. Tento trest je možné uložit pouze za úzký okruh nejzávažnějších trestných činů za podmínky, že stupeň nebezpečnosti takového trestného činu je mimořádně vysoký a zároveň uložení tohoto druhu trestu buď vyžaduje ochrana společnosti nebo není naděje, že by pachatele bylo možno napravit trestem odnětí svobody od 15 do 25 let.

Pro ilustraci předkládám několik málo údajů o vězeňské populaci vykonávající trest odnětí svobody na doživotí. Z výzkumu Institutu pro kriminologii a sociální prevenci prováděného v letech 2001-2003 vyplývá, že mezi doživotně odsouzenými v České republice převládají svobodní a bezdětní jedinci bez trvalého partnerského vztahu. Podle dosaženého vzdělání převažují vyučení (nižší a střední odborné vzdělání bez maturity) a odsouzení se základním vzděláním. Vzdělanostní struktura doživotně odsouzených významně nevybočuje z celovězeňské populace. U poloviny doživotně odsouzených nevykazují projevy a chování ve výkonu trestu žádné kázeňské problémy. Pokud se přeci jen vyskytnou drobné kázeňské přestupky, týkají se porušení vnitřního řádu. Zaměstnanost doživotně odsouzených vězňů je více jak padesátiprocentní. Jde o lepení obálek nebo šití, vzhledem k bezpečnostním opatřením probíhají zaměstnání na oddělení. Pracovní morálka zaměstnaných odsouzených je velmi dobrá. Odsouzení mají o zaměstnání zájem, i podle vychovatelů je odsouzený spokojenější, pokud je pracovní zařazený.³⁴

Výkon tohoto trestu je zaměřen především na ochranu společnosti před další trestnou činností odsouzeného jeho izolací ve věznici a usměrňování jeho jednání tak, aby odpovídalo dobrým mravům. Vnitřní

³⁴ Karabec, Z. a kol. Dlouhodobé tresty odnětí svobody. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2004, URL: www.ok.cz/iksp/docs/300.pdf, s. 88

řád věznice, jakož i obsah a formy zacházení s odsouzenými k doživotním trestům musí přihlížet též k povaze tohoto trestu a nebezpečnosti odsouzených, kterým je takový trest uložen. Návštěvy, vycházky a výkon kázeňských trestů probíhají zpravidla odděleně od ostatních odsouzených. Odsouzenému k doživotnímu trestu nelze přerušit výkon trestu nebo mu udělit kázeňskou odměnu spočívající v povolení dočasně opustit věznici v souvislosti s návštěvou nebo programem zacházení. Odsouzení k doživotnímu trestu jsou ubytováni zpravidla po jednom.

Odsouzení k doživotnímu trestu vykonávají trest zásadně ve specializovaných odděleních věznic zřízených Generálním ředitelem Vězeňské služby ČR. Odsouzeným může být umožněno v době stanovené vnitřním řádem navštěvovat kulturní a společenské místnosti společně s dalšími odsouzenými k doživotnímu trestu. Odsouzení pracují na pracovištích uvnitř specializovaných oddělení, popřípadě mohou přidělenou práci vykonávat v celách. V průběhu vycházek mohou být v odůvodněných případech odsouzení poutáni. Návštěvy odsouzených jsou prováděny zpravidla tak, že za přímého dohledu příslušníka vězeňské služby jsou návštěvníci od odsouzeného oddělení průhlednou přepážkou.

Odsouzení vykonávající doživotní trest odnětí svobody ve věznici se zvýšenou ostrahou se zařazují do tří prostupných skupin vnitřní diferenciacce. Do třetí diferenciacční skupiny jsou zařazováni všichni odsouzení nastupující doživotní výkon trestu a setrvávají v ní ti, kteří se dopouštějí závažných přestupků proti vnitřnímu řádu věznice a je prokazatelné, že jejich chování není zvládnutelné běžnými postupy. Program zacházení je uskutečňován minimálně tři hodiny denně. Do druhé diferenciacční skupiny se zařazují zpravidla po pěti letech pobytu

ve třetí skupině ti odsouzení, kteří převážně plní svoje povinnosti a akceptují působení odborných pracovníků oddělení výkonu trestu. Do první skupiny vnitřní diferenciacce jsou zařazováni odsouzení zpravidla po deseti letech pobytu ve druhé diferenciacní skupině, pokud příkladně plní svoje povinnosti a aktivně se účastní programu zacházení.

Bezpečnostní opatření se u jednotlivých diferenciacních skupin prakticky neliší, určitá zmírnění přicházejí v úvahu u první skupiny, např. ve způsobu návštěv, možnosti častějšího sledování televize, či absolvování vycházky ve větších skupinách v rámci diferenciacní skupiny. Další odlišnosti můžeme nalézt i ve vybavení cel či opatřeních při pohybu v prostorách oddělení.

Ve věznici ve Werlu, v Severním Porýní-Westfálsku, si mohou doživotně odsouzení jedinci koupit na celu televizi, rádio, mohou zde mít dokonce i živá zvířata.³⁵

Těžiště práce s doživotně odsouzenými by mělo spočívat v psychiatricko-psychologicko-terapeutickém působení na odsouzeného tak, aby se rozvíjela jeho osobnost. Plnění programu zacházení je vedle chování, jednání, postojů ke spáchanému trestnému činu a k vlastnímu výkonu trestu jednou z rozhodujících skutečností při přeřazování do výhodnější skupiny vnitřní diferenciacce.

Na odděleních pro doživotně odsouzené je vytvořen tým zaměstnanců, který pracuje jako otevřená skupina s možností obměny jejích členů. Pro každého člena takového týmu se zpracuje individuální plán vzdělávání, zaměřený na oblast problematiky výkonu

³⁵ Kalvodová V. Trest odnětí svobody na doživotí. První vydání. Brno: Masarykova univerzita, 1995, s.27

dlouhodobých trestů odnětí svobody, komunikační dovednosti a psychohygienu.

Při zacházení s odsouzenými k dlouhodobým trestům odnětí svobody je třeba vycházet z psychologických poznatků týkajících se jejich osobnostních profilů. Obecně můžeme konstatovat, že tito odsouzení mají ve výkonu trestu odnětí svobody vyšší tendenci k bezstarostnosti, vyhledávání konfrontačních situací a indiferencí. Mají v průměru nižší sebepojetí, zvláště jeho emocionální a hodnotící složku, v důsledku čehož pak nepřijímají odpovědnost za své aktivity, mají deficit v sebedůvěře a schopnosti využít vlastního potenciálu při řešení problému. Z profilu odsouzených je zřejmá vyšší sebestřednost, netolerance, netrpělivost, tendence k využívání ostatních a touha po odplatě, příp. pasivně agresivní chování, neschopnost sdílet emocionální pocity ostatních a respektovat jejich hodnoty a cíle. Osoby ve výkonu trestu odnětí svobody jsou podstatně emocionálně labilnější a nekonformnější.³⁶

V chování doživotně odsouzených ve výkonu trestu se neprojevuje výrazná tendence k překračování pravidel. Pokud se objeví, směřují zejména proti prožívaným omezením. Odsouzení se jimi snaží získat výhody (např. mají u sebe nepovolenou věc). Skutečnost, že odsouzení píšou a podávají stížnosti, odpovídá struktuře osobnosti. Jejich obvyklé vzorce chování pro naplňování potřeb selhávají, vyjadřují tudíž tímto způsobem svoji nespokojenost. Celkově vnímají vychovatelé doživotně odsouzené jako vězně spíše bezproblémově adaptované. Platí tedy totéž, co bylo řečeno u odsouzených k dlouhodobým trestům odnětí svobody.

³⁶ Karabec, Z. a kol. Dlouhodobé tresty odnětí svobody. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2004, URL: www.ok.cz/iksp/docs/300.pdf, s. 95

V problémové, resp. neproblémové adaptaci na podmínky výkonu trestu odnětí svobody nejsou významné rozdíly mezi doživotně odsouzenými, kteří ve výkonu trestu odnětí svobody strávili kratší nebo delší dobu. Krátkodobě doživotně odsouzení přistupují k výkonu trestu odnětí svobody pasivněji než doživotně odsouzení, kteří jsou ve výkonu trestu odnětí svobody víc jak deset let. S delší dobou strávenou ve vězení se u doživotně odsouzených mírně zvyšuje míra poruchovosti v chování (dopouští se drobných kázeňských přestupků). Možnost úspěšné resocializace odsouzených neovlivňuje doba, kterou doživotně odsouzený ve vězení stráví.³⁷

Na druhou stranu se doživotně odsouzení lépe ovládají, mají svoji emocionalitu pod kontrolou, nestěžují si na personál, akceptují se mezi sebou, oproti ostatním odsouzeným velmi dbají na čistotu, hygiena je až absolutní. Jsou rádi, že mohou chodit do zaměstnání. Velmi oceňují návštěvy z „vnějšku“, které jsou pro ně velmi důležité z důvodu udržení dobré psychické kondice.

Pro naplňování účelu trestu doživotně odsouzených, ale nejen jich, je důležitý postoj ke spáchanému trestnému činu. Tady platí, že čím kritičtější a opravdovější bude postoj odsouzeného k trestnému činu, tím víc bude trest akceptován jako spravedlivý. S postojem odsouzeného k trestnému činu souvisí vědomí viny za spáchaný trestný čin. Nejsou-li pocity viny prožívány, pak odsouzený odmítá nést odpovědnost za spáchaný trestný čin, cítí se poškozen, ukřivděn uděleným trestem a za těchto okolností se pak dociluje pouze účelové akceptace trestu.

³⁷ Karabec, Z. a kol. Dlouhodobé tresty odnětí svobody. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2004, URL: www.ok.cz/iksp/docs/300.pdf, s. 108

Neakceptace trestu je v podstatě největší překážkou v resocializaci odsouzených. Důsledkem toho jsou pak problémy s adaptací, objevuje se agrese vůči personálu, hladovky a pokusy o sebevraždu. Tyto projevy se dají eliminovat stálým osobním kontaktem odsouzených s vychovatelem či psychologem, což je v podstatě v současné době nereálné s ohledem na personální obsazení těchto funkcí ve vězeňské službě. Stejně tak mohou výkon doživotního trestu negativně ovlivnit i nevyzpytatelné nálady a chování odsouzených. Je proto třeba dbát na vhodný výběr odsouzených, kteří se spolu stýkají. To je otázkou vnitřní diference. Zde by měl být brán zřetel i na věkové složení populace odsouzených k doživotnímu trestu. U odsouzených se mohou objevit i deprese, které znamenají potenciální riziko i ve vztahu k vězeňskému personálu, neboť pokud odsouzený ztratí naději, ztratí i zábrany. Nemałym problémem odsouzených je i ztráta heterosexuálních vztahů, které si ve výkonu trestu mohou kompenzovat - a někteří z nich tak činí - styky homosexuálními.

Jednou z věznic, kde je vykonáván doživotní trest odnětí svobody, jsou Valdice. V lednu 2002 zde bylo otevřeno nové oddělení pro výkon tohoto typu trestu. Bezbariérový objekt má pevně stanovenou ubytovací kapacitu 48 lůžek, ve dvou patrech se nachází po dvaceti celách, jejichž plocha je 9 m², součástí každé je sociální zařízení. Vězni mají k dispozici i tekoucí teplou vodu. K vybavení cely patří také většinou televizor. V budově je ošetřovna, cely pro výkon kázeňských trestů, návštěvní místnost, místnost pro výkon terapie či církevní službu. Celý objekt má nejmodernější bezpečnostní zařízení s rozsáhlým systémem kamer. Doživotně odsouzení jsou ubytováni samostatně, někteří jsou zařazeni v pracovní terapii a pro každého je sestaven individuální program zacházení.

Shrneme-li výše uvedené, výkon trestu odnětí svobody odsouzených k doživotí nebo dlouhodobým trestům odnětí svobody by

měl být podřízen následujícím zásadám: **principu individualizace** (je třeba přihlídnout k rozmanitosti osobnostních charakterů odsouzených k doživotním nebo dlouhodobým trestům a dle toho individuálně plánovat výkon trestu odnětí svobody), **principu normalizace** (život ve věznici by měl být organizován způsobem, který se pokud možno co nejvíc blíží životu ve společnosti), **principu odpovědnosti** (odsouzeným by měla být poskytnuta příležitost uplatňovat v denním životě ve věznici osobní odpovědnost), **principu bezpečí a bezpečnosti** (mělo by se zřetelně rozlišovat mezi riziky, která pro vnější společnost, pro sebe samé, pro personál a osoby, jež je navštěvují, představují odsouzení k doživotí a jiní dlouhodobě odsouzení) a dále **principu postupu** (individuální plánování výkonu trestu odnětí svobody odsouzených k doživotí a jiných dlouhodobě odsouzených by mělo směřovat k progresivnímu postupu vězeňským systémem - srov. Doporučení RE (2003) č. 23. S ohledem na délku trestu a možnou fluktuaci personálu by při realizaci principu individualizace a principu postupu bylo přínosnější stanovovat pouze konkrétnější dílčí cíle programů zacházení, ke kterým má práce s odsouzenými směřovat. V důsledku toho by byla umožněna lepší kontrola plnění programů zacházení a při zmíněné fluktuaci personálu by byla zajištěna kontinuita v práci s odsouzeným.

Rada Evropy ve svém doporučení RE (2003) č. 23 doporučuje dále uplatňovat **princip neoddělování**. Výkon trestu odnětí svobody odsouzených k dlouhodobým trestům odnětí svobody by podle tohoto doporučení neměl být prováděn odděleně od ostatních odsouzených k trestu odnětí svobody. K tomuto bodu je třeba učinit poznámku. S ohledem na personální vybavení našich věznic po stránce kvantitativní by bylo kontraproduktivní držet se striktně této zásady, neboť zejména prvotrestaní a odsouzení k méně závažným trestným

činům by mohli být velmi negativně ovlivněni společným výkonem trestu s dlouhodobě odsouzenými a u odsouzených ke kratším trestům odnětí svobody by to mohl být, resp. zcela jistě byl, krok zpět při jejich resocializaci. Nebylo by v silách vězeňského personálu zabránit negativnímu ovlivnění méně narušených jedinců těmi více narušenými.

Podle starého pořekadla „za málo peněz, hodně muziky“ by se daly provést drobné změny směřující podle mého soudu k efektivnějšímu trestu odnětí svobody na doživotí, které by nevyžadovaly větší investice. V rámci těchto změn by doživotně odsouzeným měl být umožněn přístup i na jiná oddělení za účelem provozování sportu, neboť oddělení pro doživotně odsouzené mnohdy sportoviště nedisponuje. Televize jako součást vybavení cely je z mého pohledu poněkud diskutabilní, neboť výsledkem je značný pokles zájmu o jakékoli jiné aktivity. Odsouzený si pak zvyká na pasivní způsob trávení volného času, které nevede ani k uvolnění, jako například sportovní aktivity, ani k rozvíjení dovedností, ať už rukodělných, jazykových či jiných, ani jinak nezvyšuje šance odsouzených na reintegraci do společnosti. V počátečních letech po nástupu výkonu trestu ztrácejí odsouzení dlouhodobě smysl života, mohli by se tedy již i v těchto pro ně kritických prvních letech trestu účastnit kulturních akcí v rámci věznice a kolektivních sportů. V případě zájmu by bylo možné rozšířit i možnost věnovat se duchovenské činnosti, a to zejména formou individuálních pohovorů s osobami pověřenými vykonávat duchovenskou činnost. Poněkud větší investice by si zřejmě vyžádalo zajištění trvalé psychiatrické péče, která ve výkonu trestu doživotně odsouzených mnohdy chybí.

Při zajišťování výkonu výjimečných trestů, zejména trestu doživotního, je třeba pamatovat na to, že u vězňů odsouzených na

doživotí se časem vyskytnou problémy související s biologickým stárnutím. Vězeňská zařízení proto musí být schopna zabezpečit těmto vězňům adekvátní lékařskou péči a další odbornou pomoc.

3.2.2. Krátkodobé tresty odnětí svobody

Stejně tak, jako mají dlouhodobé tresty odnětí svobody svá negativa, mají je i tresty krátkodobé. (Krátkodobým nepodmíněným trestem odnětí svobody se pro účely této práce rozumí trest odnětí svobody nepřevyšující 1 rok.) Pro uvedení do problematiky krátkodobých trestů je třeba stručně připomenout negativní vlivy uvěznění obecně. Mezi tato negativa patří přerušení pozitivních sociálních vazeb s původním prostředím, přerušení pracovních aktivit a vztahů, vykořenění z běžného života společnosti vedoucí po propuštění k problémům s opětovným začleněním do často již změněného prostředí. Průvodním jevem uvěznění je též značné potlačení individuality odsouzených osob, vedoucí ke ztrátě pocitu odpovědnosti za vlastní rozhodování a prizonizace, tj. převzetí vězeňských norem tzv. druhého života vězňů.* Zejména u mladších vězňů vede věznění k získání nežádoucích návyků, občas i k drogové závislosti a k získání kontaktů na kriminální skupiny operující mimo věznice.

* Pojem prizonizace pochází od Donalda Clemmera, který pracoval jako sociolog ve věznici v Chesteru (ve státě Illinois). Tvrdil, že vězni mají společnou zkušenost nuceného uvěznění, a to je sjednocuje za společnou věc proti vězňům. Úspěšné přežití tradičního výkonu trestu odnětí svobody vyžaduje adaptaci na život ve vězeňském prostředí. Adaptace v tomto smyslu znamená přijetí subkulturních norem a pravidel, značně odlišných od obecně platných, dále osvojení si nových, z hlediska přežití výhodnějších vzorců chování a postupné vyhasínání adaptivního chování potřebného k životu mimo vězení. Takto adaptovaný jedinec má po delší době

strávené ve vězení horší kriminální prognózu, tzn. vyšší pravděpodobnost recidivy kriminálního chování.

Prizonizace má dvě složky - *institucionalizaci*, tj. adaptaci na vysoce organizovaný vězeňský život spojený se ztrátou aktivity a iniciativy a s povrchní slušností, což je důsledkem manipulativní výchovy zaměřené na kázeň, pořádek a vojenský drill bez respektování individuálních zvláštností a potřeb odsouzených a *ideologizaci*, tj. přijetí subkulturní ideologie, přijetí subkulturních norem, pravidel a zvláštního jazyka (kriminálního argotu), což vede k výchově extrémního kriminálního typu zejména tam, kde je velké množství narušených jedinců a nedostatek pracovních příležitostí.

Krátkodobé tresty odnětí svobody jsou kritizovány zejména za to, že neposkytují dostatek času k převýchově pachatele, ale na druhé straně dostatek času na to, aby na odsouzeného škodlivě působily vlivy vězeňského prostředí*. Z hlediska individuální i generální prevence jsou krátkodobé tresty kontraproduktivní, protože jejich odstrašující účinky jsou minimální a pro potenciální pachatele mohou znamenat přijatelné riziko. Tyto tresty jsou projevem určité diskriminace, neboť jsou ukládány nejčastěji osobám, kterým nemohl být uložen trest peněžitý pro jeho zřejmou nedobytnost. Konečně ekonomické náklady na vězeňský systém jsou značné a výkon krátkodobých trestů tento systém neúměrně zatěžuje.

* Z výzkumu Institutu pro kriminologii a sociální prevenci, kdy sledovaným obdobím byly roky 1993-1999, vyplynulo, že z odsouzených ke krátkodobým trestům odnětí svobody recidivovalo po výkonu tohoto trestu 89% těchto odsouzených! Některé zahraniční výzkumy uvádějí, že odsouzení ke krátkodobým trestům odnětí svobody se dopouštějí velmi často recidivy, v průměru třikrát častěji než odsouzení, kterým byly uloženy peněžitě tresty.³⁸

³⁸ Karabec, Z. a kol. Krátkodobé tresty odnětí svobody. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2000, URL: <http://www.ok.cz/iksp/docs/249.pdf>, s. 81

Problematikou krátkodobých trestů odnětí svobody se zabývá i rezoluce Rady Evropy č. 73 z 13. dubna 1973. Ta pro účely svého doporučení považuje za krátkodobý trest odnětí svobody trest nepřevyšující šest měsíců. V doporučení se uvádí, že tento trest má omezené výchovné účinky na pachatele, vede k přeplnění kapacity vězeňských zařízení, vyvolává nežádoucí sociální segregaci a stigmatizaci odsouzených. Členskými státy tedy Rada Evropy doporučuje rozšířit škálu prostředků k omezení, příp. nahrazení tohoto trestu jinými postupy.

Pro nahrazení nebo alespoň omezení ukládání krátkodobých trestů odnětí svobody se přímo nabízí tresty alternativní, tj. nespojené s odnětím svobody. Jejich hlavní předností spočívají v tom, že se uvolní místo ve věznicích pro pachatele závažnější trestné činnosti a sníží se náklady na výkon trestu (i když i administrativní činnosti spojené s organizací a kontrolou např. obecně prospěšných prací vyžadují samozřejmě prostředky ze státního rozpočtu). Tresty nespojené s odnětím svobody vyžadují větší zapojení veřejnosti do procesu převýchovy a resocializace pachatelů, čímž by se mohl (a měl) ve veřejnosti vytvářet žádoucí pocit odpovědnosti za činnost trestní justice.

Hlavní výhodou alternativních trestů je to, že převýchova odsouzeného probíhá v rámci společnosti bez zpřetrhání vazeb s prostředím, ve kterém odsouzený žije. V případě alternativních trestů je též umožněna větší individualizace trestu vzhledem k osobnosti jedince. Pro úspěšné využití alternativ v praxi však nestačí pouhé jejich zakotvení v zákoně, ale je třeba zajistit v praxi komplexní nebo alespoň dostatečný servis jak soudu, tak i odsouzenému. Tuto činnost

v současné době zajišťuje Probační a mediační služba ČR. Zde ovšem narážíme na problém jejího personálního i materiálního vybavení, které je naprosto nedostatečné. Přípravování podkladů pro rozhodnutí soudu o uložení alternativního trestu či procesních alternativ tzv. odklonů Probační a mediační službou je velice zdlouhavé a v podstatě pro soudce, který je vázán procesními lhůtami, nevyužitelné.

Větší využití alternativních trestů namísto krátkodobých trestů odnětí svobody v praxi ztroskotává dále na nezájmu obecních (městských) úřadů o výkon trestu obecně prospěšných prací a na špatné spolupráci obecních úřadů se soudy či Probační a mediační službou. Dalším důvodem je nezaměstnanost pachatele nebo jeho nesolventnost, ze kterých lze usuzovat na nedobytnost peněžitého trestu.

Alternativní tresty však nejsou všelék. Nelze jimi nahradit všechny krátkodobé tresty odnětí svobody, proto krátkodobé tresty odnětí svobody nezmizely z trestních kodexů jednotlivých zemí. Většinou zůstávají součástí sankčních systémů a jako takové jsou v různém rozsahu ukládány. Jejich existence i praktická aplikace bývá však limitována řadou ustanovení hmotněprávní i procesní povahy, která ukládají soudům povinnost zvažovat uložení alternativního trestu nebo opatření před tím, než rozhodnou o uložení krátkodobého trestu odnětí svobody. Soudy dále musí zdůvodnit své rozhodnutí, proč je uložení trestu odnětí svobody nezbytné apod. (např. ustanovení § 39 odst. 2 trestního zákona stanoví, že za trestné činy, u nichž horní hranice trestní sazby nepřevyšuje tři roky, lze uložit nepodmíněný trest odnětí svobody jen za podmínky, že by vzhledem k osobě pachatele uložení jiného trestu zjevně nevedlo k dosažení účelu trestu. Zákon tedy takovýto trest považuje za mimořádný.)

Trest odnětí svobody, jako první uložené potrestání, by tedy měl být ukládán pouze tehdy, pokud je pachatel nebezpečný a výkon trestu je potřebný pro ochranu společnosti nebo pokud pachatel spáchal velmi závažný trestný čin porušující základní společenské hodnoty a právní vědomí občanů natolik, že by nepochopili, kdyby trest nebyl vykonán anebo tehdy, jedná-li se o výkon trestu odnětí svobody jako náhradního trestu.

Z pohledu poškozeného majetkovým trestným činem nebude zřejmě otázka uložení krátkodobého nebo dlouhodobého trestu odnětí svobody pachateli tak významná, jako otázka dosažitelnosti náhrady škody. Každý trest odnětí svobody svým způsobem oprávněné satisfakci brání. Nedostatek pracovních příležitostí pro osoby ve výkonu trestu odnětí svobody je obecně známým faktem. Odsouzení tudíž nemají prostředky, ze kterých by škodu nahrazovali.

3.3. Zaměstnávání vězňů

Staré arabské přísloví říká, že práce odstraňuje nouzi, zahání nudu a spolehlivě chrání před konáním nepravostí.³⁹ Ustanovení § 37 odst. 1 trestního řádu SRN zase říká, že práce, pracovní terapeutické zaměstnání, kvalifikace a další vzdělávání slouží zvláště tomu účelu, aby zprostředkovaly, udržovaly a podporovaly schopnost obživné činnosti po propuštění na svobodu. Přidržíme-li se výše uvedeného,

³⁹ Uhlík, J. Komentář k otázce pracovní činnosti vězňů. České vězeňství č. 4/93, s. 42

dojdeme k závěru, že zaměstnávání odsouzených je účinným prostředkem k eliminaci (alespoň částečné) škodlivých vlivů trestu odnětí svobody a k resocializaci odsouzených.

V průběhu 19. století se ve všech význačných evropských a amerických věznicích té doby objevuje snaha - na rozdíl od dob předchozích - ukládat vězňům smysluplnou práci (srov. rozbíjení přidělené hromady kamenů odsouzenými v Anglii 16. století)*. Je rovněž zdůrazňována i důležitost pracovního výcviku, který měl vězni umožnit snazší začlenění do společnosti po jeho propuštění z věznice.⁴⁰

Práce odsouzených však nebyla brána vždy jako vhodný resocializační prostředek. Naopak. Nejdůležitějším hlediskem zaměstnávání odsouzených byl finanční zisk pro stát. Výchovná hlediska, tj. výchova a příprava pro určité zaměstnání ustupovaly do pozadí, stejně jako finanční podpora rodiny a usnadnění přechodu do společnosti po propuštění.*

* Přesto, že v polovině 19. století bylo proklamováno zvláštní komisí při Svatováclavské trestnici v Praze, že cílem zaměstnávání vězňů je jejich mravní polepšení, zdá se, že ekonomické aspekty měly vždy větší váhu a byly ve vězeňství opomíjeny jen ojediněle a výjimečně. Komise odsoudila systém pronajímání vězňů podnikatelům a dokonce byl následně omezen rozsah vyučovacích hodin pro vězně, aby byl získán větší počet pracovních hodin vězňů během týdne.

Práci získá odsouzený specifické dovednosti, které uplatní na svobodě, ale nejen to. I v případě, že jde o práci jednotvárnou a

⁴⁰ Uhlík, J. Komentář k otázce pracovní činnosti vězňů. České vězeňství č. 4/93, s. 43

dovednosti na svobodě nepoužitelné, odsouzený se naučí základnímu schématu, že vynaložené úsilí přináší později radost a užitek. Naučí se trpělivosti, vytrvalosti, snášenlivosti při odmítnutí, což jsou dovednosti nezbytné pro úspěšnou koexistenci ve společnosti.* Má-li odsouzený získat požadovaný pozitivní vztah k práci a rozvinout ho, pak se mu musí zaručit „normální užitečnost“ práce, tj. odměna. Neplacená a jen povinná práce ve výkonu trestu jako resocializační prostředek nefunguje. K vytvoření a posilování tohoto pravidla je třeba zajistit, aby vězňové disponovali určitou, pro ně smysluplnou, finanční částkou a mohli si život viditelně zpříjemňovat. S výplatou musí vězňové nakládat podobným způsobem, jako na svobodě. Proto povinně hradí výživné, náklady výkonu trestu, dluhy a zbývající částka je rozdělena na kapesné a úložné. Je třeba, aby existovala nabídka zboží, služeb, perspektivních investic a spoření, aby se odsouzení mohli za pomoci personálu učit sami hospodařit.

* V kanadském vězeňském ústavu Clinton (odtud tzv. *Clintonský experiment*) byla zavedena terapeutická komunita, jejímž účelem bylo připravit odsouzené na život po propuštění. Odsouzeným byl povoleno, aby do zaměstnání chodili „samí od sebe“ a tím se projevily jejich vlastní postoje k práci. Na schůzkách komunity, které se konaly pětkrát týdně, se pak probíraly absence v zaměstnání, lenost, vyhýbání se práci, projevy drzosti a opouštění dílen. Bezpodmínečným předpokladem úspěchu programu takto orientované terapeutické komunity byla terapeutická autorita, kterou ztělesňovala vůdčí osobnost komunity.⁴¹

Velké množství vězňů má vyživovací povinnosti a ve věznicích je nemalé procento osob odsouzených právě za trestný čin zanedbání povinné výživy. Odměna za práci je tedy prostředkem jak svým vyživovacím povinnostem dostát, příp. uhradit i dluhy na výživném.

⁴¹ Černíková, V., Makariusová V. Sociální ochrana. 2. vydání. Praha: PA ČR, 1996, s. 104

Zaměstnávání odsouzených poskytuje poškozeným větší šanci na náhradu škody způsobené trestným činem. V případě však, že odsouzení jsou po dobu výkonu trestu odnětí svobody nezaměstnaní, odcházejí do civilu ještě zadluženější, než jak do výkonu trestu odnětí svobody nastupovali.

Podle platné právní úpravy je odsouzený, který byl zařazen do práce, povinen pracovat, pokud je k práci pracovně způsobilý.* Odsouzení jsou do práce zařazováni s přihlédnutím ke svému zdraví, odbornosti i vyživovacím povinnostem. K tomuto účelu je v každé věznici zřízena zařazovací komise, jejímiž členy jsou mj. lékař, psycholog a sociální pracovník.

* Na dnešní dobu se jeví úsměvnou metoda nucení vězně pracovat, která spočívala v tom, že vězeň, který odmítal pracovat, byl umístěn do kobky, do které neustále přitékala voda. Aby se neutopil, byl nucen bez ustání vodu z plnicí se kobky odčerpávat.⁴²

Evropské konvence o ochraně lidských práv a základních svobod, Listina základních práv a svobod i Úmluva Mezinárodní organizace práce o nucené a povinné práci nepovažují práci běžně požadovanou při výkonu trestu za práci nucenou. Musí se však jednat o veřejné práce. Vězni nesmí být nuceni a najímáni k práci pro soukromý podnik, a to ani v případě, že dotyčný soukromý podnik vykonává veřejné práce, ani v případě, že soukromý podnik má své dílny a provozy v areálu věznice (srov. Úmluva MOP o nucené nebo povinné práci č. 29, č. 506/1990 Sb.).

⁴² Uhlík, J. Komentář k otázce pracovní činnosti vězňů. České vězeňství č. 4/93, s. 43

Zaměstnávání odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody je možné v zásadě dvěma formami, buď v rámci vlastního provozu a vlastní podnikatelské činnosti věznic a nebo na smluvním základě s jinými podnikatelskými subjekty. Jak již bylo výše řečeno, ve druhém případě je zařazení odsouzeného do práce podmíněno jeho souhlasem.

Jako režijní práce k zajištění provozu věznic jsou odsouzenými vykonávány zejména údržbářské práce, jednoduché stavební práce, úklidové práce v areálu věznice, pomocné práce na úseku stravování, obsluha energetických bloků apod. Vlastní podnikatelská činnost věznic je zaměřena převážně na investičně nenáročnou dřevovýrobu, kovovýrobu, knihařskou a polygrafickou výrobu, třídění odpadů, různé opravárenské činnosti, praní prádla apod.⁴³

V roce 2006 byli odsouzení ve věznici Valdice zařazováni do práce u následujících subjektů: BL Nový Bydžov s.r.o. (broušení lustrových ověsů), S.B. Alšovice a.s. (mačkání, sejmování a broušení skleněných perel a koralí), BRONCO s.r.o. (výroba a potisk kartónových a plastových obalů), HARISO Vrchlabí (výroba mikroténových sáčků a tašek), HAN Jičín (výroba vánočních ozdob), Jiří KOLOMÝ, Mladé Buky (drobná kovovýroba, lepení obálek), APACK Horky u Staré Paky (kompletace kovových objímek), IMP Jičín (opracování termosetů, termoplastů a náviek koralí, lepení obálek, stříh ověsů, broušení skleněných perel), JPR s.r.o. Jičín (mačkání a leštění koralí), UNITIP s.r.o. Jičín (výpomoc při provozu kantýny), G&B beads Jablonec (broušení bižuterie). V druhé polovině roku 2006 ukončila činnost společnost LANA, která zaměstnávala 118 odsouzených a společnost HAN Jičín, která zaměstnávala 54 odsouzených. Na konci roku 2006 tak bylo zaměstnáno 684 odsouzených, což činí 60% odsouzených umístěných ve věznici Valdice. Ve vnitřních provozech valdické věznice je zaměstnáno 33 odsouzených v kuchyni, 12 odsouzených v prádelně, 11 odsouzených ve skladu, 38 odsouzených na udržovacích

⁴³ Redakce časopisu České vězeňství. Současný stav zaměstnávání odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody v České republice. České vězeňství č. 2/96, s. 14

pracích, 18 odsouzených v zámečnické dílně a 8 odsouzených ve vnitřním provozu věznice.

Pracovní podmínky, pracovní doba a podmínky pro uložení přesčasové práce se řídí zvláštními právními předpisy vztahujícími se na zaměstnance v pracovním poměru (§ 32 odst. 1 zákona o výkonu trestu odnětí svobody). Při zaměstnávání vězňů však nevzniká pracovní poměr. Odsouzeným přísluší odměna podle vykonané práce. Odměňování odsouzených je upraveno nařízením vlády č. 365/1999 Sb. o výši a podmínkách odměňování odsouzených osob zařazených do zaměstnání ve výkonu trestu odnětí svobody.

Odměna odsouzeného je tvořena základní složkou odměny, odměnou za práci přesčas, příplatky a ohodnocením pracovního výkonu. Základní složka odměny se liší v závislosti na druhu vykonávané práce. Do I. skupiny prací náleží práce, pro jejíž výkon není potřebná odborná kvalifikace, do II. skupiny jsou zařazeny práce, pro jejíž výkon je potřebné vyučení v oboru nebo jiná odborná kvalifikace a ve III. skupině práce, jde-li o samostatný výkon zvláště náročných a specializovaných prací vyžadujících zpravidla vyšší než úplné střední vzdělání nebo vyšší než úplné střední odborné vzdělání. Výše základní složky činí v I. skupině 4.500,- Kč, ve druhé skupině 6.750,- Kč a ve III. skupině částku 9.000,- Kč. Dále má odsouzený nárok na příplatek za práci přesčas, příplatek za práci ve svátek, příplatek za práci v noci, příplatek za práci ve ztíženém a zdraví škodlivém pracovním prostředí a ohodnocení pracovního výkonu (za vyšší pracovní výkon v požadované kvalitě či za řízení určitého svěřeného úseku práce - viz nařízení vlády č. 365/1999 Sb.

Odsouzení nemají nárok na náhradu mzdy za překážky v práci v případě, že za směnu nepodalí odpovídající pracovní výkon. Je jim vykazována pouze doba, po kterou pracovali. Práce odsouzených musí být sledována a vyhodnocována. Na pracovištích ve vnitřním a výrobním provozu věznice hodnotí výsledky práce zaměstnanci vězeňské služby, na pracovištích podnikatelských subjektů si za

pracovní výkon odsouzených zodpovídají pověřeni pracovníci těchto subjektů. Většinou jsou stanoveny standardní výkonové normy k určení množství práce, které jsou využívány i k vykazování odpracované doby. Pokud některý odsouzený bez závažných důvodů nebude podávat tyto standardní výkony, bude tomu odpovídat i výše jeho pracovní odměny.

Zaměstnanost odsouzených se pohybuje okolo padesáti procent (konkrétně v současné době je zaměstnaných 53 % odsouzených). Taková zaměstnanost odsouzených není stavem optimálním. Při hodnocení celkové úrovně zaměstnanosti odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody je důležité vzít na zřetel celkovou situaci na trhu práce, tj. nejen ve výkonu trestu odnětí svobody, geografické umístění věznic a na to navazující demografické složení obyvatelstva, druh a hustotu výrobních a zpracovatelských jednotek zajišťujících služby a v neposlední řadě také typ věznic a charakter odsouzených osob. Je však třeba počítat i s tím, že z objektivních příčin nelze zaměstnávat plný počet odsouzených. Povinnost práce se nevztahuje na odsouzené, jimž v práci brání věk nebo zdravotní stav. Někteří odsouzení nemohou dočasně pracovat v důsledku přemístění do jiné věznice, výkonu kázeňského trestu apod. Určité procento odsouzených si získává nebo zvyšuje svoji pracovní kvalifikaci, což je třeba klást naroveň práce odsouzených. Proto se obecně považuje za optimálně dosažitelnou míra zaměstnanosti pohybující se od 60 – 70%.

Ke zvýšení zaměstnanosti odsouzených bude nezbytné provést určité koncepční změny spočívající v několika krocích. Za účelem vytvoření zajímavějších podnikatelských předpokladů, než je tomu u obdobného pracoviště v občanském životě, bude zřejmě nezbytné provést změny příslušných právních předpisů a zakotvit daňové úlevy pro podnikatelské subjekty, stejné postavení odsouzených s osobami

se změněnou pracovní schopností, nezdanění části zisku získaného hospodářskou činností ve věznicích daní z příjmu a přímou podporu státu aktivitám podnikatelských subjektů při vytváření nových pracovních míst (analogicky jako příspěvek na zřízení společensky účelného pracovního místa).

Dále je třeba přizpůsobit zařazování odsouzených s odpovídající délkou trestu odnětí svobody do věznic s ohledem na charakter vykonávání některých pracovních činností a s tím související potřebnou dobou na zaučení, neboť je obecně známým faktem, že odsouzení k delším trestům odnětí svobody mají vyšší šanci být zaměstnáni. Tento fakt je způsoben tím, že podnikatelé, kteří vězňům práci poskytnou, požadují celkem dlouhé záuční doby, a proto vězeň, který je odsouzen ke kratšímu trestu odnětí svobody, by se zaučit nestihl. S tím souvisí i zvýšení flexibility vězeňské služby jako reakce na aktuální požadavky spolupracujících podnikatelských subjektů vyvolané preferencí trhu, tj. schopnost vězeňské služby zabezpečit přesčasovou práci odsouzených, umožnit mimořádné směny, centrálně vést aktuální databázi zařazené i volné pracovní síly odsouzených z pohledu její kvality, tj. kvalifikace, zdravotní klasifikace, možnosti zaškolení či rekvalifikace, délky výkonu trestu a způsobu střežení.⁴⁴

Určitou brzdou se jeví i centralizované rozhodování vězeňské služby, např. při schvalování smluv o nájmu výrobních prostor podnikatelským subjektům zaměstnávajícím odsouzené, které musí být konstruovány na komerčním zájmu o maximální zisk a následně musí být ještě schváleny nadřízeným orgánem. Toto hledisko by podle mého soudu mělo být bráno na zřetel pouze v případech, kdy zájem

⁴⁴ Výstupy z pracovní porady GR VZ ČR s podnikatelskými subjekty konané v červnu 2000, URL: www.vscr.cz

podnikatelských subjektů provozovat svoji činnost v rámci věznice přesahuje možnosti věznice vyhovět všem těmto zájemcům a dále v případě, kdy zaměstnanost odsouzených v příslušné věznici je dostatečná. Určitým řešením by mohlo být posílení pravomoci ředitele věznice při uzavírání těchto smluv, nakládání s majetkem věznice a při rozhodování o investičních výdajích (např. o úpravách výrobních ploch ve věznicích, kde charakter vězněných osob prakticky neumožňuje jejich zaměstnávání mimo střežený objekt věznice).

Na první pohled by se mohlo zdát, že problémem je i motivace odsouzených. Není tomu tak. Podle zkušeností jen asi čtyři procenta odsouzených odmítá pracovat. To však neznamená, že by nebylo vhodné diferencovat mezi dobře a hůře pracujícími odsouzenými např. posílením jejich finanční zainteresovanosti změnou stanovení výše kapesného při rozúčtování odměny odsouzeného či zajištěním odděleného ubytování zaměstnaných vězňů mající vyšší standard oproti ubytování nezaměstnaných odsouzených.

Opatření ke zvýšení zaměstnanosti odsouzených je třeba směřovat nejen k podnikatelským subjektům, ale i k vlastní podnikatelské (hospodářské) činnosti věznic (jde o formu méně organizačně náročnou, snáze a lépe vyhovuje specifickým bezpečnostním požadavkům na výkon trestu odnětí svobody a je odolnější vůči eventuálním změnám v podnikatelské sféře a výkyvům trhu). Určitým zdrojem práce pro odsouzené by mohly být i státní zakázky. Tím by odpadly i problémy spojené s platební neschopností některých podnikatelů. Znamenalo by to však zvýhodnit vězeňskou službu jako subjekt ucházející se o veřejnou zakázku přímo v zákoně o veřejných zakázkách.

V současné době je v Poslanecké sněmovně, Parlamentu ČR, projednávána novela zákona o výkonu trestu, konkrétně ustanovení § 30 tohoto zákona. Podle tohoto zákonného ustanovení v platném znění je možné odsouzeného zaměstnat u subjektu, jehož zřizovatelem nebo většinovým vlastníkem není stát, pouze s jeho předchozím písemným souhlasem, který může kdykoli odvolat. Jak již bylo uvedeno výše, odsouzení, kteří s výkonem práce u těchto soukromých subjektů nesouhlasí nebo již udělený souhlas vezmou zpět, nemohou být k práci žádným způsobem donucováni. Pokud někteří z nich následně odmítnou práci vykonávat, vznikají problémy dodržet smluvní závazky vůči „soukromému subjektu“, se kterým Vězeňská služba České republiky uzavře smlouvu o zařazení určitého počtu odsouzených do práce k tomuto subjektu. Uvedená skutečnost pak negativně ovlivňuje zájem soukromých subjektů odsouzené k práci přijímat. Změně této úpravy však ve vztahu k soukromým subjektům brání mezinárodní závazky České republiky. Ve stávající úpravě však vzniklo vakuum týkající se zaměstnavatelů, jimiž by byly kraje, obce a jimi kontrolované nebo vytvářené subjekty. V tomto smyslu se navrhuje doplnit stávající právní úpravu tak, aby souhlas nebyl vyžadován rovněž při zařazování odsouzených do práce ke krajům, obcím a dobrovolným svazkům obcí, jakož i k subjektům jimi převážně ovládaným.⁴⁵ Odsouzení by tedy mohli být využiti například při veřejně prospěšných akcích, zejména ve věznicích s mírnějším režimem by mohli pracovat dosti volně v terénu například při živelných pohromách, v lese, ekologii apod.

Zůstává faktem, že v řadách vězňů je vysoký počet osob trpících neurologickými a psychickými poruchami. Tito lidé patrně splňují podmínky pro přiznání určitého stupně zdravotního postižení. Zde by

⁴⁵ Důvodová zpráva k novele zákona č. 169/1999 Sb. (vládní návrh č. 179, ke dni 14. května 2007 ve 2. čtení v P ČR, Poslanecké sněmovně)

zřejmě bylo vhodné postupovat stejně jako u osob zdravotně postižených, které na sobě nemají stigma pachatelů trestné činnosti a vytvářet pro tyto odsouzené přijatelné pracovní podmínky, aby mohli pracovat v souladu se svými zdravotními možnostmi.

3.4. Vzdělávání

Vzdělávání odsouzených narušuje vězeňskou subkulturu, přispívá ke kultivaci chování vězňů a stejně jako jejich zaměstnávání, zvyšuje vzdělávání možnost úspěšné budoucí společenské reintegrace odsouzených. Vzdělání by mělo být přístupné všem vězňům, mělo by zahrnovat základní vzdělávání, odbornou výchovu, kulturní a tvořivé činnosti, tělesnou výchovu, sociální výchovu a možnost navštěvovat knihovnu. Vzdělávání ve vězení by mělo korespondovat se vzděláním mimo věznici. Cílem vzdělávání je celkový rozvoj osobnosti za současného zohlednění sociálních, ekonomických a kulturních souvislostí. Výchova není méně důležitou činností než práce a vězni věnující se vzdělání nesmí být finančně nebo jinak postihováni. Je třeba věnovat individuální péči těm, kteří mají osobní těžkosti a těm, kteří neumí číst a psát.⁴⁶

V každém vězeňském zařízení je třeba připravit studijní program umožňující všem vězňům věnovat se výchovně vzdělávacím činnostem podle jejich zájmu a potřeby. Vyučování by mělo probíhat denní nebo večerní formou. Účastníci denní formy odborného i základního školního vzdělávání jsou svým statusem na úrovni pracujících odsouzených.

⁴⁶ Doporučení RE (89) č. 12

Vzdělávající se odsouzení by měli dostávat kapesné srovnatelné se mzdou. Mladiství odsouzení mohou navštěvovat jedině denní formu studia, dospělým to lze umožnit v závislosti na okolnostech. Odsouzeným, u nichž jsou pro to předpoklady, se obvykle umožní, aby získali vzdělání na základní nebo i na střední škole, anebo se zúčastnili dalších forem vzdělávání, které jim umožní získat či zvyšovat si svoji pracovní kvalifikaci.

Jedním ze specializovaných pracovišť věznice Valdice je Školské vzdělávací středisko. Odsouzení mají možnost doplnit si základní vzdělání a absolvovat všeobecné a odborné rekvalifikační kurzy. Počet odsouzených zařazených do těchto forem vzdělávání je ročně téměř 150. Všechny vzdělávací aktivity jsou určeny pro odsouzené s ostrahou a se zvýšenou ostrahou. Absolventi obdrží doklady, ze kterých není patrné, že byly získány ve výkonu trestu odnětí svobody. Odsouzení mohou absolvovat **Akreditované kurzy** (Kurs pro doplnění vzdělání poskytovaného základní školou, Svářečský kurs (plyn, CO, E), **Odborné kurzy** (Jazykové kurzy - Anglický jazyk, Německý jazyk, Český jazyk pro cizince, Výpočetní technika, Základy výpočetní techniky, MS-Office Excel, Knihař, Malíř – natěrač a **Přípravné kurzy** (základní škola, maturitní studia), **Učební obory** (Obrábění kovů, Obráběč kovů), **Maturitní studium** (Ekonomika a podnikání – Podnikatel, Gymnázium).

3.5. Specifické zacházení

Výkon trestu odnětí svobody by měl být přizpůsoben určitým specifickým kategoriím odsouzených, u kterých standardní výkon trestu odnětí svobody neplní svůj účel. Do těchto kategorií vyžadujících zvláštní zacházení řadíme duševně nemocné odsouzené, drogově

závislé, staré a nemocné, vězně s poruchami chování, odsouzené nacházející se v akutní krizi atd.

Začněme nejprve odsouzenými s poruchami chování. Do této skupiny řadíme zejména odsouzené – **psychopaty**. Psychopatie je trvalá anomálie osobnostní struktury. Podíl psychopatických jedinců se odhaduje na 70% naší kriminální populace. Procento závisí samozřejmě také na typu věznice. Při nakumulování psychopatických jedinců do jedné věznice mohou psychopaté způsobit takové problémy, že prakticky znemožní jakékoli zacházení s ostatními odsouzenými. Převážně z této skupiny psychopatických jedinců nebo anomálně strukturovaných osobností se rekrutují problematičtí odsouzení s mimořádnou složkou agresivity, brutality v projevu a dále odsouzení zneužívající alkohol či jiné psychoaktivní látky.

S touto kategorií odsouzených souvisí dva okruhy otázek, a to možnost ovlivnitelnosti takovýchto odsouzených a podmínky, v nichž má být proces resocializace uplatňován. Při zacházení s psychopaty si nelze klást nereálné cíle, nelze počítat s „vyléčením“ psychopatů během pobytu na specializovaném oddělení, lze však docílit dílčích korekcí chování s omezenou prognózou na trvalejší změny v osobnosti. Práce s psychopaty je obtížná. Psychopat vnímá terapii jako výzvu k boji, snaží se terapeuta zmanipulovat svým šarmem, okouzlit, zastrašit, přelstít. Vzhledem k jejich oploštělé emocionalitě selhávají postupy kladné stimulace, apelace na morální hodnoty, svědomí a pocity viny. Je třeba počítat s tím, že každého zaváhání, nedůraznosti a nedůslednosti bývá okamžitě využito k subjektivnímu prospěchu. Pokud úsilí není dlouhodobé a intenzivní, dojde zpravidla k tomu, že si psychopat natrénuje méně nápadné chování v určitých standardních situacích. Ve stresových situacích se potom objeví původní nevhodné vzorce chování, tj. agrese, impulzivní jednání apod.⁴⁷

⁴⁷ Kohoutek, M. Zacházení s odsouzenými s poruchami chování ve věznici Mírov. České vězeňství č. 3-4/1998, s. 26

Pokud jde o nalezení univerzálně léčebné metody pro psychopatické osobnosti, zcela určitě selhávají pokusy naučit psychopaty cítit s druhými, spíše může být účinné postupně je vést k pragmatickému vztahu k zákonům a sociálním normám. V otázce stylu práce by se jako výhodnější zdál spíše autoritativněji laděný styl vedení ve smyslu jasnosti, přesnosti sdělení, vyžadování apod. Programy zacházení by měly být vysoce individuální a konkrétní. Individualizaci trestu lze založit na převládající motivaci chování odsouzeného, která vychází z individuální hierarchie hodnot. Při dlouhodobějším zacházení je třeba poznamenat, že trest má doprovázet pozitivní sankce – odměna. Odměna se musí vztahovat k projevenému žádoucímu chování či alespoň k jeho náznaku.⁴⁸

Psychopaté by měli vykonávat trest odnětí svobody výlučně na specializovaných odděleních věznic. Tato oddělení by měla být stavebně upravena tak, aby bylo možno zřídit cely maximálně pro tři odsouzené s dostatečným zázemím pro personál a pro možnosti provozu takového oddělení. Fungování takového oddělení by mělo být založeno na tzv. komunitním systému. Další podmínkou je vhodný výběr odborného personálu. Tým pracovníků by měl být složen z psychiatra, psychologa, vychovatelů terapeutů, vychovatelů a zdravotních sester. Jako hlavní a nejschůdnější metodou zacházení se jeví práce skupinovými formami doplněné individuální psychoterapií pokud možno bez medikamentózní léčby. Důvodem snahy minimalizovat podávání jakýchkoli psychofarmak je jejich negativní vliv na práci s těmito osobami. Komunitní systém nebo skupinová či individuální psychoterapie, která je aplikována při určitém utlumení nebo změně psychiky (v důsledku psychofarmak), by se mýjela

⁴⁸ Karabec, Z. a kol. Dlouhodobé tresty odnětí svobody. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2004, URL: www.ok.cz/lksp/docs/300.pdf, s. 113 an

účinkem. Základním úkolem specializovaného oddělení je poznání dosavadního způsobu chování a jednání odsouzených, využití metody sebepoznání jako psychoterapeutického postupu, snaha získat náhled na sebe sama s cílem uvědomění si vlastní odpovědnosti za sebe, za své chování a jednání. Přístup k psychopatickým odsouzeným by měl být vřelý, rozumějící, kritický, realistický a důsledný. Pravidla hry musí být pevná a důsledně vymáhaná.

S ohledem na to, že v nejbližší době nelze počítat s tím, že každá věznice bude disponovat dostatečnou kapacitou takto koncipovaných specializovaných oddělení pro umístění všech odsouzených s psychopatickou poruchou osobnosti, bude třeba odsouzené na tato oddělení vybírat. V této otázce se můžeme inspirovat již vytvořeným specializovaným oddělením věznice Mírov, kde výběr na specializované oddělení provádí tým specializovaného oddělení na základě návrhů vychovatelů a stvrzuje jej zařazovací komise.

Oddělení je strukturováno jako otevřené s délkou pobytu pro odsouzené asi jeden rok. Odsouzení jsou rozděleni do dvou terapeutických skupin s počtem 10-12 osob. Komunita zde probíhá denně pravidelně od 8.30 hodin s účastí všech zařazených odsouzených i s účastí všech pracovníků specializovaného oddělení. Další důležitou součástí práce na tomto oddělení jsou psychoterapeutické skupiny, které probíhají obvykle dvakrát týdně. Kromě základních skupin, které mají zážitkově – interakční charakter, bývají realizovány další skupinové aktivity jako aktivní muzikoterapie, autogenní trénink, využívány jsou další techniky jako např. arteterapie. Tréninková práce při skupinových aktivitách bývá zaměřena na zlepšení komunikačních schopností, posun v oblasti kooperace, rozvoj kreativity. Důležitou součástí programu je trénink zvládání problémových situací zejména agresivního chování, kde je využívána rovněž řada psychologických technik včetně psychodramatu. Vedle skupinové práce mají možnost odsouzení zapsat se k individuálním pohovorům.

I ve Valdické věznici je zřízeno specializované oddělení pro ty odsouzené, jejichž osobnostní struktura je dána trvalou změnou jednotlivých složek osobnosti v oblasti prožívání a chování (výrazně narušení odsouzení, s různými formami a stupni poruch osobnosti, často polymorfního typu). Kapacita oddělení je 27 míst s pěti celami vždy pro tři odsouzené a dále tři cely pro 2+2 odsouzené. Činnost je personálně zajišťována vychovatelem, vychovatelem – terapeutem, speciálním pedagogem a psychologem. V oddělení jsou odsouzení rozděleni do dvou skupin – „A“ a „B“. Ve skupině „A“ jsou odsouzení, kteří vzhledem k mírnější úrovni duševní poruchy chování, pozitivní motivaci a kladnému přístupu k programu zacházení jsou schopni a ochotni působením skupinových speciálních výchovných aktivit osvojit si v přiměřené míře potřebné vědomosti, sociální dovednosti a návyky. Ve skupině „B“ jsou naopak odsouzení s výraznějšími projevy duševní poruchy a poruchy chování, mající problematičtější interakci se sociálním okolím, avšak u kterých je při použití individuálních speciálních výchovných aktivit předpoklad alespoň dílčích pozitivních změn. Tito zpravidla nejsou schopni, ani ochotni podílet se na činnosti v rámci řízených skupinových aktivit.

Někteří odsouzení jsou dlouhodobě v péči psychiatra a v případě potřeby jsou hospitalizováni v psychiatrické léčebně v Brně.

Skupinové a individuální aktivity probíhaly převážně v dopoledních hodinách, v odpolední době se pak konají především akce zájmového charakteru. S odsouzenými jsou prováděny tyto aktivity – výuka anglického jazyka, aktuality (informace a zajímavosti ze světa i domova), besedy na aktuální téma, sledování televizního dokumentu, interakční výcvik, relaxace, skupinová diskuse, skupinové poradenství, sociální výcvik, muzikoterapie, arteterapie, videoprodukce, individuální pohovory a pracovní aktivity.

Stejně tak jako psychopaté i **drogově závislí** potřebují ve výkonu trestu zvláštní péči a vězeňská služba si je toho vědoma. V roce 1994 bylo v Plzni zřízeno specializované oddělení pro diferenciovaný výkon trestu odnětí svobody drogově závislých. Na toto oddělení jsou odsouzení umísťováni na vlastní žádost, podmínkou zařazení je však registrace odsouzeného jako toxikomana ve státním zdravotnickém

zařízení nebo ve věznici. Délka pobytu se pohybuje mezi 16 – 26 měsíci a je individuálně upřesňována. Kapacita oddělení je 25 lůžek. O přijetí odsouzeného na toto oddělení rozhoduje komise. Uplatňuje se zde daytopový systém, v němž musí být klient sám modifikován či moderován k tomu, aby se stal účastníkem tohoto programu. V Plzni pracuje standardní tým – psychiatři, pedagogové, psychologové, sociální pracovníci, sociologové. Tokikomanie u odsouzených se tedy neřeší jejich hospitalizací, neboť ta by zneprůchodňovala vězeňské nemocnice. U uvězněných toxikomanů se dává přednost péči ambulantní. Hospitalizují se pouze pacienti se somatickými komplikacemi, tedy s klasickým abstinenčním syndromem, kdy hrozí selhávání životních funkcí.

V každé věznici již v současné době funguje středisko protidrogové prevence. Je složeno z týmů specialistů – psychiatra, psychologa, pedagoga, sociálního pracovníka a samozřejmě zde participuje i ošetřující lékař. Smyslem tohoto střediska je podchytit problémové jedince, provést klinická vyšetření, léčit abstinenční příznaky, provádět individuální a skupinovou péči a nejnnutnější sociální pomoc.

Pro **odsouzené nemocné, staré a důchodce** (tj. pro vážně nemocné, důchodce, kteří mají plný invalidní důchod a důchodce starobní, tj. muže nad 60 let a obligatorně pak nad 65 let) byla zřízena zvláštní oddělení označovaná SONO (specializované oddělení pro nemocné odsouzené). Takováto oddělení jsou v České republice dvě - ve věznici v Ostrově nad Ohří s kapacitou 150 míst a nové oddělení v Kuřimi s kapacitou 30 – 50 osob. Zde byly vytvořeny podmínky i pro postižené vězně – tj. bezbariérové cely a důstojné podmínky pro výkon trestu srovnatelné s podmínkami v civilním životě a sociálních ústavech.

Praxe ukázala, že **odsouzené v akutní krizi** je třeba umísťovat na krizová oddělení. Tato jsou zřízena prakticky již v každé věznici. Když se v chování odsouzeného začnou objevovat určité anomálie, ať už je signalizuje agresivita vůči jiným nebo vůči sama sobě, odsouzený začne trpět depresemi nebo by si mohl způsobit sebepoškození, je umístěn na zmiňované krizové oddělení, které je pod dohledem příslušného výchovného pracovníka, psychologa, popřípadě psychiatra.

3.6. Ochranné léčení

Ochranné léčení je jedním z druhů ochranných opatření. Zabývat se podstatou ochranného opatření, podmínkami, kdy lze ochranné opatření uložit apod. by přesáhlo rámec této práce, poukáži tedy pouze na problémy související s výkonem trestu odnětí svobody.

Obecně ochranným opatřením rozumíme *právní následek trestného činu nebo činu jinak trestného, sledující účel trestního zákona, jakožto jeho prostředek; ukládaný trestním nebo civilním soudem, jehož výkon je vynutitelný státní mocí.*⁴⁹ Účelem a smyslem ochranného opatření je odstranit, resp. omezit možnost dalších střetů jednotlivce se zájmy společnosti chráněnými trestním zákonem, jež byly dosud vyvolávány chorobným stavem jednotlivce.

⁴⁹ Kratochvíl, V. a kol. Trestní právo hmotné - obecná část. 2. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 1996, s. 257

Ochranné léčení se vykonává buď v ústavní nebo ambulantní formě. Ústavní léčení se vykonává v léčebném ústavu - zpravidla v psychiatrické léčebně - kde je pachatel hospitalizován. Při ambulantním léčení je pachatel na svobodě, avšak je povinen podrobit se léčebnému režimu podle pokynů pracovníků zdravotnického zařízení. Nejčastěji se ukládá ochranné léčení protialkoholní, ochranné léčení proti nealkoholovým toxikomániím, dále léčení psychiatrické k léčení duševních nebo sexuálních deviací.

Zákon váže dobu léčení na splnění účelu léčení, proto je to omezení neurčité. Léčení tedy může trvat i doživotně. O ukončení léčení rozhodne soud po zhodnocení odborné lékařské zprávy a zjištění, že pachatel se vyléčil do takové míry, že není nebezpečný svému okolí.

I během výkonu trestu odnětí svobody lze vykonávat uložené ochranné léčení. Je to dokonce přímo žádoucí, neboť abstinující, ale neléčený toxikoman či sexuální deviant je v adaptační fázi po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody zvýšeně nebezpečný. Dalším důvodem pro výkon ochranného léčení během výkonu trestu odnětí svobody je ten, že odsouzení po mnoha měsících výkonu trestu odnětí svobody, někdy i letech, jsou převezeni do psychiatrické léčebny a teprve tam léčení. Sami odsouzení soudem nařízenou ochrannou ústavní léčbu pak považují za prodloužení uloženého trestu odnětí svobody, ze zdravotnického zařízení utíkají a výkon ochranného léčení maří. Jestliže jsou ve věznici k výkonu uloženého ochranného léčení dány podmínky, může předseda senátu nařídit, aby ochranné léčení bylo vykonáváno během výkonu trestu odnětí svobody. Léčba, i když bude provozována ve výkonu trestu, nebude nikdy pouze věcí zdravotnické služby. Bude to vždy specializovaný výkon trestu, kde se

budou uplatňovat speciální penitenciární, výchovné, psychoterapeutické metody s participací odborných lékařů, sexuologů, psychiatrů, alkoholologů atd.

Umožňuje-li to výměra uloženého trestu nebo jeho zbytku, započne se s výkonem ochranného léčení uloženého v *ambulantní formě* bezprostředně po nástupu výkonu trestu. Pokud soudem uložené ochranné léčení v *ústavní formě*, jež bylo uloženo vedle trestu odnětí svobody, je možné s ohledem na kapacitu věznice v podmínkách výkonu trestu provádět, učiní věznice opatření potřebná k tomu, aby s výkonem takového ochranného léčení bylo započato co nejdříve po nástupu výkonu trestu. Pokud je třeba ve výkonu ochranného léčení v *ústavní formě* pokračovat i po propuštění z výkonu trestu nebo nebylo-li ve výkonu trestu takové ochranné léčení zahájeno, věznice poskytne včas potřebné informace zdravotnickému zařízení, ve kterém se má ochranné léčení vykonávat. Je-li zajištěno zahájení nebo pokračování ve výkonu ochranného léčení bezprostředně po výkonu trestu, dodá dnem ukončení výkonu trestu vězeňská služba odsouzeného do příslušného zdravotnického zařízení (§ 57 zákona o výkonu trestu odnětí svobody).

Ze znění zákona o výkonu trestu tedy vyplývá, že je jednoznačně počítáno s tím, že během výkonu trestu odnětí svobody bude uložené ambulantní ochranné léčení vykonáváno vždy. Stejný princip platí i pro ústavní ochranné léčení, zde je však jeho realizace podmíněna kapacitními možnostmi věznice.

Výkon ochranného léčení ústavního během výkonu trestu odnětí svobody nařídí předseda senátu soudu, který ve věci rozhodoval v prvním stupni, současně se zasláním nařízení výkonu trestu odnětí

svobody. Nařizení výkonu ochranného léčení spolu s přílohami se v tomto případě zašle místo do zdravotnického zařízení přímo do věznice. Současně se této věznici oznámí, do kterého zdravotnického zařízení má být odsouzený po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody dodán, pokud bude třeba v léčení pokračovat i po výkonu trestu. Za tímto účelem se zašlou věznici i dva opisy nařizení výkonu ochranného ústavního léčení pro zdravotnické zařízení příslušné podle místa pobytu odsouzeného. Nebylo-li v průběhu výkonu trestu ochranné léčení ukončeno a není-li zajištěn jeho další výkon ve zdravotnickém zařízení, zašle věznice zprávu o jeho dosavadním průběhu a výsledku soudu.

Vzhledem k tomu, že v současné době neexistuje žádné specializované pracoviště, jež by soustřeďovalo odsouzené, kteří mají nařízenou ochrannou léčbu, jsou tito odsouzení zařazováni k výkonu svých trestů do jednotlivých věznic podle typu. Teprve v těchto věznicích jsou pak zřizována specializovaná oddělení pro odsouzené, jimž byla nařízena ochranná léčba. (Například ve věznici Kuřimi bylo vytvořeno specializované oddělení pro sexuální devianty, kde jsou soustřeďováni odsouzení k výkonu ochranného sexuologického léčení; ve věznici v Plzni se vykonává ochranná ústavní léčba u alkoholiků a toxikomanů u skupiny s dozorem a ostrahou, ve věznici Heřmanice bylo zřízeno oddělení specializované pro výkon ochranného léčení protialkoholního v ústavní formě u skupiny s ostrahou atd.)

Od 1.10.2003 bylo zřízeno ve věznici Heřmanice oddělení specializované pro výkon ochranného léčení protialkoholního v ústavní formě ve věznici s ostrahou. Cílem ochranné léčby protialkoholní v podmínkách výkonu trestu odnětí svobody je u odsouzených snaha získat a umět aplikovat dovednosti potřebné pro život usnadňující abstinenci. Odsouzení jsou vedeni ke schopnosti učit se zvládat rizikové duševní

stavy, k autoregulaci a k osvojování si různých forem sebeovlivňování. Odsouzení jsou ubytováni v ložnicích po čtyřech. K dispozici mají kromě sportovní a kulturní místnosti, místnost pro provádění skupinové a individuální terapie, jež je vybavena audio a videotechnikou. Odsouzení mohou zdokonalovat své rukodělné dovednosti ve dvou dílnách. Garantem odborné lékařské péče je lékař psychiatr alkohololog, jenž do věznice pravidelně dojíždí. Oddělení je vedeno komunitním systémem. Na ranní rozcvičku plynule navazují standardní sebeobslužné aktivity (osobní hygiena, snídane, úklid). Den je dále rozčleněn do dopoledních bloků, v nichž se odsouzení podrobují skupinové a individuální terapii, relaxaci, sociálnímu poradenství, zdravotní osvětě, pracovní terapii, arteterapii a muzikoterapii. Po obědě se mohou odsouzení zapojit do dobrovolných volnočasových aktivit, které jsou ukončeny večeří, úklidem ubytovny, osobní hygienou a následným nočním klidem.

Určitým námětem do budoucna za účelem zvýšení účinnosti ochranných léčeb praktikovaných v průběhu výkonu testu odnětí svobody by mohla být myšlenka založená na dobrovolnosti výkonu ochranných léčeb. Odsouzený by s příslušnou věznicí uzavíral smlouvu, v níž by byly jednoznačně stanoveny podmínky výkonu ochranné léčby. Léčba ve výkonu trestu odnětí svobody by se realizovala především penologickými prostředky, např. kombinovaným režimově-terapeutickým programem. Pokud by odsouzený nedodržel smlouvu, byl by neprodleně zařazen zpět do běžného výkonu trestu a ochrannou léčbu by nastoupil až po jeho skončení. S požadavkem dobrovolnosti je zejména spjata předpokládaná motivace odsouzeného ke změně a tím pádem v konečném důsledku i právě ona vyšší účinnost ochranných léčeb.

Zkusme se nyní zaměřit poněkud více na ochranu léčbu sexuologickou. Odborníci se shodují na tom, že sexuální devianti jsou nejnáze napravitelní. Souvisí to s tím, že mají tvrdé podmínky ve výkonu trestu a nepříjemné podmínky i v občanském životě. Když se „to o nich ví, tak je to pálí“. V očích ostatních je takový sexuální delikvent

vyvržencem, který nemá šanci. Jestliže tyto osoby chtějí „normálně“ žít, musí se samy nad sebou zamyslet, jsou-li dostatečně inteligentní. Problém nastává u osob oligofrenních nebo psychicky retardovaných.

Dosavadní praxe spočívá v tom, že odsouzený za sexuální motivované trestné činy je v přípravném řízení vyšetřen znalcem – psychiatrem a v případě, že pobyt odsouzeného na svobodě je nebezpečný, navrhuje znalci soudu uložení ochranného sexuologického léčení v ambulantní nebo ústavní formě po ukončení výkonu trestu. V praxi to znamená, že po několikaletém výkonu trestu není pachatel propuštěn na svobodu, ale je převezen do psychiatrické léčebny, kde vykonává ústavní léčbu. O motivaci odsouzených pachatelů vykonávat ochrannou léčbu v ústavní formě po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody bylo již hovořeno. Doba výkonu trestu je bez cíleného léčebného programu vlastně dobou zmařenou a ztracenou, ačkoli pachatel může být i v prostředí věznice svým způsobem motivován k tomu, aby změnil své hodnotové žebříčky a návyky.

Do března 1998 vykonávali odsouzení sexuální delikventi trest odnětí svobody ve věznicích se standardním režimem bez jakékoli odborné sexuologické péče a po výkonu trestu teprve eskortováni do psychiatrických léčeben příp. propuštěni s tím, že se mají ohlásit ihned u svého ošetřujícího lékaře. Dne 1. dubna 1998 dochází k velké změně v oblasti péče o sexuální delikventy, neboť je pro tyto odsouzené zřízeno specializované oddělení ve věznici Kuřimi s kapacitou 30 míst. Výběr odsouzených pro výkon sexuologické léčby je realizován tak, aby sem byli přednostně zařazováni odsouzení s koncem trestu přibližně za dva roky a ti odsouzení, kteří jsou z moravského regionu, aby mohli být navázán kontakt se spádovou psychiatrickou léčebnou, kam budou případně po propuštění odsouzení přemístěni. Oddělení je zřízeno pro

odsouzené zařazené do věznice s ostrahou. Podmínkou pro zařazení do tohoto oddělení bylo samozřejmě nařízení ochranné sexuologické léčby ambulantní nebo ústavní.⁵⁰

Při nástupu do specializovaného oddělení je s vězni proveden vstupní pohovor. Příslušní odborníci se seznámí s jejich trestním spisem, nařízenou léčbou a doporučeními soudního znalce. Na speciálním oddělení je do zdravotní dokumentace sexuálního delikventa založena zvláštní karta a provedou se případně ještě některá specializovaná vyšetření ve fakultní nemocnici na psychiatrické klinice. Metodika zacházení s těmito odsouzenými ve věznici Kuřimi je založena na spojení vězeňského systému, dodržování zákonem stanovených omezení a pravidel s komunitním, léčebně-výchovným systémem. Na zacházení s odsouzenými delikventy se vedle vězeňského personálu (vychovatelé, speciální pedagog, psycholožka, sociální pracovnice, dozorcí vězeňské služby) významně podílejí dvě odborné lékařky erudované v psychiatrii a sexuologii. Nutno konstatovat, že to obě dělají bez nároku na odměnu - víceméně zadarmo! Koncept terapie či zacházení s umístěnými vězni spočívá v kombinaci psychoterapie individuální či skupinové, socioterapie zastřešené terapeutickou komunitou a medikamentózní léčbě. Terapeutický program vedle působení standardního vězeňského systému je založen na skupinové psychoterapii. Jsou sestaveny tři skupiny po 10 účastnících, které vedou psycholožka a psycholog. Jedno sezení trvá cca 90 minut a koná se dvakrát týdně.

Pro všechny druhy ochranných léčeb, tedy nejen pro ochrannou léčbu sexuologickou, platí, že by jejich součástí měla být i ergoterapie,

⁵⁰ Mezník, J. Zacházení se sexuálními delikventy ve výkonu trestu odnětí svobody ve věznici Kuřimi. České vězeňství č. 3-4/98, s. 31 an.

čili léčba prací. V případě ergoterapie se nejedná o klasické zaměstnávání odsouzených. Ergoterapií jsou myšleny jednoduché práce, kde by nebyl směrodatný výkon, ale to, aby odsouzený nějakou účelnou pracovní činností posiloval např. jemnou motoriku prstů, ale i ochotu ke spolupráci. Při práci se posiluje pozornost člověka, který musí něco vyrábět. Tyto hodnoty, které sledujeme, jsou hodnoty osobnosti, které chceme posílit. Ergoterapie by měla být provozována pokud možno v monobloku, minimálně přímo na oddělení. Předpokladem takovéto terapie jsou tedy i specializované podmínky výkonu trestu odnětí svobody, neboť součástí oddělení by měly být různé dílny.

4.1. Podmíněné propuštění

Podmíněné propuštění je definováno jako komplex mimoústavního odborně prováděného výchovného působení na pachatele s cílem zajistit jeho úplnou rehabilitaci a společenskou readaptaci.⁵¹ Tento právní institut vychází z předpokladu, že proces nápravy odsouzeného může postupovat rychleji a není tedy nutné, aby odsouzený vykonal celý uložený trest odnětí svobody.

Institut podmíněného propuštění je třeba chápat nejen jako dobrodíní pro odsouzené, ale jako významný resocializační a výchovný prostředek.⁵² Možnost podmíněného propuštění pozitivně ovlivňuje vězeňskou atmosféru, dává vězňům určitou perspektivu, může vězně stimulovat k pozitivním změnám v jeho chování, může pozitivně ovlivňovat jeho resocializaci. Proto je nutné například u výjimečných trestů, zejména u trestu na doživotí, možnost podmíněného propuštění zachovat, neboť bez naděje, že odsouzený bude jednou z výkonu trestu odnětí svobody propuštěn, dochází k velmi negativním změnám v chování a prožívání vězňů. Doživotní trest bez možnosti podmíněného propuštění je zcela v rozporu s lidskou důstojností a jde o formu krutého a nelidského trestu podobného trestu smrti.

Podmíněné propuštění je projevem uplatňování zásady

⁵¹ Rozum, J. Institut dohledu u podmíněného propuštění. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2004, URL: <http://www.ok.cz/iksp/docs/298.pdf>, s.9

⁵² Novotný, o., Dolenský, A., Jelínek, J., Vanduchová, M. Trestní právo hmotné – I. Obecná část, 4. vydání. Praha: Aspi Publishing, 2003, s. 327

postupného uvolňování režimu odsouzených podle stupně jejich nápravy.

4.1.1. Vývoj právní úpravy podmíněného propuštění v ČR

Podmíněné propuštění bylo zavedeno zákonem č. 562/1919 Sb. o podmíněném odsouzení a podmíněném propuštění s účinností od 28.10.1919. Podmíněně propustit bylo možno ty odsouzené, kterým byl uložen trest odnětí svobody přesahující jeden rok (u kratšího trestu bylo podmíněné propuštění vyloučeno) a kteří zároveň vykonali dvě třetiny uloženého trestu odnětí svobody. Odsouzeným byla ukládána zkušební doba, mohl být uložen i ochranný dozor a omezení, pokud jde o místo pobytu a způsob života. Ochranný dozor vykonával okresní soud, v jehož obvodu se podmíněně propuštěný zdržoval, a to prostřednictvím důvěrníka (ochranného dozorce), který byl povinen řídit se pokyny soudu. Pokud požívala veřejné důvěry, mohla být za ochranného dozorce ustanovena i osoba z příbuzných podmíněně propuštěného. O povolení podmíněného propuštění rozhodovala komise pro podmíněné propuštění zřízená u krajského soudu, v jehož obvodu si odsouzený trest odpykával. Pro úplnost je dlužno dodat, že úprava podmíněného propuštění mladistvých odsouzených byla odlišná.

Poté bylo podmíněné propuštění upraveno zákonem č. 86/1950 Sb. trestním zákonem a zákonem č. 87/1950 trestním řádem s účinností od 1.8.1950. O podmíněném propuštění rozhodovala komise pro podmíněné propuštění zřízená u krajského soudu a složená ze soudce jmenovaného ministrem spravedlnosti a dvou soudců z lidu. Návrh na podmíněné propuštění odsouzeného mohl podat výhradně krajský

prokurátor. Podmíněně propustit bylo možné i odsouzené, kterým byl uložen trest odnětí svobody kratší jednoho roku.

Další změny právní úpravy podmíněného propuštění byly provedeny zákonem č. 63/1956 Sb. a 64/1956 Sb. s účinností od 1.1.1957. Odchylně od předchozí právní úpravy byly stanoveny lhůty pro podmíněné propuštění u osob doživotně odsouzených. Řízení o podmíněném propuštění konal krajský soud, v jehož obvodu byl trest odnětí svobody vykonáván a návrh mohl podat prokurátor nebo náčelník vězeňského ústavu, ale i odsouzený a vyloučeno nebylo ani rozhodnutí soudu z moci úřední.⁵³

Od 1.1.1962 platí s četnými novelizacemi zákon č. 140/1961 Sb. trestní zákon a č. 141/1961 Sb. trestní řád. Podle platné právní úpravy lze odsouzeného podmíněně propustit po výkonu poloviny uloženého nebo podle rozhodnutí prezidenta republiky zmíněného trestu odnětí svobody, jestliže odsouzený ve výkonu trestu svým chováním a plněním svých povinností prokázal polepšení a může se od něho očekávat, že v budoucnu povede řádný život nebo soud přijme záruku za dovršení nápravy odsouzeného (§ 61 odst. 1 trestního zákona). O podmíněném propuštění z výkonu trestu odnětí svobody rozhoduje okresní soud, v jehož obvodu se trest odnětí svobody vykonává. Soud rozhoduje v senátu a za podmínek uvedených v § 314a trestního řádu samosoudcem ve veřejném zasedání. O návrhu na podmíněné propuštění by mělo být soudem rozhodnuto do třiceti dnů ode dne podání návrhu. Při podmíněném propuštění stanoví soud zkušební dobu na jeden rok až sedm let (§ 63 odst. 1 trestního zákona). Během

⁵³ Rozum, J. Institut dohledu u podmíněného propuštění. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2004, URL: <http://www.ok.cz/iksp/docs/298.pdf>, s. 36 an.

zkušební doby vykonává kontrolu odsouzeného ten soud, který jej z výkonu trestu odnětí svobody podmíněně propustil.

Pro pachatele trestných činů uvedených v § 62 odst. 1 trestního zákona neplatí shora uvedená podmínka spočívající ve výkonu poloviny uloženého trestu odnětí svobody. Tato kategorie odsouzených může být podmíněně propuštěna až po výkonu dvou třetin uloženého trestu odnětí svobody. Osoba odsouzená k výjimečnému trestu odnětí svobody na doživotí může být podmíněně propuštěna až po nejméně dvaceti letech výkonu tohoto trestu (§ 62 odst. 2 trestního zákona).

Pro úplnost je třeba uvést, že podmíněné propuštění mladistvých odsouzených je upraveno v ustanovení § 78 zákona č. 218/2003 Sb. o soudnictví ve věcech mládeže.

Novela trestního zákona provedená zákonem č. 265/2001 Sb. zavedla s účinností od 1.1.2002 možnost vyslovit nad podmíněně propuštěnými dohled, pro jehož výkon platí ustanovení §26a a §26b trestního zákona (§ 63 odst. 1 trestního zákona). Jedná se tedy o dohled tzv. fakultativní, neboť je na soudu, zda shledá podmínky pro uložení dohledu či nikoli.

Historickým předchůdcem podmíněného propuštění s dohledem na našem území je ochranný dozor upravený zákonem č. 562/1919 Sb. o podmíněném odsouzení a podmíněném propuštění, který byl zrušen zákonem č. 86/1950 Sb. trestním zákonem. Od 1.10.1973 do 30.6.1990 u nás existovala jediná forma postpenitenciární péče, a to ochranný dohled ve smyslu zákona č. 44/1973 Sb.⁵⁴ Ochranný dohled byl jako typ

⁵⁴ Vantuch, P. K možnostem využití podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody s dohledem. Právo a zákonnost, 1991, č. 2, s.108

ochranného opatření ukládan vedle nepodmíněných trestů odnětí svobody a redukoval se pouze na policejní dozor nad vybranými kategoriemi vězňů. Byl realizován orgány Veřejné bezpečnosti. Institut ochranného dozoru byl zrušen zákonem č. 175/1990 Sb.

Podmíněné propuštění s dohledem v sobě zahrnuje dozor a cílené výchovné působení uskutečňované školenými pracovníky. Účelem je usnadnit odsouzenému přechod z vysoce kontrolovaného ústavního prostředí do běžného života na svobodě. Tato forma podmíněného propuštění má přispět k dovršení nápravy a převýchovy odsouzeného. Lze jej chápat jako přechodné opatření mezi přísným vězeňským režimem odsouzených a svobodným – avšak - kontrolovatelným pohybem podmíněně propuštěných z výkonu trestu, a to po určité nezbytně nutnou dobu nejdéle po zkušební dobu stanovenou soudem. Výhody tohoto institutu jsou nasnadě. Podmíněně propustit s dohledem lze i ty odsouzené, u nichž k podmíněnému propuštění z výkonu trestu odnětí svobody zpravidla nedochází či dokonce vůbec nepřichází v úvahu, neboť soud neshledá podmínky uvedené v § 61 písm. a) a b) trestního zákona.

Podmíněné propuštění s dohledem je prostředkem a metodou nucené postpenitenciární péče. Není samoučelný a neměl by být pouze formální záležitostí. Dohled na podmíněně propuštěnými vykonávají úředníci Probační a mediační služby ČR. Povinnosti podmíněně propuštěného jsou taxativně uvedeny v § 26b odst. 1 trestního zákona a jejich okruh tedy nelze rozšiřovat.

V zahraničních právních systémech je institut podmíněného propuštění s dohledem označován jako *parole*. „*Parole je pečlivě vybudovaný most mezi uvězněním a návratem do společnosti. Je to*

*forma podmíněného propuštění, která určitým odsouzeným umožňuje vykonat zbytek trestu mimo věznici. Neznamená, že odsouzený je zcela svobodnou osobou bez jakéhokoli dohledu. Znamená, že odsouzenému je dána příležitost, aby za asistence dohledového úředníka osvědčil svoji schopnost stát se řádným a platným členem společnosti. Paroli uděluje parolová rada nebo jiná k tomu oprávněná osoba“.*⁵⁵

4.1.2. Podmíněné propuštění s dohledem v zahraničí

Ve **Velké Británii** byla parole zavedena v roce 1967. Je udělována formou jedinečného privilegia vedením věznice nebo parolovou radou. Udělení parole je možné po vykonání poloviny trestu odnětí svobody a spočívá v povinném dohledu probačních úředníků nad propuštěným delikventem. Odsouzení, kterým byla udělena parole, jsou podmíněčně propuštěni a během tzv. licenčního období, kdy jsou pod stálou hrozbou opětovného uvěznění, jsou plně odpovědní za plnění příkazů soudí či administrativních rozhodnutí parolového oddělení ministerstva vnitra (Home Office).

Mezi kritéria pro udělení či neudělení parole patří povaha trestného činu, kriminální kariéra odsouzeného, chování ve věznici v průběhu výkonu trestu, zdravotní stav odsouzeného, rodinné, sociální zázemí odsouzeného a pravděpodobná reakce na dohled.

Formy parole se odlišují v závislosti na délce uloženého trestu odnětí svobody. U trestů odnětí svobody nepřesahujících dvanáct měsíců je parole udělována automaticky a bez podmínek po šesti

⁵⁵ Michl, O. Parole? To je přece čestné slovo. Praha: Příloha časopisu České vězeňství č.5 a 6/1996, 1997, s. 6

měsících výkonu trestu odnětí svobody. U trestů odnětí svobody přesahujících jeden rok a nepřevyšujících čtyři roky je parole udělována rovněž automaticky, ale již s určitými podmínkami. Odsouzený k trestu odnětí svobody převyšující čtyři roky může být po výkonu poloviny trestu navržen k podmíněnému propuštění a po výkonu dvou třetin trestu propuštěn.

Odsouzený, jemuž má být udělena parole, musí být seznámen se svými povinnostmi a musí souhlasit s dohledem probačního úředníka.

Orgánem odpovědným za udělování parole odsouzeným, jejichž délka trestu přesahuje čtyři roky je parolová rada, která zároveň dohlíží na dodržování podmínek licence odsouzenými. Je tvořena čtyřmi členy jmenovanými ministrem spravedlnosti zaměstnanými v tomto orgánu na plný úvazek ve složení soudce, psychiatr, jedna osoba napojená na ministerstvo vnitra mající znalosti a zkušenosti s péčí o propuštěné vězně, jedna osoba napojená na ministerstvo vnitra zpracovávající zprávy o příčinách trestné činnosti a o zacházení s delikventy.

Ve **Skotsku** byla parole zavedena v roce 1968. I zde o udělení parole rozhoduje parolová rada. Jedná se o poradní těleso s odpovědností předkládat státnímu sekretáři pro Skotsko doporučení týkající se předčasného propuštění odsouzených k trestu odnětí svobody, kteří již nejsou hrozbou pro společnost. Mezi její další funkce patří udělování a odebrání licence, změna podmínek licence a další aktivity. Je tvořena šestnácti členy ve složení téměř identickém jako stejný orgán ve Velké Británii. Institut parole je využitelný u odsouzených k trestům odnětí svobody převyšujícím čtyři roky a nepřevyšujícím deset let.

Parole jakožto podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody za dohledu probačního úředníka je v **Irsku** využívána od roku 1960. Tamní právní systém umožňuje různé formy tohoto institutu od několika hodin až po celý zbytek trestu. Každá osoba, která se ve lhůtě podmíněného propuštění chová nezákonně (tj. v rozporu s udělenou licenci), může být odsouzena k trestu odnětí svobody až na šest měsíců.

Předčasné propuštění odsouzených k trestu převyšujícímu sedm let provádí Skupina pro revidování trestů zřízená Ministrem spravedlnosti (členem je penzionovaný soudce, zástupce soudního lékařství, vyšší úředník probační služby, osoba z oboru postpenitenciární péče, vyšší úředník ministerstva spravedlnosti a osoby reprezentující zájmy veřejnosti a specialistů).

Za zmínku stojí skutečnost, že probační úředníci jsou odsouzeným přidělováni již v průběhu výkonu trestu odnětí svobody.

I v Austrálii ve státě **Queensland** je parolí označováno podmíněné propuštění vězně z věznice za současného uložení dohledu. Vězeň, který odpykal nejméně polovinu trestu odnětí svobody, ke kterému byl odsouzen, může požádat Radu nápravných opatření o udělení parole.

Na odsouzeného je vypracován plán, který individuálně vyhodnotí rizika a potřeby odsouzeného s přihlédnutím k problémovým oblastem a zdůrazněním pozitivních rysů. Ve státě Queensland se užívá stupňované propuštění z věznice (tzn. nejprve může odsouzený opustit věznici s eskortou, poté bez eskorty, následně je odsouzenému umožněno prodloužené opuštění věznice, dále pak propuštění za

účelem práce, domácí vězení (max. po dobu čtyř měsíců), podmíněné propuštění na paroli a konečně definitivní propuštění.

V **Kanadě** byla parole zavedena roku 1959 a orgánem oprávněným k udělení parole je Národní parolová rada. V Kanadě je situace poněkud komplikována tím, že zde existují dva vězeňské systémy, a to provinční (v rámci kterého se realizují tresty nepřevyšující dva roky) a federální systém (pro výkon ostatních trestů odnětí svobody).

Podmíněné propuštění může mít podobu dočasného propuštění s eskortou, propuštění za účelem práce, dočasné propuštění bez eskorty, denní parole (odsouzený se musí vrátit na noc do věznice – využitelné šest měsíců pře udělením parole), plná parole (po výkonu jedné třetiny uloženého trestu odnětí svobody nebo po sedmi letech výkonu trestu – podle toho, co je pro odsouzeného výhodnější) a konečně tzv. statutární propuštění (ke kterému dochází automaticky po výkonu dvou třetin trestu).

USA mají právní systém ještě daleko komplikovanější než v Kanadě. Například polovina států USA používá rozsudky s pevnou délkou trestů odnětí svobody a polovina států v rozsudku neuvádí konkrétní délku trestu.

Tradiční institut parole byl v roce 1987 zrušen a místo něho bylo zavedeno propuštění s dohledem, které může být součástí trestu již v okamžiku vynesení rozsudku. Propuštění s dohledem je dodatečnou sankcí k trestu odnětí svobody (tj. nenahrazuje žádnou jeho část).

V **Německu** je předčasné propuštění z výkonu trestu na paroli možné po výkonu dvou třetin trestu a po vyhodnocení tzv. sociální

prognózy, jejímž smyslem je pokud možno co nejpřesněji popsat zázemí odsouzeného. Odsouzený musí s parolí souhlasit. Soud na základě vlastní úvahy může odsouzenému stanovit zvláštní podmínky, které je odsouzený po dobu dvou až pěti let povinen dodržovat.

Dohled nad odsouzenými vykonávají probační úředníci (pomáhají se zajištěním ubytování, zaměstnání, nabízí pomoc při řešení finančních závazků odsouzených a při jednání s úřady).

Dánsko využívá parolí od roku 1933. O paroli je možné rozhodnout po výkonu dvou třetin trestu, kdy dohled nad odsouzeným trvá minimálně dva měsíce. U trestů nepřevyšujících osm let mohou paroli udělit ředitelé věznic. V ostatních případech rozhoduje ministerstvo spravedlnosti na doporučení věznice.

Ve **Finsku** je podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody možné od roku 1890. Od roku 1930 je spojeno s dohledem, který ale není povinný. O dohledu rozhoduje vězeňská rada. Mladiství mohou být podmíněné propuštěni po výkonu jedné třetiny trestu, prvotrestaní po výkonu jedné poloviny a ostatní odsouzení po výkonu dvou třetin trestu odnětí svobody. Smyslem podmíněného propuštění s dohledem je intenzivní kontakt mezi odsouzenými a dohledovým úředníkem.

4.1.2.1. Podmíněné propuštění u doživotních trestů

Podmíněné propuštění s dohledem se odlišuje u trestů odnětí svobody uložených na doživotí. V České republice zatím relevantní zkušenosti s podmíněným propuštěním u doživotně odsouzených nejsou, protože ve své podstatě přichází – s ohledem na podmínku

výkonu nejméně dvaceti let uloženého trestu odnětí svobody na doživotí - v úvahu až v roce 2010. Doživotní trest odnětí svobody nahradil trest smrti v roce 1990. Jako příklad úpravy podmíněného propuštění s dohledem nám může posloužit úprava tohoto institutu v právním systému Velké Británie.

Ve Velké Británii jsou ukládány tři druhy trestů odnětí svobody na doživotí, a to jednak trest mandatorní (tj. povinný trest na doživotí – ukládaný pachatelům trestného činu vraždy starším 21 let), jednak doživotní trest s úvahou pro pachatele nebezpečných trestných činů nesouvisejících s usmrcením člověka (např. za trestný čin znásilnění, zhářství) a konečně doživotní trest s úvahou pro pachatele trestných činů souvisejících s usmrcením člověka.

Podmíněné propuštění s dohledem u takovýchto případů může nařídít pouze ministr vnitra (u mandatorního trestu musí mít ještě doporučení parolové rady a po konzultacích s předsedou nejvyššího soudu a trestním soudcem). Při uložení trestu je stanoven soudcem tzv. tarif, tj. doba trestu odnětí svobody, kterou musí odsouzený v každém případě vykonat.

V období před propuštěním trvajícím šest až devět měsíců je odsouzený ubytován v tzv. PRES hostelu. Předpokládá se, že si odsouzený nalezne zaměstnání a bude se podřizovat přísným pravidlům hostelu. Pokud vše probíhá v pořádku, je možno udělit odsouzenému krátkodobé přerušení trestu s opuštěním hostelu.

Členy komise pro mandatorní doživotní tresty (vyhotovující doporučení pro ministra vnitra) jsou soudce, psychiatr a probační úředník. Komise pro doživotní tresty s úvahou je jmenována parolovou

radou. Má tři členy a jejím předsedou je soudce, psychiatr (příp. psycholog či probační úředník) a právník (příp. kriminolog nebo probační úředník).

Podmíněně propuštěný obdrží licenci, kterou je povinen dodržovat. K této licenci mohou být dodatečně stanoveny rozšiřující podmínky. Po samotném podmíněném propuštění se stanoví tzv. dohledový plán identifikující mandantovy motivační prvky vedoucí k páčání trestné činnosti, jeho problémy a potřeby, stupeň a rizika recidivy. V tomto plánu je třeba rovněž specifikovat objem činností vedoucích k uvědomění si dopadu trestného činu na oběti, společnost a samotného mandanta, specifikovat žádoucí výstupy dohledu, specifikovat individuální rehabilitační program, vypracovat rozvrh osobních kontaktů s mandantem a konečně specifikovat časový harmonogram pro dosažení jednotlivých cílů. Každé tři měsíce je prováděna revize dohledového plánu. Kontakt odsouzeného s probačním úředníkem probíhá první měsíc dohledu jednou za týden, poté se frekvence snižuje.

Po podmíněném propuštění je odsouzený kontaktován ještě týž den probačním úředníkem. Probační úředník potvrdí odsouzenému podmínky licence, seznámí mandanta písemnou formou se vším, co se od něj čekává, předá mandantovi kopii instrukcí popisujících standardy požadovaného chování a seznámí mandanta s postupem v případě stížnosti na zacházení v průběhu dohledu. Další schůzka by měla proběhnout do 5 dnů (zejména za účelem ověření adresy udané odsouzeným) a do deseti od této schůzky by měla proběhnout další, a to za účelem kompletace dohledového plánu. V případě, že jsou odsouzeným porušeny podmínky licence, tato může být odebrána a

odsouzený bude muset vykonat zbytek trestu, ze kterého byl podmíněně propuštěn.⁵⁶

4.1.3. Podmíněné propuštění de lege ferenda

Za účelem snižování počtu uvězněných osob by stálo za úvahu popřemýšlet nad změnou podmínek pro podmíněné propuštění. Změna zákonné úpravy by mohla spočívat například v tom, že by na podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody měl odsouzený nárok, jestliže by byly splněny stanovené podmínky a soud by o tomto nároku obligatorně rozhodoval tak, aby vzápětí po vykonání poloviny uloženého (nebo zmírněného) trestu byl odsouzený z vězení propuštěn. Splnění stanovených podmínek by hodnotila určitá „mezirezortní“ komise zaštiťovaná Probační a mediační službou (jejímž členem by byl i psychiatr), která by předkládala své stanovisko příslušnému soudu. O takovéto variantě podmíněného propuštění by bylo možno uvažovat pro kategorie krátkodobých trestů odnětí svobody, příp. pro pachatele nedbalostních trestných činů či pro prvostrestané pachatele, kteří se dopustili méně závažné trestné činnosti.

U recidivistů a odsouzených vykonávajících dlouhodobé tresty odnětí svobody by však bylo vhodnější uvažovat o **obligatorním** ukládání **dohledu** při podmíněném propuštění. Odsouzení, kteří vykonávají trest odnětí svobody již poněkolkáté, jsou dokladem toho, že resocializace těchto osob se nezdařila. Takovýmto osobám je třeba při znovuzacheňování do společnosti pomoci. To platí i pro odsouzené, kteří jsou propouštěni z déletrvajícího trestu odnětí svobody, neboť

⁵⁶ Michl, O. Parole? To je přece čestné slovo. Praha: Příloha časopisu České vězeňství č.5 a 6/1996, 1997

zejména tato kategorie odsouzených potřebuje pomoci v orientaci „na svobodě“ a ve zvládnání kritického období po propuštění.

V souvislosti s motivací by bylo vhodné podmínit uložení dohledu při podmíněném propuštění souhlasem odsouzeného, neboť již v okamžiku rozhodování soudu by byl zřejmý postoj odsouzeného k dohledu, kterému by měl být v rámci zkušební doby podroben. Nebylo by tedy kladně rozhodováno o podmíněném propuštění v případech, kdy se odsouzený k dohledu od počátku staví odmítavě, čímž by na straně Probační a mediační služby zůstávaly volné kapacity pro ty odsouzené, kteří ke svým povinnostem vyplývajícím z uloženého dohledu přistupují aktivněji a zodpovědněji.

Režim dohledu při podmíněném propuštění by se měl lišit od toho, který je ukládán v rámci podmíněného odsouzení. Odsouzení, kteří již byli ve výkonu trestu odnětí svobody jsou zatvrzelejšími klienty, než odsouzení, kteří doposud ve výkonu trestu nebyli. Rovněž motivace obou kategorií odsouzených pro řádné plnění povinností v rámci uloženého dohledu je jiná. Podmíněně odsouzeným zůstalo zachováno rodinné, sociální zázemí, zaměstnání a o to vše, by mohli přijít v případě, že by podmínky stanovené soudem v rámci podmíněného odsouzení neplnili a dohledu se vyhýbali. U podmíněně propuštěných však většinou ono rodinné zázemí již chybí a zaměstnání si podmíněně propuštěný teprve hledá. Posléze zmiňovaný odsouzený v podstatě nemá co ztratit, pokud nebude plnit podmínky stanovené v ustanovení § 26b trestního zákona. Nelze pominout ani projevy tzv. prizonizace osob, které již ve výkonu trestu byly.

Obsahová náplň dohledu by měla být jednak dostatečně určité specifikována soudem při rozhodování o podmíněném propuštění a

jednak by měla být přizpůsobena úředníkem Probační a mediační služby podmíněně propuštěnému tak, aby vyhovovala jeho potřebám (potřebám v oblasti bydlení, zaměstnání, řešení drogové či jiné závislosti, zadluženosti atd.).

V současné době není v praxi soudy dostatečně využívána možnost uložit při podmíněném propuštění odsouzenému přiměřené povinnosti a omezení uvedené v § 26 odst. 4 trestního zákona. Důvodem, proč se tak neděje, je zřejmě nedostatek zařízení, která by prováděla programy sociálního výcviku a převýchovy (§ 26 odst. 4 písm. b) trestního zákona) či programy psychologického poradenství (§ 26 odst. 4 písm. d) trestního zákona) a pokud již taková zařízení existují, soudy o nich nevědí. Praxe by tedy jistě uvítala jednak vypracování seznamu zařízení, ve kterých je možné povinnosti podle ustanovení § 26 trestního zákona vykonat, který by vedlo ministerstvo spravedlnosti a jednak zavedení akreditací, které by byly zárukou kvality a profesionality těchto zařízení.

V platné právní úpravě chybí dále možnost přizpůsobit trvání dohledu bez vazby na zkušební dobu konkrétní situaci a potřebám klienta. Po určité době se totiž dohled stává formální, přesahuje dobu intenzivní terapeutické práce a ve svém důsledku ztěžuje možnost začít vést normální život. Není tedy nutné, aby dohled byl časově svázan se zkušební dobou. V současné době není - ke škodě věci - rovněž možné dodatečně stanovit dohled či zkrátit nebo prodloužit zkušební dobu u podmíněného propuštění.

Samotné podmíněné propuštění by bylo vhodné více kategorizovat. Mohlo by jít nejen o dosavadní podmíněné propuštění po vykonání jedné poloviny (resp. dvou třetin) trestu, ale např. i o různé formy

přechodného propuštění v různých fázích výkonu trestu odnětí svobody. Toto přechodné propuštění by kromě dohledu mohlo kombinovat umístění ve věznici s pobytem na svobodě z kvalifikovaných důvodů (péče odsouzeného o rodinné příslušníky, účast odsouzeného na rekvalifikačních kurzech, studiu, odvykací léčbě atd.) V úvahu by přicházela i tzv. denní parole, kdy se odsouzený vrací na noc do věznice a během dne je mu umožněno vykonávat pracovní činnost na svobodě. O takových formách „dočasného“ propuštění by mohl rozhodovat ředitel věznice na základě doporučení příslušných odborníků pracujících s odsouzeným.

Dohled nad podmíněně propuštěnými by měl i nadále zůstat v kompetenci úředníků Probační a mediační služby. Ideální by bylo posílení jednotlivých středisek Probační a mediační služby ČR působících u soudů, v jejichž obvodu se nachází věznice, o úředníky, kteří by byli přímo specializováni na práci s podmíněně propuštěnými odsouzenými. Nabízí se i uplatnění pro různá občanská sdružení či jiné subjekty, které by pro odsouzené zajišťovaly speciálně koncipované resocializační programy, které by probíhaly za součinnosti s příslušným probačním úředníkem.

4.2. Resocializace a postpenitenciární péče

Úspěšnost života po propuštění závisí nejen na osobnostních předpokladech odsouzeného, ochotě spolupracovat na změně svého chování, na kvalitě a podmínkách této spolupráce, na udržení si pozitivní vazby na funkční rodinu nezasažené delikventním chováním

jiných jejich členů, ale i na obsahu programů zacházení, promyšlenosti a postupnosti jejich realizace, včetně přípravy na propuštění. U resocializace v nejširším slova smyslu se na chvíli zastavme.

Účelem výkonu trestu odnětí svobody je zjednodušeně řečeno resocializace odsouzeného a jeho snadná reintegrace do společnosti. *Resocializaci chápeme jako korektivní nebo druhotnou socializaci osob, u nichž proces socializace v dřívějších vývojových etapách neproběhl úspěšně buď proto, že se v něm vyskytly různé jednotlivé nedostatky a nepříznivé podmínky nebo proto, že tyto osoby byly „socializovány v antisociálním smyslu, tj. zapojeny do systému hodnot a norem rozporných s morálními hodnotami a zákonnými normami.*⁵⁷

Při resocializaci odsouzených se užívají *obecné metody*, tj. metody stanovené zákonem, předpisy, rozkazy a podobnými normami a *speciální metody*, tj. metody psychologické, sociální, pedagogické a psychiatrické. Dlužno dodat, že obecné metody docilují úpravy chování pouze ve věznicích, nelze jimi dosáhnout trvalé změny chování na sociálně žádoucí. Speciální metody si naopak kladou za cíl působit trvalé změny chování na žádoucí vzhledem k individuálním problémům vězně. Vnější vyjádřením procesu resocializace jsou programy zacházení, jimž byl věnován prostor na jiném místě této práce, proto se resocializací ve výkonu trestu odnětí svobody již dále zabývat nebudeme.

Resocializace není proces, který by byl ve všech případech dovršen samotným ukončením výkonu trestu odnětí svobody pomocí programu zacházení, ale v řadě případů lze resocializaci dovést až v podmínkách

⁵⁷ Čepelák, J.: Penitenciární psychologie. 1. díl. Praha, 1982, s. 2

občanského života, a to na základě dobře fungující a profesionálně realizované postpenitenciární činnosti. Postpenitenciární péčí rozumíme zacházení s odsouzenými propuštěnými z výkonu trestu odnětí svobody. Tento úsek péče o odsouzené je nesmírně důležitý, neboť pro většinu propuštěných odsouzených je návrat z výkonu trestu odnětí svobody velmi obtížný. U některých z nich se dokonce objeví tzv. šok ze svobody. Ze dne na den se z velmi přísného režimu dostanou mimo zdi věznice, kde nemají zajištěné ubytování, pracovní zařazení a nemusí mít rovněž ani finanční prostředky na stravu a ostatní základní potřeby. *„Hlavní příčiny opětovného selhání odsouzených propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody netvoří jen činitele vztahující se k závažnosti poruchy osobnosti, ale zvláště příčiny sociální oblasti, do které se odsouzený po propuštění vrací“ (dlouholetý psycholog Věznice Valdice).* Nemá-li odsouzený vytvořeny optimální podmínky pro znovuzачlenění do společnosti v podobě aktivní postpenitenciární péče, dochází velmi snadno k recidivě.

Mezi překážky bránící resocializaci odsouzených patří neúspěch při hledání zaměstnání (ať již z důvodu obecně vysoké nezaměstnanosti v příslušném regionu či z důvodu špatných pracovních návyků propuštěného), návrat do závadného prostředí, neochota změnit styl života, ztráta bydliště, rodinného a sociálního zázemí, neexistence sociálních a resocializačních programů a v neposlední řadě i finanční problémy.

V rámci postpenitenciární péče hraje důležitou roli rodina, pokud se však během výkonu trestu odnětí svobody nerozpadla a dále činnost sociálních kurátorů, různých nevládních a charitativních organizací, které mohou adaptaci ve společnosti usnadnit. Již ve výkonu trestu odnětí svobody jsou osoby před svým propuštěním informovány

sociálním pracovníkem věznice o možnosti kontaktovat sociálního kurátora. Sociální kurátor pro dospělé je specializovaný pracovník státní správy, který poskytuje sociální, právní a psychickou pomoc společensky nepřizpůsobeným občanům (poskytuje pomoc při řešení nejaktuálnějších problémů, které nastaly v souvislosti s propuštěním z výkonu trestu, řeší pro klienta náročné životní situace – bytovou situaci, kontakty s úřadem práce, jedná s orgány obcí a zdravotnickými a ostatními institucemi, navrhuje klientům poskytnutí peněžité či věcné dávky, poskytuje klientovi psychosociální podporu, pomáhá vyjednávat).

V praxi je bohužel kontinuální sociální práce, jejímž cílem by mělo být řešení problémů s dostatečným předstihem před propuštěním z věznice, ze strany obecních či městských úřadů prováděna pouze formálně. Návštěvy sociálních kurátorů ve věznicích jsou ojedinělé. Sociální kurátor není v současné době začleněn do programu přípravy odsouzených na propuštění z výkonu trestu odnětí svobody.

V minulosti se objevovaly otázky, na jaké bázi postpenitenciární péči vystavět; dobrovolnosti či povinnosti? V současné době je kontakt osoby propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody se sociálním kurátorem zcela dobrovolný, což s v praxi ne zcela osvědčilo, protože mnohé osoby sociálního kurátora nenavštíví, i když by to vzhledem k řešení jejich situace bylo velice vhodné a potřebné. Protože není uzákoněna pracovní povinnost, záleží rovněž na osobě propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody, zda se nahlásí na úřadu práce či nikoli. V případě, že propuštěný není zaevidován na úřadu práce, ztrácí nárok na peněžité dávky vyplácené přímo sociálním kurátorem a doplňkovou péčí odboru sociálních věcí příslušného úřadu.

Závažným problémem se v praxi dále jeví nedostatek ubytovacích zařízení, azylových domů a domů „na půli cesty“. Narůstá počet lidí s fiktivním bydlištěm a vystěhovaných osob a obec jen výjimečně zajišťuje možnost náhradního a okamžitého ubytování. Absentuje rovněž bezplatné právní poradenství pro klienty kurátorů. Kurátor pak supluje práci právníka, ale mnohdy i psychologa a psychoterapeuta.

Závěr

Řečeno bylo mnohé, proto je na místě učinit stručné shrnutí oněch aspektů výkonu trestu odnětí svobody, které volají podle mého soudu po změně a snad navrhnout i nějaké řešení. Pokud mám na tomto místě učinit nějaký seriózní výstup toho, k čemu jsem při zpracování vybrané problematiky dospěla, musím jedním dechem zároveň dodat, že nebylo ambicí této práce zaměřit se na všechny aspekty trestu odnětí svobody, neboť to by zásadním způsobem přesáhlo rámec této práce. Avizované shrnutí se tedy bude týkat pouze těch aspektů výkonu trestu odnětí svobody, na něž jsem zaměřila svou pozornost a toho, co nebylo řečeno v předchozích kapitolách.

Česká republika bohužel patří v Evropě mezi země s nejvyšším početním indexem vězňených osob. Výsledky této přísné trestní politiky se bohužel neodráží ve vyšší účinnosti trestání promítající se například do snížení recidivy, jak by veřejnost očekávala. Okamžité vyřešení nejpalčivějších problémů vězeňství (přeplněnost věznic*, zaměstnávání odsouzených, rekonstrukce věznic** a výstavba nových, zvýšení počtu odborných výchovných pracovníků) by vyžadovalo 9 miliard ze státního rozpočtu. Je to tedy drahé řešení.

* V důsledku přeplněnosti věznic není splněna u dvou třetin vězňů ubytovací norma požadující 4 m² na jednoho vězně. Na většinu odsouzených tak připadají necelé 2 m². V důsledku toho dochází k vyčleňování prostor původně určených k zájmovým aktivitám pro ubytování dalších vězňů!

** Ačkoli se odborná veřejnost shoduje, že pro práci s vězněm je ideální celový systém, ve většině věznic v ČR přetrvává vinou dědictví minulosti kolektivní způsob ubytování. Za této situace se velmi obtížně eliminuje vzájemný negativní vliv mezi vězni. (Tzv. druhý život je jev vlastní všem vězeňským zařízením. V podmínkách

českého vězeňství je navíc umocněn organizací ubytování ve velkých skupinách. Při tomto uspořádání lze jen stěží kontrolovat bujení nočního života vězňů, kdy se vězňice po uzavření katrů stává královstvím s vlastními pravidly a vlastním pojetím spravedlnosti.) Hromadné ubytování vězňů je významným činitelem limitujícím úsilí vězeňské služby o naplnění účelu trestu odnětí svobody. Přechodem na celový systém by také byly odstraněny nejzávažnější konflikty mezi vězni.

Poměrně rychle může vypomoci moderní pojetí trestní politiky spočívající ve vytvoření tzv. restorativní justice* využívající v mnohem větší míře alternativní tresty. K pojetí a názoru na trestání pachatelů vlastní restorativní justici by měla dojít i veřejnost, a to nejenom z toho důvodu, že daňové poplatníky stojí jeden uvězněný pachatel 600 – 1.200,- Kč denně (kdežto alternativní tresty jsou až dvanáctkrát levnější). K tomuto faktu se připojuje ještě nebezpečí prizonizace, kdy se relativně málo narušení jedinci během výkonu trestu odnětí svobody „infikují“ a stávají se z nich potenciální recidivující pachatelé trestné činnosti.

Restorativní justice vychází z těchto principů:

- zločin nemá být považován za porušení společenského pořádku, ani za překročení abstraktních právně morálních pravidel, ale má být chápán především jako škoda, která byla způsobena oběti a jako hrozba pro bezpečnost společnosti,
- reakce na zločin má přispět ke snížení (odstranění) této škody a hrozby,
- pachatel se má aktivně účastnit náhrady způsobené škody (na odstranění škodlivých následků trestného činu) a mají mu přitom být zachována všechna práva jako ostatním občanům,
- hlavním účelem společenské reakce na spáchaný čin nemá být potrestání pachatele, ani jeho převýchova nebo odstrašení, ale vytvoření podmínek, aby mohly být odstraněny následky trestné činnosti,
- jestliže pachatel nehodlá participovat na tomto odstranění následků (na náhradě škody), je k tomu donucen soudem,

Závěr

- škodu způsobenou oběti je třeba chápat široce, jde o újmu materiální, fyzickou, psychickou, ztrátu společenského postavení, narušení sociálních vazeb, osobního a rodinného života,
- státní orgány se mají v systému restorativní justice angažovat pouze tehdy, jestliže čistě vyjednávací postup mezi pachatelem a obětí nevede k cíli nebo jestliže spáchaný trestný čin je takového druhu, že klasický trestní proces je nezbytný,
- oběť trestného činu nemůže být nucena k vyjednávání s pachatelem o způsobu a rozsahu kompenzace za způsobenou škodu.

Do roku 2015 by mělo dojít k zjednodušení struktury vězeňských zařízení tak, že by nadále existovaly pouze tři typy věznic, a to věznice pro výkon trestu odnětí svobody s dozorem, věznice pro výkon trestu odnětí svobody s ostrahou a vazební věznice. S tímto záměrem, který hodlá prosadit Vězeňská služba ČR, lze jenom souhlasit. S ohledem na to, že většina věznic v České republice má multikategoriální charakter, je v rámci jednotlivých věznic uplatňováno současně několik režimů pro odsouzené. S tím samozřejmě souvisí i rozdíly ve stavebním a architektonickém uspořádání věznic a rozdíly v bezpečnostních systémech. Zjednodušení ve výše uvedeném smyslu by mohlo být pro české vězeňství pouze přínosem. Nelze totiž pominout ani to, že takovéto multikategoriální věznice jsou v současné době vybaveny personálem, který není specializován na jednotlivé typy věznic a zjednodušeně řečeno jde o personál „společný“ pro celou věznici.

Určité náměty de lege ferenda ohledně zaměstnávání odsouzených, programů zacházení, zacházení se specifickými skupinami odsouzených, či náměty ohledně výkonu krátkodobých a dlouhodobých trestů odnětí svobody byly uvedeny již v jednotlivých kapitolách, které se těmito tématům věnovaly. Na tomto místě tedy odkazují na závěry tam uvedené.

Čemu však nebyla věnována pozornost byla klasifikace odsouzených. V současné době jsou užívány pojmy vnitřní a vnější diferenciaci. Vnější diferenciaci realizují soudy zařazováním odsouzených v odsuzujícím rozsudku do jednoho ze čtyř typů věznic. Vnitřní diferenciaci provádí sama vězeňská služba, a to na základě komplexních zpráv o odsouzeném. Již v roce 1991 JUDr. Karabec s PhDr. Netíkem uvádí: „*Dosavadní rozhodování soudů o způsobu zacházení (tzv. vnější diferenciaci odsouzených do /tehdy/ tří nápravně výchovných skupin) lze považovat za moment, který podstatnou měrou snižuje účinnost snah o změnu chování odsouzených a v podstatě znemožňuje ochranu společnosti.*“⁵⁸ Nezbyvá zřejmě než jim dát v roce 2006 za pravdu. Systém zařazování odsouzených do jednotlivých skupin vnější diferenciaci podle trestněprávních kritérií je, zdá se, překonán. V zemích s vyspělými penologickými systémy není již uplatňován. Kritériem úspěšné klasifikace odsouzených by mělo být **hodnocení rizik a potřeb**. Je tedy třeba komplexně přezkoumat minulost odsouzeného personálem se specifickými znalostmi, kvalifikací a zkušeností, a to opakovaně v průběhu výkonu trestu odnětí svobody. Tímto způsobem zařazování odsouzených ke způsobu výkonu trestu odnětí svobody bude učiněno zadost i smýšlení Evropského soudu pro lidská práva, který opakovaně judikoval, že nebezpečnost není ani nezbytným, ani trvalým rysem pachatele trestné činnosti.

Velké rezervy českého vězeňství zůstávají ve výkonu trestu odnětí svobody na místní úrovni. Bohužel zatím nejsou důsledně využívána všechna ustanovení zákona o výkonu trestu odnětí svobody, zejména

⁵⁸ Karabec, Z., Netík, K. Vězeňství a zacházení s odsouzenými a obviněnými – některé nové přístupy v České republice. Československá kriminalistika, č. 4/1991, s. 293

tedy ta, která upravují výkon trestu odnětí svobody ve věznicích pro místní výkon trestu. Věznici pro místní výkon trestu může být pouze věznice s dohledem nebo dozorem, výjimečně též s ostrahou. Věznici z hlediska finančního zajišťuje obec a vytváří potřebné stavebně technické podmínky pro výkon účinného střežení věznice. Na provoz věznice poskytuje stát obci dotace. V závislosti na kapacitě věznice pro místní výkon trestu se odsouzený k výkonu trestu umístí do takové věznice, která je v místě jeho bydliště nebo v jeho blízkosti. Během výkonu trestu ve věznici pro místní výkon trestu jsou odsouzení povinni vykonávat práce ve prospěch obce za podmínek, za nichž věznice zajišťují zaměstnávání odsouzených. Nemůže-li obec po přechodnou dobu tyto práce zajistit, věznice pro místní výkon trestu může zaměstnávání odsouzených zajistit smluvně i s jinými subjekty. Odsouzenému, který řádně plní své povinnosti, může ředitel věznice pro místní výkon trestu odnětí svobody přerušit výkon trestu na dny pracovního klidu. To je velmi pozitivní moment výkonu zejména u krátkodobých trestů odnětí svobody. Odsouzeným je umožněno být v kontaktu se svojí rodinou a řešit s ní v podstatě běžné problémy. Nedojde tedy ke zprětrhání pozitivních sociálních vazeb, což odsouzenému umožní snazší reintegraci do společnosti. Zároveň tento způsob výkonu trestu umožňuje i to, že odsouzený může docházet do svého původního zaměstnání z „občanského“ života. Takováto věznice bohužel do současné doby nebyla zřízena a pomineme-li finanční otázky vybudování takové věznice, je to především nezájem obcí o „zajišťování“ výkonu trestu odnětí svobody.

Odsud je jen krůček k privatizaci věznic. „Soukromou věznicí“ rozumíme takové zařízení, kde si stát ponechal základní odpovědnost za samotný akt odnětí svobody a zprošťuje se většiny závazků, které vyplývají ze služeb spojených s výkonem trestu (např. zdravotní péče,

stravování, ubytování, vzdělávání a zaměstnávání). Zkušenosti s privátními věznicemi (např. v Británii, Francii, Švýcarsku) nejsou jednoznačné. Jistě jsou takovéto věznice méně nákladné a z hlediska daňových poplatníků proto výhodné. Kritici privatizace věznic však poukazují na skutečnost, že stát se takto vlastně zříká výkonu spravedlnosti, což je tradiční atribut svrchovanosti státní moci. Rovněž reálný vliv státu na dodržování podmínek takového výkonu trestu může být problematický. I zákon č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody prakticky umožňuje (§ 13), aby v České republice byl trest odnětí svobody vykonáván v jiném objektu, než který je ve správě vězeňské služby. Vlastník soukromého objektu, ve kterém by byla věznice zřízena, by spravoval a provozoval tento objekt na základě smlouvy uzavřené s vězeňskou službou, která by odpovídala za střežení, zacházení s odsouzenými a za dodržování zákonných podmínek trestu.⁵⁹ Zákon však neumožňuje, aby některé činnosti v rámci zajišťování výkonu trestu odnětí svobody (zejména tedy ty, které zákon svěřuje Vězeňské službě ČR) byly svěřeny soukromému partnerovi. V našich podmínkách je uvažováno o tzv. francouzském modelu soukromé věznice, ve které by stát participoval pouze zaměstnáváním dozorců. První „soukromá“ věznice by měla do dvou let vzniknout v Rapoticích u Brna. Tuto věznici s kapacitou 500 míst vybuduje soukromá firma ze svých peněz (doposud takový investor není vybrán) a tato ji bude dalších 27 let udržovat a spravovat. Stát jí za to bude platit jakýsi nájem a bude dodávat a zajišťovat ostrahu. V této věznici by mělo být zajištěno 6 m² ubytovací plochy na osobu, místnosti s WC a umyvadlem, zdravotnické zařízení a výrobní haly s kapacitou pro zaměstnávání 60% odsouzených. Ve větším měřítku se v současné době v České republice s privatizací věznic nepočítá. Do

⁵⁹ Karabec, Z., Účel trestání. Kriminální č. 2/2000, URL:http://www.mvcr.cz/casopisy/kriminalistika/2000/00_02/karabec.html

budoucná se však zřejmě nelze ubránit tzv. outsourcingu, kdy některé činnosti vězeňské služby budou smluvně převedeny na jiný subjekt a personál věznic tedy bude moci být koncentrován přímo do samotného výkonu trestu odnětí svobody.

Je mnoho dalších otázek týkajících se výkonu trestu odnětí svobody a vězeňství jako takového, které jsou hodny naší pozornosti a kterým jsem se v této práci nevěnovala vůbec anebo pouze okrajově. V této práci nebyla například zmíněna problematika drog ve výkonu trestu odnětí svobody. A že je to téma aktuální, je patrné z kvantitativního zachycení uživatelů drog ve výkonu trestu. Ve výkonu trestu odnětí svobody je ve vězeňské populaci mnohonásobně víc uživatelů drog než v běžné populaci. Základem protidrogových opatření by měla být zejména opatření k minimalizaci nabídky a mezi doprovodná opatření by měly být zařazeny preventivní a léčebné přístupy jako činnost protidrogových poraden, bezdrogových zón a specializovaných oddělení pro léčbu drogově závislých.

Dalším námětem k zamyšlení může být například rozsah práv a povinností odsouzených, který je podle současné právní úpravy stejný, ať se odsouzený nachází v kterémkoli typu věznice, dále úprava a formy kázeňských odměn odsouzených* nebo výkon trestu odnětí svobody odsouzených žen a jeho specifika, výkon trestního opatření odnětí svobody mladistvých, specifika výkonu trestu odnětí svobody cizích státních příslušníků, atd. Dalšími tématy bychom našli celou řadu.

* Odsouzení by měli mít za všech okolností zaručeno splnění elementárních nároků. K nim patří mj. nárok na pravidelné (i intimní) návštěvy rodiny a partnerky, nárok na pravidelnou korespondenci a balíček, nárok na sport, kulturu, informace o dění mimo vězení. I tehdy, kdy by se v chování odsouzeného objevovaly poruchy,

seihával-li by ve výkonu trestu, neměla by být tato základní linie opuštěna. Při žádoucím chování by bylo možno nejprve zlepšit stávající podmínky, např. prodloužením návštěv, častějšími balíčky apod.; posléze by odsouzený mohl být přeřazen do volnějšiho oddělení ústavu, kde mu bude umožněn volnější pohyb po vězení, více svobody při určování vlastního volného času. V dalším stupni by mohl být přeřazen do polootevřeného oddělení ústavu, kde bude mít možnost pracovat i mimo věznici, chodit na vycházky a konečně bude zařazen na oddělení otevřené. Tento systém gradujících pozitivních sankcí odstraňuje nevýhodu jen represivního přístupu, neboť dává alternativu žádoucího chování. Nežádoucí by mělo vyhasínat, neboť nepovede k cíli, tj. k pozitivní změně podmínek.⁶⁰

Trest odnětí svobody je ze své podstaty téma stále aktuální. Kdosi svého času lakonicky poznamenal, že cíl, aby odsouzení odcházeli do občanského života „napravení“, je nereálný. Postačí, když budou odcházet maximálně stejně narušení, jako když trest odnětí svobody nastupovali. Pro laika je to zřejmě smutné konstatování a dokonce se mu to může jevit jako rezignace na účel trestu odnětí svobody. Situace je však velmi složitá a faktorů ovlivňujících dosažení účelu trestu odnětí svobody (spočívající v ochraně společnosti, zabránění odsouzenému v dalším páčání trestné činnosti a výchova k tomu, aby vedl řádný život) je velmi mnoho. Snaha o maximální efekt trestu odnětí svobody by měla být vlastní každému, kdo se na ukládání trestů a jejich následném výkonu podílí. Již státní zástupci a následně soudci by měli před uložením trestu odnětí svobody zvažovat, zda nejsou splněny podmínky pro odklon od trestního řízení (podmíněné zastavení trestního stíhání či narovnání) či zda nelze uložit trest nespojený s odnětím svobody. V rámci samotného výkonu by pak měli být odsouzení motivováni ke změně chování zejména pozitivními výchovnými prostředky a samozřejmě nelze zapomínat ani na péči

⁶⁰ Karabec, Z., Netík, K. Vězeňství a zacházení s odsouzenými a obviněnými – některé nové přístupy v České republice. Československá kriminalistika, č. 4/1991, s. 289 an.

postpenitenciární. Ta v podstatě v současné době není prováděna téměř vůbec. Recidiva odsouzených je pak nasnadě.

Úplně poslední poznámku si dovoluji ve vztahu k laické veřejnosti. Je třeba veřejnost informovat a vzdělávat tak, aby onen výrazně represivní prvek objevující se v názorech veřejnosti na trestání byl pokud možno transformován, neboť pouze odplatou nelze účinně chránit společnost před nebezpečným chováním, a to z jednoduchého důvodu: Každý trest odnětí svobody má svůj konec a odsouzený zamíří zpět do společnosti.

Seznam použité literatury:

- Beccaria, C. *O zločinech a trestech*. Praha: tiskem J. Otty, 1893
- Císařová, D., Fenyk, J., Mandák, V., Matula, V., Púry, F., Růžek, A., Štěpán, J., Žila, J. *Trestní právo procesní*. 2. vydání. Praha: Linde Praha a.s., 2002-04-01
- Čepelák, J.: *Penitenciární psychologie*. 1. díl. Praha, 1982
- Černíková, V., Makariusová V. *Sociální ochrana*. 2. vydání. Praha: PA ČR, 1996
- Gruntorád, J., Uhl, P. *O Československém vězeňství (Sborník Charty 77)*. Praha: Orbis, 1990
- Hájek, S. *Současné problémy a reforma českého vězeňství*. *Československá kriminalistika*, 1992
- Hájek, S. *Profilace vězeňských zařízení v České republice*. *Kriminalistika*, 1993, č.1
- Hladil, V. *Problematika ochranného léčení a otázky souvisící*. *Socialistická zákonnost*, č.8/1969
- Holý, J. *Několik poznámek k zaměstnávání odsouzených*. *České vězeňství* č. 5-6/96
- Kadlec, P. *K otázce tvorby a provádění resocializačních programů pro odsouzené k výkonu trestu odnětí svobody*. *České vězeňství* č. 3/95
- Kalvodová V. *Trest odnětí svobody na doživotí*. Brno: Masarykova univerzita, 1995
- Karabec, Z. a kol. *Dlouhodobé tresty odnětí svobody*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2004, URL: www.ok.cz/iksp/docs/300.pdf
- Karabec, Z. *Krátkodobé tresty – jeden z problémů českého vězeňství*. *Trestní právo*, č. 4/2000
- Karabec, Z. a kol. *Krátkodobé tresty odnětí svobody*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2000, URL: <http://www.ok.cz/iksp/docs/249.pdf>
- Karabec, Z. *Účel trestání*, in: Novotný, O., Zapletal, J. a kol. *Kriminologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2001

- Karabec, Z. *Možnosti sankční politiky. Kriminalistika*, č. 3/2001
- Karabec, Z., Netík, K. *Vězeňství a zacházení s odsouzenými a obviněnými – některé nové přístupy v České republice. Československá kriminalistika*, č. 4/1991
- Kohoutek, M. *O výkonu dlouhodobých trestů odnětí svobody. České vězeňství* č. 2/96
- Kohoutek, M. *Zacházení s odsouzenými k dlouhodobým a doživotním trestům. České vězeňství* č. 2/96
- Kohoutek, M. *Zacházení s odsouzenými s poruchami chování ve věznicí Mírov. České vězeňství* č. 3-4/1998
- Kratochvíl, V. a kol. *Trestní právo hmotné - obecná část. 2. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 1996*
- Lata, J. *Účel trestu a jeho spravedlivost. Trestní právo*, č. 2/2001, s. 22 an., č.3/2001, s.20 an., č. 4/2001, s. 23 an., č. 5/2001
- Lyons, L. *Historie trestu. 1. vydání. Praha: Svojtka & Co., 2004, (z originálu The history of punishment“ přeložil Pavel Wurm)*
- Mařádek, V. *Vězeňství. 1. vydání. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2005*
- Matějček, Z. *Po dobrém nebo po zlém. O výchovných odměnách a trestech. Praha: Portál, 1994*
- Matoušek, O. *Ústavní péče. 2. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství 1999*
- Mezník, J., Kalvodová V., Kuchta, J. *Základy penologie. Brno: Masarykova univerzita, 1995*
- Mezník, J. *Zacházení se sexuálními delikventy ve výkonu trestu odnětí svobody ve věznicí Kuřimi. České vězeňství* č- 3-4/98
- Michl, O. *Parole? To je přece čestné slovo. Praha: Příloha časopisu České vězeňství* č.5 a 6/1996, 1997
- Navrátilová, J. *Soukromé věznice ano či ne? ASPI, č. 27125 (LIT), 2006*
- Netík, K., Netíková D. *Vybrané kapitoly z forenzní psychologie pro právníky. Univerzita Karlova. Praha: Karolinum, 1994*

- Novotný, O. *O výměře trestu. Rozpravy ČSAV. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1960*
- Novotný, O. *O trestu a vězeňství. Studie o funkcích trestu v soudobé společnosti. 2. vydání. Praha: Academia, nakl. ČSAV, 1969*
- Novotný, O. *Alternativy uvěznění. K problematice reformy trestněprávních sankcí v ČR. Právní praxe, č. 2/1993*
- Novotný O., Mikule, V. *Vězeňství a právo, in: Veřejná správa a právo, Pocta prof. JUDr. Dušanu Hendrychovi k 70. narozeninám. Praha: C.H.Beck, 1997*
- Novotný, o., Dolenský, A., Jelínek, J., Vanduchová, M. *Trestní právo hmotné – I. Obecná část. 4. vydání. Praha: Aspi Publishing, 2003*
- Příbylová, Z., Kadlec, P. *Systém práce s odsouzenými na alkoholu v podmínkách Věznice Heřmanice. České vězeňství č. 1/2004*
- Redakce ČV. *Současný stav zaměstnávání odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody v České republice. České vězeňství č. 2/96*
- Rozum, J. *Institút dohledu u podmíněného propuštění. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2004, URL: <http://www.ok.cz/iksp/docs/298.pdf>*
- Řeháček, M. *Profilace vězeňských zařízení v ČR. České vězeňství č. 1/1993*
- Řeháček, M. a kol. *Uplatňování resocializačních programů u odsouzených. České vězeňství č. 3/95*
- Šámal, P. *K možnostem ochranného léčení pachatelů trestného činu pohlavního zneužívání. Československá kriminalistika, č. 1-2/1990*
- Šámal, P., Král, V., Baxa, J., Púry, F., *Trestní řád. Komentář. II. díl. 4. vydání. Praha: C.H.Beck 2002*
- Šámal, P., Púry, F., Rizman, S. *Trestní zákon. Komentář. 5. vydání. Praha: C.H.Beck 2003*
- Solnař, VI. *Systém československého trestního práva. Tresty a ochranná opatření. Praha: Academia, 1979*
- Suchý, O. *Dlouhodobé tresty odnětí svobody a jejich výkon. Praha: Leges Crimen, 1991*
- Uhlík, J. *Od Kartouz k Valdicům. České vězeňství č. 1/96*
- Uhlík, J. *Komentář k otázce pracovní činnosti vězňů. České vězeňství č. 4/93*

- Uhlík, J. *Valdice republikové a protektorátní. České vězeňství č. 2/96*
- Vacek, E. *Ekonomika, zaměstnávání a pozitivní motivace odsouzených (beseda s pracovníky věznice Odolov). České vězeňství č. 2/98*
- Vacek, E. *Jak to bude se soudně nařízenou léčbou. České vězeňství č. 6/95*
- Vacek, E. *Zkušenosti se zaměstnáváním vězňů – rozhovor s pplk. Ing. Milenou Vackovou. České vězeňství č. 3/97*
- Vantuch, P. *K možnostem využití podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody s dohledem. Právo a zákonnost, 1991, č. 2*
- Vobora, A. *Zdravotní péče o specifické skupiny vězňů v ČR. České vězeňství č. 3-4/1998*
- Válková H., Voňková, J. *Ambulantní sankce jako alternativy trestu odnětí svobody. České vězeňství č. 3/1993*
- Voňková, J. *Základní principy vězeňství v České republice. České vězeňství č. 1/99*
- Voňková, J., Chalupová, J. *Sociální práce s pachateli. Praha: Leges, 1992*
- Zvěřina, J. *Ochranná sexuologická léčba. Československá kriminalistika, č. 1-2/1990*

Příloha č. 1

Rozčlenění vězeňských zařízení v ČR

Věznice se zvýšenou

ostrahou

Mírov
Plzeň
Rýnovice
Valdice

Věznice s ostrahou

Bělušice
Horní Slavkov
Ostrava
Heřmanice
Jičice
Karviná
Kuřim
Nové Sedlo
Opava
Oráčov
Ostrov
Pardubice
Příbram
Stráž pod Ralskem
Světlá nad Sázavou
Vinařice
Všehrady
Znojmo

Věznice s dozorem

Drahonice
Kynšperk
Odolov

Vazební věznice

Brno
Břeclav
České Budějovice
Hradec Králové
Liberec
Litoměřice
Olomouc
Ostrava
Praha – Pankrác
Praha – Ruzyně
Teplice

(Věznice jsou rozčleněny výše uvedeným způsobem podle nejpřísnějšího typu věznice.)

Příloha č. 2

Přehled zaměstnanosti

Stavy vězňů ve věznicích Vězeňské služby ČR

Přehled zaměstnanosti odsouzených a obviněných za 1-3/2007.

Org.článek	Č. Rok	Měs	Kmen.stav	Výřiti	Zahrnutí	Odmělní/Zařazeno					Zam.PS+Č	Zam.VP	Zam.VV	CS uvnitř			CS mimo	Kv (FPD)	Vzděl.prog.	Ter.prog.	Práce BO	Zam.celek.	Real.zam. %
						1	2	3	4	5				6	7	8							
Běloušice	18	2007	1	595	117	478	165			52,2			112,9		0,6900		27,1		34,1	226,3	47,30		
Brno	30	2007	1	225	115	110	106			103,7			1,8		0,1				4,5	110,1	100,00		
Břeclav	38	2007	1	148	80	68	61	3		28,1					33,0	0,7817				61,1	89,93		
České Budějovice	10	2007	1	120	68	51	51			35,3					15,6	0,9650			0,3	51,2	99,42		
Drahanice	16	2007	1	240	43	197	90			53,3						0,7077			9,6	99,5	50,60		
Heřmanice	35	2007	1	680	50	630	0			19,6	32,4		65,5		0,7725		49,1	11,9	245,4	38,97			
Horní Slavkov	8	2007	1	765	60	705	38			143,8			59,8		0,7568	23,9	44,3	7,8	349,6	49,59			
Hradec Králové	20	2007	1	237	91	146	108			58,5					49,5	0,8764			0,8	108,7	74,51		
Jičina	24	2007	1	652	241	412	157			86,6	10,6		25,7		28,1	0,6908			17,6	174,2	42,29		
Karviná	29	2007	1	185	107	79	57			43,8					13,3	0,6228			1,5	58,6	74,51		
Kufim	33	2007	1	567	94	473	2			129,3			2,5		28,2	0,7932	34,4	11,9	262,3	55,50			
Kynšperk nad Ohří	27	2007	1	613	110	503	12			222,0						0,7061			1,3	314,9	62,64		
Liberec	9	2007	1	241	61	180	96			27,8			1,2		26,1	0,8513			20,3	116,0	64,56		
Litoměřice	14	2007	1	135	72	63	30			29,8						0,8882			3,8	33,6	53,44		
Mírov	36	2007	1	371	29	343	186			144,8		2,1				0,8758	21,8		2,5	210,4	61,37		
Nové Sedlo	19	2007	1	495	87	408	76			53,2			7,4		15,5	0,7315	47,1		13,3	136,6	33,44		
Odolov	25	2007	1	319	75	244	117			29,7			10,0		77,4	0,7614			13,6	130,8	53,55		
Olomouc	37	2007	1	119	44	76	70			35,2			1,5		33,4	0,9110				70,2	92,86		
Opava	32	2007	1	449	61	388	188			72,1			35,0		80,7	0,7818	31,8	42,9	2,0	264,4	68,19		
Orlův	26	2007	1	492	48	445	207			155,5						0,5672		6,0	5,3	218,7	49,17		
Ostrava	31	2007	1	153	100	54	47			46,8						0,8516				46,8	87,34		
Ostrov	7	2007	1	781	101	680	4			125,4	5,3					0,8403	9,5	14,6	16,2	253,5	37,25		
Pardubice	21	2007	1	612	220	392	219			81,6	80,7		43,9		13,2	0,7337	20,7	5,6	7,8	253,5	64,63		
Praha	11	2007	1	1140	155	984	338			118,5			203,1		14,5	0,8900	27,9	33,9		397,9	40,42		
Praha Pankrác	2	2007	1	255	9	245	226			154,9	18,1				4,1	0,8756				226,1	92,19		
Praha Ruzyně	1	2007	1	222	97	124	120			80,3						0,7550			4,1	124,0	99,68		
Příbram	4	2007	1	853	276	577	212			39,5			40,9			0,6369	10,4	39,3	21,1	282,4	48,94		
Rybnice	12	2007	1	527	41	486	206			108,6						0,6270	95,2	21,2	4,5	326,5	67,23		
Stráž pod Ralskem	13	2007	1	909	236	673	608			66,1			339,9		199,1	0,7927	12,1			620,5	92,17		
Světšín nad Sázavou	23	2007	1	498	82	416	182			38,8			13,4		110,2	0,3355	35,0	8,2	42,0	247,6	59,47		
Teplá	15	2007	1	46	28	18	18			17,5					0,9	0,8895				18,4	100,00		
Václavice	22	2007	1	1144	70	1074	7			119,9			535,9			0,8653		3,1		658,9	61,36		
Vinařice	5	2007	1	846	66	781	113			76,6			15,0		21,8	0,8780			29,3	142,7	18,75		
Všeruby	17	2007	1	615	79	536	5			54,2			41,5		32,1	0,5847	127,2	2,7	14,5	272,2	50,80		
Znojmo	39	2007	1	206	104	102	66			37,6			2,8		25,5	0,8019	6,5	20,5		92,9	91,12		
V.VV celkem		2007	1	16456	3335	13121	75			1333,8	2182,2	149,2	1559,7	822,3	0,7684	435,6	422,0	301,7		7206,5	54,92		

Odvětví, v průměru bylo v 1-3/2007 zaměstnáno 33 obviněných ve vnitřním provozu věznic včetně Brno Ostrava Praha Pankrác a Praha Ruzyně (přepočtený stav na 8 hodin je 16 osob).

16 4 2007

Ing. Karel od metody zaměstnanosti věznic celoslovensky a odborně OE CA

Popisy sloupců:

Kmen. stav - průměrný denní počet (dále jen počet) odsouzených v kmenovém stavu věznic za měsíc (období).
Vyňatí - počet odsouzených vyňatých z povinnosti pracovat podle Řádu výkonu trestu.
Zahrnutí - počet odsouzených zahrnutých v evidenci zaměstnávání (rozdíl hodnot Kmenový stav - Vyňatí). Počet všech práce schopných odsouzených.
Odmítači - počet odsouzených, kterým byla nabídnuta práce a oni ji nepřijali a odsouzení vyřazení z práce pro neplnění pracovních povinností.
Zarazeno (sl.6) - počet odsouzených zařazených do práce v Provozovných střediska hospodářské činnosti (Zam.PSHČ, sl.7), Vnitřním provozu (Zam.VP, sl.8), Vlastní výroby věznic (Zam.VV, sl.8a), u Cizích subjektů uvnitř střeženého areálu věznic (CS uvnitř, sl.9) a u Cizích subjektů mimo věznic (CS mimo, sl.10).
Kv (FPD) - koeficient využití "fondu pracovní doby" (FPD) je poměr skutečně odpracované doby k FPD v měsíci (období).
Vzděl. prog. - počet odsouzených do vzdělávacích programů s dobou výuky nejméně 21 hod. týdně.
Terap. prog. - počet odsouzených zařazených do terapeutických programů s dobou terapie nejméně 21 hod. týdně.
Práce BO - počet odsouzených vykonávajících práce pro zajištění chodu věznic bez nároku na odměnu.
Zam. celk. (všemi formami) - počet odsouzených zařazených do práce + počet odsouzených ve vzdělávacích programech.
Reál.zam.% - reálná zaměstnanost odsouzených; vypočítá se jako podíl počtu "Zatřimutých" (sl.4), vyjádřený v procentech

Stavy vězňů ve vazebních věznicích a věznicích Vězeňské služby ČR dne 11.4.2007

Vazební věznice a věznice	OBVINĚNÍ						ODSOUZENÍ												Rozdíl k 6.4				
	Dospělí		Mladiství		Úhrnem obvinění		S dohledem		S dozorem		S ostrahou		S zvýšenou ostrahou		Mladiství		Úhrnem odsouzení			Celkem odsouzení	Rozdíl k 6.4	Všichni celkem	Rozdíl k 6.4
	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž					
Bělácká																				574		574	-4
Bрно	262	26	7	1	269	27	296	12	23	154	11	87	3	8	1	1	273	15	288	16	584	28	
Břeclav	19		3		22	0	22	1	98	2	60						160	0	160	-2	182	-1	
Česká Budějovice	74	6			74	6	80	6	1	105	3	25		1			132	3	135	9	215	15	
Drahaňov						0	0	0	28	190							218	0	218	-36	218	-36	
Hatvanice						0	0	0	71								729	0	729	-2	729	-2	
Horní Slavkov						0	0	0									732	0	732	-6	732	-6	
Hradec Králové	162	6	4		166	6	172	0	122	1	37	4	48	1			208	5	213	-2	385	-2	
Jička						0	0	0		139							496	0	496	5	635	5	
Karviná						0	0	0		119							178	0	178	-1	178	-1	
Kaučín						0	0	0		184				59			517	0	517	-6	517	-6	
Kyšperk nad Ohří						0	0	0		500							721	0	721	-6	721	-6	
Liberec	94	4	2		96	4	100	-4		103	1	140		2			245	1	246	0	346	-4	
Lišeň	174	10	16		190	10	200	0	2	65	3	31	3	1	3		102	6	108	3	308	3	
Mírov						0	0	0		6				315			369	0	369	0	369	0	
Nové Sedlo						0	0	0		484							484	0	484	0	484	0	
Odolov						0	0	0	55	256							311	0	311	5	311	5	
Olomouc	120	7	5		125	7	132	4	1	106	2	23		2			132	2	134	8	266	12	
Opava						0	0	0	1	20	172	110		1	87		219	234	453	-3	453	-3	
Orlov						0	0	0		45							473	0	473	3	473	3	
Ostava	270	8	13		283	8	291	-3		125	10	50	1	2	2		179	11	190	-8	481	-11	
Ostrov	85	7			85	7	92	1	1	847	4	16		1			865	4	869	-13	961	-12	
Pardubice						0	0	0		413							606	0	606	-7	606	-7	
Píseň	110	13	2		112	13	125	0	47	51	3	1 023	2	11		1 133	5	1 138	-11	1 263	-11		
Praha - Pankrác	337		3		340	0	340	1	31	219	2	238	3	9			497	5	502	0	842	1	
Praha - Ruzyně	391	43	4		395	43	438	17	2	26	141	49	28	8	1		172	83	255	18	693	35	
Příbram						0	0	0	10	44							827	0	827	2	827	2	
Rýnovice						0	0	0		80							524	0	524	3	524	3	
Stráž pod Ralskem						0	0	0		601							856	0	856	0	856	0	
Světlá nad Sázavou						0	0	0	1	291							192		192	-3	494	-3	
Teplice	89	4	4		93	4	97	5		34	1	10		1			45	1	46	-2	143	3	
Valdice						0	0	0		24							1 116	0	1 116	-10	1 116	-10	
Vinařice						0	0	0		30							848	0	848	36	848	36	
Věchný						0	0	0	114	410							596	0	596	7	596	7	
Znojmo	5				5	0	5	0		201							210	0	210	0	210	0	
Úhrnem	2 192	134	63	1	2 255	135	2 390	40	536	48	5 981	494	8 111	299	1 134	27	124	1	15 886	869	19 145		
Celkem	2 326		64		2 390		2 390	40	584	6	6 475	8 410	11 611	1 161	1 161	125	16 755		16 755	-7	19 145	33	
Rozdíl k 6.4.	40		0		40		40		-1	5		-11		-2		2			-7		33		